

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE ÇOCUK EĞİTİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Emine ÇELİK

Danışman

Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ

SAMSUN

2024

TEZ KABUL VE ONAYI

Emine ÇELİK tarafından, **Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ** danışmanlığında hazırlanan “**HZ. PEYGAMBER’İN SÜNNETİNDE ÇOCUK EĞİTİMİ**” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 24.12.2024 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı	
	Üniversitesi	
	Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ	
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	☒ Kabul
	Temel İslam Bilimleri	☐ Ret
	Hadis Ana Bilim Dalı	
Üye	Prof. Dr. Hüseyin AKGÜL	
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	☒ Kabul
	Temel İslam Bilimleri	☐ Ret
	Hadis Ana Bilim Dalı	
Üye	Prof. Dr. Salih KESGİN	
	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	☒ Kabul
	Temel İslam Bilimleri	☐ Ret
	Hadis Ana Bilim Dalı	

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

23 /12 / 2024

Emine ÇELİK

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE ÇOCUK EĞİTİMİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 15.12.2024 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 28

Tek kaynak oranı : % 5 çıkmıştır.

23 /12 / 2024

Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ

ÖZET

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE ÇOCUK EĞİTİMİ

Emine ÇELİK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Hadis Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Aralık/2024

Danışman: Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ

Bu tez, Hz. Peygamber'in sünneti çerçevesinde çocuk eğitimi konusunu kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Çalışmada, İslam dininin temel iki kaynağından biri olan Hz. Peygamber'in sünnetinde çocuklara ve gençlere yönelik eğitimin ne zaman başladığı, neleri kapsadığı, nasıl verildiği, yöntemleri, günümüz eğitimine etkisi ve katkısı ana hatlarıyla analiz edilmiştir. Çalışma, Hz. Peygamber'in sünneti çerçevesinde gelişen eğitim anlayışının temel kavramlarını ve prensiplerini ortaya koyarak günümüz eğitim sistemi ile uyumlu öneriler sunmaktadır. Hz. Peygamber'in sünneti doğrultusunda çocuk eğitimi konusunu incelemek amacıyla literatür taraması ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Tez, dört ana başlık ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde; giriş, araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, literatür değerlendirmesi ve temel kavramlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm, çocuk eğitiminde sosyal unsurlar ve temel konular hakkındadır. Üçüncü bölüm, Hz. Peygamber'in hayatında ve hadislerinde çocuk başlığından oluşmaktadır. Dördüncü bölümde ise, Hz. Peygamber'in eğitim modeline yer verilmiştir. Sonuç kısmıyla çalışmanın genel değerlendirilmesi yapılarak araştırma tamamlanmıştır. Bu çalışma ile ayrıca, çocuk eğitimi sürecinde karşılaşılan sorunlara Hz. Peygamber'in sünneti doğrultusunda çözüm yolları önerilmiştir. Bunu gerçekleştirmek için; "kişinin seviyesine göre davranma, çocuklara sevgi ve şefkatle yaklaşma, hoşgörü ve empati, sabırlı ve tahammüllü olma, problemlere karşı çözüm odaklı hareket etme, hataları affedici olma, yanlışları zaman kaybetmeden düzeltme ve dengeli disiplin gibi başlıklara yer verilmiştir. Çalışma, Hz. Peygamber'in sünnetinin çocuk eğitiminde önemli bir kaynak olduğunu; O'nun öğretilerinin ve uygulamalarının çocuk eğitimi hususunda ebeveynler başta olmak üzere ilgili tüm birimler için evrensel esaslar içerdiği ve rehber olabileceğini; inançlı, ahlâklı ve düzgün nesillerin yetişmesine katkı sağlayacağını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Hadis, Terbiye, Fıtrat, İletişim, Dengeli disiplin.

ABSTRACT

CHILD EDUCATION IN THE SUNNAH OF THE PROPHET

Emine ÇELİK

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Of Basic İslamic Sciences

Department of Hadith Studies

Master, July/2024

Supervisor: Prof. Dr. Muhittin DÜZENLİ

This thesis comprehensively examines the subject of child education within the framework of the Sunnah of the Prophet Muhammad (peace be upon him). The study analyzes the initiation, scope, methods, and key aspects of education provided to children and youth as reflected in the Sunnah, one of the two primary sources of Islamic teachings. It also explores the influence and contributions of this educational approach to contemporary pedagogy. By identifying the fundamental concepts and principles of education as developed within the framework of the Prophet's Sunnah, the study offers recommendations compatible with modern educational systems. The research employs literature review and content analysis methods to examine child education in light of the Prophet's Sunnah. The thesis consists of four main chapters and a conclusion. The first chapter addresses the introduction, research topic, objectives, methodology, literature review, and fundamental concepts. The second chapter discusses social factors and key issues in child education. The t

hird chapter focuses on children within the life and hadiths of the Prophet. The fourth chapter elaborates on the educational model of the Prophet Muhammad. In the conclusion, a general evaluation of the study is provided. Furthermore, the study proposes solutions to the challenges encountered in the process of child education by drawing from the Prophet's Sunnah. Key themes include acting according to the individual's level of understanding, approaching children with love and compassion, fostering tolerance and empathy, exercising patience and endurance, adopting a problem-solving mindset, practicing forgiveness, promptly correcting mistakes, and implementing balanced discipline. This research underscores the significance of the Prophet's Sunnah as a vital resource in child education. It demonstrates that the

teachings and practices of the Prophet offer universal principles that can serve as guidance for parents and all relevant stakeholders, contributing to the upbringing of morally upright and well-rounded generations.

Keywords: Hadith, Upbringing, Natural disposition, Ommunication, Balanced discipline.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışma, insanlığa rehber olan Hz. Peygamber'in sünneti doğrultusunda çocuk eğitimi konusunu ele almak ve bu alandaki değerli prensipleri ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Tez sürecinde bana yol gösteren, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşarak çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Muhittin Düzenli hocama teşekkür ederim.

Çocuk eğitimi hem bireyi hem aileyi hem de toplumu ilgilendirmektedir. Buna binaen, milletin ve medeniyetin geleceği olan çocukların Hz. Peygamber'in sünnetine göre yetiştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Onun terbiye sistemi, çocuklara ve gençlere yaklaşımı ve onların İslam esaslarına göre yetiştirilmelerine yönelik uygulamaları bizim için incelenmesi ve araştırılması gereken bir husustur.

Bu çalışma ile, Hz. Peygamber'in çocuklara yönelik eğitim uygulamalarını tespit etmeyi, günümüz eğitim modeli içerisinde bunlardan yararlanmayı ve akademik camiaya katkı sunmayı hedefledik.

Bu tezin hazırlanmasında emeği geçen, manevi destekleriyle her daim yanımda olan kıymetli eşime ve sevgili çocuklarıma teşekkürü borç bilirim. Onların sabrı ve anlayışı, bu sürecin etkin ve verimli geçmesine büyük katkı sağlamıştır.

Tezimin, Hz. Peygamber'in eğitim anlayışının günümüz eğitim sistemine uyarlanması ve bu alanda yapılacak olan gelecekteki çalışmalara ışık tutmasını temenni ederim.

Bu çalışma, artısıyla eksisiyle bana aittir. Her türlü yapıcı eleştiriye ve öneriye açık olduğumu belirtirim.

Saygılarımla,

Emine ÇELİK

Samsun-2024

İÇİNDEKİLER

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ.....	11
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI VE ÖNEMİ	11
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	11
1.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR	12
1.4. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ VE ÖZGÜN DEĞERİ.....	13
1.5. TEMEL KAVRAMLAR	16
1.5.1. <i>Sünnet- Hadis</i>	16
1.5.2. <i>Eğitim-Terbiye</i>	17
1.5.3. <i>Çocuk</i>	22
1.5.4. <i>Fıtrat: Doğuştan Gelen Özellik</i>	23
1.5.5. <i>Karakter ve Mizaç</i>	25
1.5.6. <i>İletişim</i>	26
2. ÇOCUK EĞİTİMİNDE SOSYAL UNSURLAR VE TEMEL KONULAR	29
2. 1. ÇOCUK EĞİTİM SÜRECİ.....	29
2.1.1. <i>Eş Seçimi ve Evlilik</i>	29
2.1.2. <i>İsim Koyma ve Kulağına Ezan Okuma</i>	31
2.1.3. <i>Aile</i>	34
2.1.4. <i>Arkadaş Çevresi</i>	35
2.1.5. <i>Okul Ortamı</i>	37
2.2. ÇOCUKLARDA TEMEL DEĞERLERİN VE KULLUK BİLİNCİNİN GELİŞTİRİLMESİ.....	38
2.2.1. <i>İnanç Esaslarının Öğretilmesi</i>	40

2.2.2. İbadet Konularının Öğretimi	47
2.2.3. Ahlâk ve Değerler Eğitimi	50
2.2.4. Temizlik ve Çevre Bilinci	61
2.2.5. Öz Denetim ve Sorumluluk Bilinci	65
2.2.6. Sevap-Günah; Ödül-Ceza Bilincinin Verilmesi	70
3. HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA VE HADİSLERİNDE ÇOCUK	75
3.1. HZ. PEYGAMBER'İN ÇOCUKLARLA İLGİLİ YAKLAŞIMLARI	75
3.1.1. Hz. Peygamber'in Çocukları Eşrefi Mahlûk Olarak Görmesi	75
3.1.2. Hz. Peygamber'in Çocuklara Selam Vermesi	78
3.1.3. Hz. Peygamber'in Çocuklarla Oyun Oynaması	81
3.1.4. Hz. Peygamber'in Çocukların Hatasını Düzeltmesi	84
3.1.5. Hz. Peygamber'in Çocuklarla Beraber İbadet Etmesi	86
3.1.6. Hz. Peygamber'in Çocuklara Nezaket Kurallarını Öğretmesi	89
3.1.7. Hz. Peygamber'in Kız Çocuklarına Hassasiyeti	92
3.1.8. Hz. Peygamber'in Herkesin Seviyesine Göre Muamele Etmesi	95
3.2. HZ. PEYGAMBER'İN GENÇLERE YAKLAŞIMLARI	96
3.2.1. Hz. Peygamber'in Gençlere Değer Vermesi	96
3.2.2. Hz. Peygamber'in Gençleri İslam'a Da'veti	98
3.2.3. Gençleri Muallim Olarak Görevlendirmesi	99
3.2.4. Gençlere Komutanlık ve Sancak Görevi Vermesi	102
3.2.5. Gençleri Vahiy Kâtipliğinde Değerlendirmesi	104
3.2.6. Gençleri Yabancı Dil Öğrenmeye Teşvik Etmesi	105
3.2.7. Eğitimde Ashâb-ı Suffe Örneği	106
4. HZ. PEYGAMBER'İN EĞİTİM MODELİ	108
4.1. ÇOCUK YETİŞTİRMEYE DAİR TEMEL İLKELER	108
4.1.1. Kişinin Seviyesine Göre Davranma	111
4.1.2. Sevgi ve Şefkatle Yaklaşma	115
4.1.3. Hoşgörü ve Empati	119

4.1.4. Sabırlı ve Tahammüllü Olma.....	121
4.1.5. Çözüm Odaklı Hareket	123
4.1.6. Affedici Olması.....	125
4.1.7. Hataları Zaman Kaybetmeden Düzeltme.....	130
4.1.8. Dengeli Disiplin	134
5. SONUÇ.....	139

SİMGELER VE KISALTMALAR

a.s.	:	aleyhisselâm
A.Ü.	:	Ankara Üniversitesi
b.	:	Bin, İbn (Oğlu)
b.y.	:	Basım Yeri Yok
bk.	:	Bakınız
BM.	:	Birleşmiş Milletler
bnt.	:	binti
bs.	:	Basım
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Fak.	:	Fakültesi
Hız.	:	Hazreti
İSAM	:	İslâm Araştırmaları Merkezi
İst.	:	İstanbul
Krş.	:	Karşılaştırınız
M.Ü.	:	Marmara Üniversitesi
ö.	:	Ölüm Tarihi
r.anha.	:	radıyallahu anha
s.a.s.	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
sad.	:	Sadeleştiren
TDV.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	:	Tahkik Eden
ts.	:	Tarihsiz
vd.	:	ve diğerleri
y.y.	:	Yayıncı yok
yay.	:	Yayınları
Yzb.	:	Yüzbaşı

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Kapsamı ve Önemi

İnsan var olduğu günden beri hem kendini hem de dünyaya yeni gelen çocukları eğitime çabası içerisinde. İlk Peygamber Hz. Âdem'den son Peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.s) kadar ilahi vahyin ana hedefi insanı eğitmektir. Kur'an-ı Kerim'de Âdem (a.s)'ın çocukları Habil ve Kabil'den, Hz. Nuh'un (a.s), oğlunu tevhide davetine; Hz. Yakub'un (a.s) Yusuf'u yetiştirmesine ve Hz. Meryem'in çocuk yaşta mabetteki eğitimine varıncaya kadar pek çok örnekte çocuk eğitimi vurgusu görülmektedir.

Peygamber'imizin hayatında çocuk eğitimi ile ilgili sözleri ve fiili uygulamaları mevcuttur. Bu araştırmanın konusu da, O'nun sünnetinde yer alan çocuk eğitime dair doğrudan ve dolaylı ilke ve prensipleri belirlemek ve bunları günümüz çocuk eğitimi sistemi içerisinde değerlendirmektir.

Çalışmada çocuk eğitimi konusunda Müslüman bireylerin temelde yapması gerekenler anlatılmış, yaptıkları yanlışlara değinilmiş ve Kur'an-sünnet rehberliğinde aile ve eğitimcilere problemlerin çözüm yolları için önerilerde bulunulmuştur. Konu bugünkü eğitim-öğretim sürecinin sonu sayılan bir yaşa denk gelecek şekilde sınırlandırılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

İyi ile kötünün mücadelesi insanlık tarihi ile yaşıttır. Peygamberler ümmetlerine ve beşeriyete her zaman güzel örnekler ile katkı sunmuşlardır. Son Peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.s) çocuk eğitimi hakkındaki sözleri ve uygulamaları kıyamete kadar tüm insanlığa evrensel mesajlar içermektedir.

Peygamberimiz çocuk eğitimi hususunda temel prensip olarak ilahi vahyi ve onun öğretilerini esas almıştır. Kur'an-ı Kerim'de *“Allah sizi hiçbir şey bilmediğiniz hâlde annelerinizin karnından çıkardı ve size işitmeniz için kulaklar, görmeniz için gözler ve anlayıp idrak etmeniz için de gönüller verdi ki bundan dolayı O'na şükredesiniz”* (Nahl, 78) ayeti ile eğitim sürecinin fitri oluşuna dikkat çekilmiştir.

Bu çalışma, çocuklarla etkili iletişim kurmayı, onlara din duygusunu kazandırmayı ve çocuk eğitimi sürecinde yaşanan güncel sorunlara çözüm yolları

sunmayı amaçlamaktadır. Çağımızda aileler, eğitimciler ve toplum; çocuklara din eğitimi, Allah inancı ve Peygamber sevgisini kazandırmakta zorlanmaktadır. Sanal dünyanın büyümlü etkisiyle çocuklarda ve gençlerde dinden ve manevi değerlerden uzaklaşmalar artmaktadır. Bu bağlamda çalışmamız, Hz. Peygamber'in sünneti ışığında, çocuk eğitime dair gerekli bilgileri derleyerek günümüzde yaşanan zorlukları aşmaya yönelik çözüm önerileri sunmaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Araştırmada Kullanılan Kaynaklar

“Hz. Peygamber'in Sünnetinde Çocuk Eğitimi” konusuna yönelik bu çalışmada izlenecek yöntem doğrultusunda, öncelikle “sünnet” ve “çocuk eğitimi” kavramlarının ne ifade ettiğine dair bir kavramsal çerçeve sunulmuştur. Bu bağlamda, “Hz. Peygamber ve sünnet”, “Hz. Peygamber ve çocuk”, “Eski ve yeni eğitim unsurları ve teknikleri”, “Çocuk ve ergen eğitimi” konularını zikredebiliriz. Çalışmamız dört ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölüm; giriş, araştırmanın konusu, kapsamı, önemi, amacı, yöntemi, literatür değerlendirmesi ve temel kavramları içermektedir. İkinci bölüm, çocuk eğitiminde sosyal unsurlar ve temel konuları kapsamaktadır. Üçüncü bölümde, “Hz. Peygamber'in hayatında ve hadislerinde çocuk”; dördüncü bölüm ise, “Hz. Peygamber'in eğitim modeli” konularına değinilmiştir. Sonuç kısmı ile çalışmamız tamamlanmıştır. Bu incelemede nitel araştırma tekniklerinden “Tanımlayıcı/Betimsel” araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem sayesinde temel hadis kaynaklarına müracaat edilmiştir. Ayrıca bilimsel araştırma metotlarından biri olan “Dolaylı gözlem” ve “Dolaysız gözlem” metotları da kullanılmıştır.

İslam dininin temel iki kaynağı Kur'an ve sahih hadis kitapları başta olmak üzere bu konu ile ilgili yapılan her türlü bilimsel çalışma, dergi, makale, kitap, panel, sempozyum, vs unsurlar dolaylı gözlem metodu ile takip edilmiş, elde edilen bulgular ilgili yerlere işlenmiştir. Bu yöntem sayesinde mümkün olduğunca konu ile ilgili kaynaklar tespit edilmiş ve verilerin toplanması sağlanmıştır.

Dolaysız gözlem metodu ile de çocuk eğitimi ile ilgili güncel soru ve sorunlar hakkında yapılan çalışmalara ulaşılmıştır. Araştırma konusu “Tümevarım” yöntemi çerçevesinde önce tek tek konu ve sorunlar üzerinden ele alınmış daha sonra bölüm sonlarında genel kanaate ulaşılmıştır. Bu yöntem sayesinde bölümler arası bağlantı

kurularak çalışmanın ahengi sağlanmış, bir bütünün parçaları peyderpey tamamlanmıştır. Çalışma “Örnekleme” yöntemi ile çeşitlendirilmiştir.

“Hz. Peygamber’in Sünnetinde Çocuk Eğitimi” konulu yüksek lisans tezi için araştırmada kullanılan kaynak bilgileri aşağıda sıralanmıştır. Bu kaynaklar, çocuk eğitimi ile ilgili İslami perspektifi anlamak ve Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sünnetindeki uygulamaları incelemek için temel teşkil eder.

Hadis alanında yaptığımız çalışmada öncelikle bu alanda temel kaynak niteliğinde olan şu eserlere müracaat edilmiştir.

- Buhârî (ö. 256/870), Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil - *Sahih-i Buhârî*
- Müslim (ö. 261/875)), Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac - *Sahih-i Müslim*
- Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Süleyman b. Eş'as - *Sünen-i Ebû Dâvûd*
- Tirmizî (ö. 279/892), Muhammed b. İsa - *Sünen-i Tirmizî*
- Nesâî (ö. 303/915), Ahmed b. Şuayb - *Sünen-i Nesâî*

1.4. Literatür Değerlendirmesi ve Özgün Değeri

Çocuk eğitimi hem müslüman bireyler hem de toplum açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in sünnetinde çocuk eğitimi ile ilgili ilkelerin, yöntemlerin ve uygulamaların incelendiği birçok çalışma bulunmaktadır. Bu bölümde, konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve Hz. Peygamber’in çocuk eğitimi hususuna yönelik akademik bir değerlendirmede bulunulmuştur.

İsmail Sağlam (2002) tarafından yapılan *İbadet Eğitimi Öğretimi ve Metotlar* isimli doktora çalışmasında 7-14 yaş arası eğitim-öğretim metotlarına değindiği; Hz. *Peygamber’in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar* isimli makalesinde ise daha çok iman ve ibadet esaslarının önemi üzerinde durduğu;

Deniz Eren (2003) *3-6 Yaş Grubu Çocuklarda Din Eğitimi* isimli yüksek lisans çalışmasında çocuk eğitiminin çok sınırlı bir dönemini ele aldığı;

İbrahim Canan (2008) *Hiz. Peygamber'in (s.a.s) Sünnetinde Terbiye* adlı kitabının hem ansiklopedik içerikte geniş hem de günümüz çocuklarının anlaması noktasında yazım dilinin ağır olduğu;

Adem Apak (2010) *Hz. Peygamber'in (s.a.s) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler* ise, çocuklara yaklaşımı daha çok Hz. Peygamber'in kendi çocuklarına yaklaşımı üzerinden ele aldı;

Abdulhalim Oflaz (2017), *Çocuk Eğitimi/Terbiyesi'nde Nebvî Metod* isimli bu makale de daha çok eğitimcide bulunması gereken kabiliyetler üzerinde durdu;

Emine Demil (2019) *Hadisler Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Metodu* adlı makalede daha çok günümüz eğitim metotlarının dikkate alındığı;

Ahmet Acarlıoğlu'nun (2019) yazdığı *İslâm Tarihi Perspektifinden Çocuk Terbiyesinin Esasları ve Modern Eğitim Metodlarıyla Mukayesesi* makalesinde yöntem bilgisi, Hz. Peygamber'in eğitmesi, eğitim yaşı ve ahlâki prensipler üzerinde özet bilgi verdiği;

Regaibe Kalyon (2020) tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasında *Hadislerde 0-7 Yaş Arası Çocuk Eğitimi* konusunun incelendiği;

Mehmet Emin Ay'ın (2021) *Çocuklara Allah İnancının Öğretiminde Temel İlkeler* isimli çalışmasında tek konu üzerinde yoğunlaştığı;

İsmet Ayşegül Yıldırım (2021) *Hadislerde Çocuk ve Çocukluk* makalede çocukların yaşı, bakımı, cinsiyet ayrımı, oyun ve iletişim konularını ele aldığı;

Mustafa Ünverdi (2021) *Çocukta Dini İnancın İnşasında Soyut Kavramlar Yerine Hz. Peygamber Örneği* bu makalede Hz. Peygamber inanç-ibadet öğretimi tarzında konunun sınırlı tutulduğu anlaşılmıştır.

İslam dini insanın dünya ve ahiret mutluluğunu hedeflemektedir. Müslüman ebeveynin görevi, aile yuvasında yetişen çocuğun temel dini eğitimini sağlamak ve onun dareyn saadetine erişmesi için gayret etmektir. Gelişen imkânların ve teknolojik fırsatların insan üzerinde olumlu-olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Çocuklar savunmasız oldukları ve son gelişmelerden olumsuz yönde daha çok etkilendikleri için anne-baba gözetimine ihtiyaç duymaktadır.

Konu hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde onlardan bir kısmının çocukları 3-6 yaş, ergenlik çağı, ilkokul dönemi şeklinde sınırlı bir dönemi ele aldıkları tespit edilmiştir. Bu tür çalışmalar yerinde olsa da tamamlayıcı başka araştırmalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Ayrıca aile, çocuk ve okuldan kaynaklı

sebeplerden dolayı her geçen gün yeni sorunların ortaya çıktığı ve bunlara çözüm yolları arandığı bilinmektedir.

Bu çalışma, diğer çalışmalara kıyasla daha kapsamlı ve bütünlüyci özelliklere sahiptir. Çocuk eğitimini; doğumdan başlayarak bireyin bağımsız bir kimlik olarak kabul edildiği ve eğitim öğretim sürecinin son aşamasına kadar ki bölümleri ele almıştır.

Hız. Peygamber'in çocukları toplumsal hayata aktif bireyler olarak hazırlamaya verdiği önem, İslam toplumunda bir eğitim ideali inşa etmiştir. Bu bağlamda, Hız. Peygamber'in çocuk eğitimine dair öğretileri yalnızca tarihsel bir miras olarak değil, günümüzde de etkili ve güncel bir rehberlik kaynağı olma potansiyeline sahip bir referans olarak değerlendirilmektedir.

İslâm inancına göre çocuk eğitimi, doğum öncesinden itibaren başlamakta ve Hız. Peygamber'in vurguladığı üzere çocuğun inancının, ebeveynlerin itikadına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu gözlem, çocukluk dönemindeki eğitimin kritik önemini vurgulamaktadır. Eğer çocuğa gerekli itikadi ve amelî temeller sağlanmaz veya uygun önlemler alınmazsa, ilerleyen yaşlarda geri dönülemez sorunlar ortaya çıkabilir. Bu çalışma, ailenin işlevine, ebeveynliğin önemine ve çocuğun İslami değerler içerisindeki yerini özetle ele almaktadır; ancak esas vurgu, inanç, ibadet ve ahlâk yönünden zengin bir çocukluk döneminin ne kadar hayati olduğuna dikkat çekmektir.¹

İnanç alanında olduğu kadar, günlük hayatın pratik meselelerinde de titizlik göstermenin gerekliliğine vurgu yaparak, çocuk yetiştirmenin İslâmî değerlerle uyum içinde olması gerektiğini belirtmek gerekir. Modern dönemde yaşayan Müslüman ebeveynler, çocuklarını hem iyi bir Müslüman olarak yetiştirmek hem de günümüz modernitesiyle uyumlu hale getirmek istemektedir. Ancak bu çaba, çoğu zaman çocuk eğitimini İslâm ve modernizm arasında bir dengeleme sürecine sokmakta, ebeveynleri hem inançlarında sağlam hem de günlük hayatta modern olmaya zorlamaktadır. Bu durum, ebeveynler arasında ciddi bir düalizmi beraberinde getirmektedir.²

¹ Halil Apaydın, (2001) "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/13, Samsun, s. 331.

² Fatih M. Bilgili, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, Beyan Yayınları, İstanbul 2005.

İslâm perspektifinde ebeveynler, çocukların ve gençlerin eğitiminde önemli bir sorumluluk üstlenerek onlara hem İslâmî değerleri ve doğru inançları hem de modern dünyanın gerekliliklerini öğretmek, güzel ahlâkla donatmak ve teknoloji, bilim, sanat gibi alanlarda yeteneklerini geliştirerek onları bilinçli bireyler olarak yetiştirmekle yükümlüdür. Bu tutum, çocukların hem dini hem de dünyevi açıdan dengeli bir şekilde gelişmelerine; topluma faydalı, anlayışlı ve sorumlu bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlar.

1.5. Temel Kavramlar

Hız. Muhammed'in (s) hayatı her yönüyle inceleme ve araştırmaya değer bir konudur. Tarih boyunca O'nun hayatını farklı yönleriyle ele alan çalışmalar olmuştur. Müslüman bireyler ve toplum için Peygamberimizin sünneti her yönüyle evrensel bir niteliktedir. Biz bu çalışmamızda, Peygamberimizin sünnetinde çocuk eğitimini ele aldık. Çalışmamızı sünnet ve hadis çerçevesinde işleyeceğimiz için öncelikle bu kavramların anlamı ve kapsamı üzerinde duracağız.

1.5.1. Sünnet- Hadis

Sözlük anlamı yol (tarîk) mânâsına gelen sünnet kelimesi³ hadis âlimlerine göre; “Peygamber Efendimize nispet edilen söz, fiil ve takrire⁴ ahlâkî ve fitrî evsâfa”⁵ işaret etmektedir. Bazı âlimler, Hız. Peygamber'e (s) atfedilen söz, fiil ve onaylamaların yanı sıra, “Size, benim sünnetime ve benden sonra gelen Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetine uymayı tavsiye ederim” ve “İnsanların en hayırlıları benim asrında yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir.”⁶ Bu hadisler ışığında, Asr-ı Saadet'te yaşayanlar sahabe, sonraki nesil tabiun ve onların ardından gelenler de etbâuttabiîn olarak isimlendirilir.

Sünnet kavramı ile eş değer bir kavram olan hadis terimini de açıklamak yerinde olur. Kelime anlamı olarak “yeni” ve “haber” anlamlarına gelen hadis; ıstılahi olarakta

³ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî (v. 502), *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, Mısır 1961, s. 45.

⁴ Babanzâde, Ahmed Naim ve Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1957.

⁵ Ebu'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Karî el-Herevî, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, s. 16, İstanbul 1327.

⁶ Şâtibî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ (v. 790), *el-Muvafakât fi usûli'i-ahkâm* 4/4-5, Mısır 1970; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 1/317.

Hız. Muhammed'in (s) söz, fiil ve takrirlerine denir.⁷ Kelime anlamı itibariyle "izlenen yol, yöntem, örnek alınan uygulama, örf ve gelenek" manalarındaki sünnet kelimesi, muhaddislerin çoğunluğunca hadislerle eş anlamlı sayılmaktadır. "Peygamberimiz'in (s) söz, fiil ve onaylarının ortak adı, şer'î delillerin ikincisi" olarak tanımlanmaktadır.⁸

Özetle, sünnet (veya hadis) kelimesi Hız. Peygamber'den sonra gelenlerin sözleri ve amelleri için de kullanılmıştır. Fakat Hız. Peygamber'e izafe edilenlere "merfû" denirken ashâb'a izafe edilenlere "mevkûf", tabiîn ve tebeu't-tâbiîn'e izafe edilenlere de "maktû" hadis denmiştir.⁹ Bu iki kavramın birbirinin yerini tutacak şekilde kullanıldığı bilinmektedir.

1.5.2. Eğitim-Terbiye

Çalışma konusunun temel kavramlarından biri de eğitimidir. Eğitimin değişik bilim dallarına göre birçok farklı tanımları vardır. Bu tanımlar; bireyi toplum yaşayışına hazırlamak için gerekli bilgi ve becerileri ona kazandırmak,¹⁰ insanın yetenek, tutum ve davranış biçimlerini geliştirmek,¹¹ toplumun değerlerini, ahlâk standartlarını, bilgi ve beceri birikimlerini yeni nesillere aktarmak,¹² bireyin davranışlarında kendi deneyimleri yoluyla kasıtlı ve istendik yönde değişiklikler oluşturma süreci,¹³ vb. şekildedir. Tanım cümleleri incelendiğinde eğitim; insanın zihni, bedeni, ahlâki gelişimini ve olgunlaşmasını gerçekleştirerek bireyi topluma kazandırma süreci olarak tanımlamak mümkündür.

Yeni tabir ile eğitim olarak tanımladığımız fakat Hız. Peygamber'in sözleri ve uygulamalarına, Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlere bakıldığında klasik metinlerde eğitim tabiri yerine "terbiye" kavramı kullanılmıştır. Terbiye kavramı, "رب" kökünden türemiştir. Rab, sözlük anlamı olarak "bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek" manasına gelir ve Allah'ın isimlerinden

⁷ İsmail Lütfi Çakan, *Ana Hatlarıyla Hadis*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1990, s. 15.

⁸ Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 153-154.

⁹ Babanzâde, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi* 1/134-135; Muhammed Tayyib Okıç, *Bâzı Hadîs Meseleleri Üzerine Tetkikler*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Ankara 1969.

¹⁰ <http://www.tdk.gov.tr/index.php?arama=eğitim>, erişim: 10 Şubat 2020.

¹¹ Kasım Kiroğlu, *Eğitime Giriş*, Pegem Yayınları, Ankara 2018, ss. 2-17.

¹² Kiroğlu, *Eğitime Giriş*, s. 2.

¹³ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepe Yayınları, Ankara 1972, s. 9.

birisidir.¹⁴ Terbiye; “edeplendirme, yetiştirme, eğitim verme, eylemleri kontrol etme” ve “çocuğu ya da ekini beslemek, büyötmek ve yetiştirmek” anlamında kullanılır.¹⁵ Ragıb el-İsfahânî terbiyeyi bir şeyi en üst derecesine varıncaya kadar kademe kademe inşa etmek; Beyzâvî de yaklaşık bir tanım cümlesiyle bir şeyi aşamalı olarak geliştirerek mükemmellik seviyesine ulaştırmak suretinde tanımlamıştır. Terbiye, tüm canlılar için ortak bir kavram olsa da ekseriyetle insan için kullanılır. Genel anlamda “Terbiye” insanın zihni bedeni, ve ahlâki açıdan gelişip olgunlaşmasını gerçekleştirmek şeklinde tanımlanabilir.¹⁶

Eğitimin yapılış şekilllerine göre; yaygın, örgün vb. birçok çeşidi olmakla birlikte eğitim, hayat boyu devam eden bir olgudur.¹⁷ Eğitimden kastedilen sadece insanın okul döneminde öğrendikleri değildir. Belli periyotlarla planlı-programlı yürütölen bu eğitime “öğrenme” adı verilir. Bu da eğitimin alt dallarından birisidir.¹⁸ Eğitim ise planlı ya da plansız yaşamın tamamını kapsayan bir süreçtir.¹⁹ İnsan eğitimini etkileyen unsurlar arasında aile, arkadaş, okul, iş ortamı gibi etkenler bulunur. Eğitim anlayışına Kur’an çerçevesinden baktığımızda, eğitimin insanın tüm yaşamını kuşattığı ve yaşam boyunca devam etmesi gerekli olan bir faaliyet zinciri olduğu görülür.²⁰ Zaten bu çalışmamız genel hatlarıyla Hz. Peygamber’in sünneti ışığında çocuk eğitimini ele almaktadır.

1.5.2.1. Kur’an-ı Kerim’de Konunun Ele Alınış Biçimi

Kur’an’ın tamamı incelendiğinde insanların dört ana konu hakkında eğitildiği görölmektedir. Bunlar; iman, ibadet, ahlâk ve muamelat konularıdır.²¹ İlk nazil olan

¹⁴ Bekir Topaloğlu, “Rab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 373.

¹⁵ Ahmet Nedim Serinsu vd., “Terbiye” *Dini Terimler Sözlüğü* (MEB) Yayınları, Ankara 2009.

¹⁶ Ziya Kazıcı-Halis Ayhan, “Terbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, ss. 545-548.

¹⁷ Kıroğlu, *Eğitime Giriş*, s. 12.

¹⁸ Suat Pektaş, “Üniversite Birinci Yıl Öğrencilerinin Eğitimin Davranışsal Amaçlarını Gerçekleştirme Durumları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Faköltesi Dergisi*, 23/2, Ağustos 2019, ss. 677-685.

¹⁹ Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2014.

²⁰ Emine Elif Çakmak İgalçı, *Okul Öncesi Eğitim Bağlamında Tasavvufi Eğitim*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2018, ss. 64- 67.

²¹ Muhsin Demirci, *Kur’an’ın Ana Konuları*, MÜ İlahiyat Faköltesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, ss. 17-33.

ayetler ve surelerin öncelikli olarak iman esasları üzerinde durduğunu görmekteyiz. Daha sonra gelen ayet ve surelerde ibadet, ahlâk ve sosyal yaşamla ilgili meselelerin aşamalı olarak anlatıldığı bilinmektedir.²² Kur'an'ın insanı sadece bir konuda değil her alanda eğitmek istediğini görmekteyiz. Kur'an bireysel manada Allah'a karşı olan sorumluluklardan bahsederken aynı zamanda toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallardan da haber vermektedir. Bununla insanın hem yaratıcısına karşı olan sorumlulukları hem de diğer canlılara karşı olan yükümlülükleri bakımından eğitilme amacı hedeflendiği anlaşılmaktadır. Kur'an'da yer alan evrenin yaratılışı ile ayetler zihinsel eğitimi, hak, hukuk, adalet; infak, yardımseverlik gibi ayetler de ahlâki eğitimi hedeflemektedir. Yüce Allah'ın insandan yapmasını istedikleri belli bir konuyla ya da dönemle sınırlı değildir.²³

Kur'an'da geçen anlatım şekilleri arasında, günümüzde yazılı eserlerde olduğu gibi konu bütünlüğü aranmaz. Ancak bazı ayetlerde ve kıssalarda nadiren de olsa bir konuya yoğunlaştığı bilinmektedir. Bu bağlamda anne-baba çocuk eğitimi konusu üzerinde durulduğu Kur'an pasajlarından anlaşılmaktadır. Bu konu ile ilgili ayetlerde ebeveynin çocuklarının eğitiminde birinci derecede sorumlu tutulduğu ve bununla ilgili gerekli önlemleri alması istenmiştir. Mesela, **“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”**²⁴ beyanında bu meseleye temas edilmiştir. Yine Kur'an'da baba-oğul ilişkilerini konu eden ayetleri de çocuk eğitimi hususunda örnek olacak şekilde anlamak mümkündür.²⁵

1.5.2.2. Hz. Peygamber'in Hayatında Eğitim

Peygamberimizin (s) sünneti Kur'an'daki eğitim anlayışıyla örtüşmektedir. Peygamberimiz (s) bir mübelliğ olarak gönderilmiştir.²⁶ O, görevini bizzat uygulamalarıyla yerine getirmiştir. Peygamberimiz (s) bu konu ile alakalı *“Ben güzel*

²² Atilla Yargıcı, “Mekkî ve Medeni Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 17/4, 2004, ss. 281-294.

²³ Arzu Kayacan, *Kur'an'da Çocuk Eğitimi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019, ss. 18-27.

²⁴ Kur'an mealleri için bk; Hayreddin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2020, Tahrîm, 66/6.

²⁵ Lokmân, 31/13-19.

²⁶ Fetih, 48/29.

ahlâkı tamamlamak için gönderildim".²⁷ buyurmuştur. O'nun eğitim yönüne temas eden rivayetler arasında "... Ben ancak muallim olarak gönderildim"²⁸, "... Allah beni zorlaştıran ve sıkıntı vermek isteyen biri değil, muallim ve kolaylaştıran biri olarak gönderdi"²⁹ hadisleri vardır. Kur'an'da bu husus, **"Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur"**³⁰ şeklinde anlatılmaktadır.

Peygamberimizin (s) eğitim ile ilgili prensiplerine bakıldığında insanlara sevgi, saygı gösterdiği, onlara karşı merhametli olduğu bu şekilde davranması sonucu onları yanlış yapmaktan uzaklaştırıp doğru yola yönlendirdiği görülür. Bir hadisinde Allah Rasulü *"kendisini gece yanan ateşe üşüşen kelekleri ateşten uzaklaştıran birine benzeterek, insanları kötü sonuçlardan uzaklaştırmaya çabaladığını belirtmiştir"*.³¹ Kur'an'da yer alan **"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir."**³² ayetiyle de bu durum vurgulanmaktadır. Eğitim verilecek kişinin anlama ve kavrama kabiliyetine göre davranmak; eğitimi sürekli ama kademeli olacak surette; çağın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde vermek, örnekler üzerinden konunun anlaşılmasını sağlamak gibi birçok yöntemi Peygamberimizin (s) eğitim uygulamalarına örnek olarak verebiliriz.³³

Peygamberimiz (s) bir muallim olarak davranmakla beraber ümmetinden de kendi çocuklarını eğitmelerini istemiştir. Çocuk terbiyesi hakkında birçok hadis mevcuttur. *"Kişinin çocuğuna terbiye vermesi bir sa' (ölçek) sadaka vermesinden daha hayırlıdır."*³⁴, *"Hiçbir baba, çocuğa iyi bir terbiyeden daha üstün bir bağışta*

²⁷ Buhârî, *Edebü'l müfred*, Thk: Muhammed Nasiruddin el-Albani, çev. Rauf Pehlivan, Motif Yayınları, İstanbul, 2012, 112; Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer Sehl El-Haraiti, *Mekarimü'l ahlâk*, çev. Kasım Yürekli, Nesil Yayınları, İstanbul 2012, s. 21.

²⁸ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd vd. 5 Cilt. b.y, Darü'r-Risâleti'l-Alemiyye, 1430/2009, Sünnet, 17.

²⁹ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahih*, Beytu Efkâri Düveliyye, Riyâd 1998, Mesâcid, 3.

³⁰ Âl-i İmrân, 3/164.

³¹ Müslim, Fedâil, 19.

³² Tevbe, 9/128.

³³ Abdurrahman Ece, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/10, Haziran 2019, ss. 291-314.

³⁴ Tirmizî, Birr, 33.

bulunmamıştır.”³⁵, “*Evladınıza gereken bakımı yapınız ve güzelce terbiye ediniz.*”³⁶, “*Çocuğun babası üzerindeki hakları ismini ve edebini güzel yapmasıdır*”³⁷ hadisleri bunlara örnektir. Yine Peygamberimiz (s) “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz*”³⁸ hadislerde geçen beyanlara göre çocukların bakım, eğitim gibi bütün sorumluluklarından ebeveynlerin mesul olacağını vurgulamıştır.

Peygamberimizden aktarılan hadislerle bakınca öncelikli olarak çocuk eğitimi hususunda anneye babaya sorumlulukları hatırlatıldığı görülmektedir. Öğütlerde geçen benzetme ifadeleri dikkat çekicidir. Bir beyanında eğitim ile sadaka benzetmesi yapılmış, bir diğesinde ise yapılan iyiliklerin en hayırlısı olduğu ifade edilmiştir. Her iki hadisin ortak noktası olarak yapılan iyiliklerin bir bedenden çıkıp başka bir bedende can bulması gibi temsil edilmiş. Çünkü verilen şeyler elden çıksa da başka bir yerde yeniden hayat bulmaktadır. İşte eğitim ile verilenler de bunun gibi çocukta yeni bir oluşuma sebep olacak ve bitmez tükenmez bir sadaka hükmünü alacaktır. Devamında ise çocuklara doğumdan itibaren hukuki görev niteliğinde vazifeler olduğuna işaret edilmiştir. En son zikredilen hadis ile de peygamberlerin mesleği diye bilinen çobanlık ile ebeveynlik bir nevi kıyaslanmıştır. Bu benzetmede çoban nasıl sürüsünü korumak, kollamak, beslemek hususunda sahibine karşı sorumluydu ebeveyn de çocuğu hakkında aynı sorumluluğu Rabbine karşı taşımaktadır.

Kur'an ve hadislerde geçen çocuk eğitimine dair bu ve bunun gibi ifadelerden yola çıkarak İslam âlimlerinden İbn Kayyım “Kıyamet günü Allah babalardan dolayı çocukları sorguya çekmeden önce, evlatlardan ötürü babaları sorguya çeker” buyurmuş ve çocuk eğitimin, anne baba üzerindeki en büyük sorumluluklardan biri olduğunu ifade etmiştir.³⁹

³⁵ Tirmizî, Birr, 33.

³⁶ İbn Mâce, Edeb, 3, (Hadisin senedinde bulunan el-Haris b. en-Numan adlı ravi hakkında İbn Hibban güvenilir dese de Ebû Hatem bu raviyi gevşek saymıştır. Bu nedenle Hasen hükmü verilmiştir. Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, 9/459).

³⁷ Süyûtî, *el-Câmi'u-Sağîr*, 2/538. (Beyhaki Şuabu'l İman'da zikretmiştir. Zayıf hadistir.)

³⁸ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *es-Sahîh*, nşr. Muhammed Zuheyr b. Nasır, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut, 2001, Cum'a, 11; Müslim, İmâre, 20.

³⁹ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Tuhfetü'l-mevdûd b ahkâmi'l-mevlûd*, çev. Mahmut Kısa, Kitap Dünyası, İstanbul 2012, ss. 270-275.

1.5.3. Çocuk

Araştırmanın temel kavramlarından biri de hiç şüphesiz çocuktur. Çocuk hakkında yapılan tanımlar hukuki, biyolojik, psikolojik, dini vb. bakımlardan değişiklik gösterir. Örneğin, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde on sekiz yaşından küçük olan her birey çocuk olarak kabul edilmektedir.⁴⁰ Çocuğu biyolojik özelliklerine göre tanımlayanlar, gelişim sürecinde olan bir insan yavrusu⁴¹ şeklinde tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre bebek, “anne sütüyle beslenen kucak çocuğu” olarak tanımlanır. Çocuk ise bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan kız veya erkek olarak (cinsiyet ayırımına girmeden) tanımlanmaktadır.⁴² Çocuk İslam hukukuna göre, buluş çağına ermemiş birey olarak kabul edilmektedir.⁴³ Kur'an-ı Kerim'de “çocuk” kelimesi yerine, henüz bulûğa ermemiş insan manasında “ibn, veled (çoğulu evlâd), gulâm, sagir, zürriyyet, hafede, ehl, âl, yetîm, rebâib...” gibi kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir.⁴⁴

Çocuk eğitimi, toplumların ve kültürlerin temel taşlarından biri olarak kabul edilirken, İslam dünyasında bu alandaki öğretiler ve rehberlik faaliyetleri, Hz. Peygamber'in sünneti üzerinden sağlanır. Hz. Peygamber'in çocuklara karşı sergilediği yaklaşım, psikolojik ve duygusal gelişim açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Onun, çocuklara sevgi ve saygı dolu bir tutum sergilemesi, bu bireylerin güven duygusu kazanmalarına ve sağlıklı bir özsaygı oluşturmalarına katkı sağlar. Hadislerde sıkça yer alan Hz. Peygamber'in çocukları öpmesi⁴⁵, başlarını okşaması, yanaklarına elini sürmesi ve onlarla ilgilenmesi gibi davranışlar⁴⁶, çocukların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını anlama ve karşılama konusunda somut bir örnek teşkil eder. Bu yaklaşım, çocukların duygusal zekâ gelişimine olumlu bir katkıda bulunur.

⁴⁰ Mustafa Ruhi Şirin, *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 21.

⁴¹ Mehmet Sağlam – Neriman Aral, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 1/2, Aralık 2016, ss. 43-56.

⁴² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_çocuk-bebek-

⁴³ Süleyman Emre Zorlu, “Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/2, Ocak 2013, ss. 125-160.

⁴⁴ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, ss. 361-363.

⁴⁵ Buhârî, Hibe, 15.

⁴⁶ Buhârî, Salât, 106; Müslim, Fedâil, 8.

Araştırmalar, çocuklara gösterilen sevgi ve ilginin duygusal zekâlarını artırabileceğini ve pozitif ilişkiler kurma yeteneklerini destekleyebileceğini göstermektedir.⁴⁷ Ayrıca, bu tür bir yaklaşımın çocukların özsaygılarını güçlendirdiği ve kişisel değerlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in bu davranışları, çocukların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını anlama ve karşılama konusunda önemli bir model oluşturur ve çocuk eğitimi açısından dikkate alınması gereken bir unsur olarak değerlendirilir.

1.5.4. Fıtrat: Doğuştan Gelen Özellik

Fıtrat, f-t-r kökünden türemiştir. Bu kökten gelen kelimelerden fatr: uzunlamasına yarmak, ikiye ayırmak; iftar: oruç açmak; infitâr: yarılmak, çatlamak ve açılmak; futûr: yarılmak, çatlamak; fatar: mayalanmamış ekmek veya parmak uçları ile deveyi sağmak gibi manalara gelmektedir.⁴⁸ Fıtrat hakkında Peygamberimizin (s) hadislerinde: *“Her çocuğu annesi fıtrat üzere dünyaya getirir”*⁴⁹ ifadesi yer almaktadır. İbn Fâris ve çağdaşı el-Cevherî bu kelimeyi, ‘Hilkat’ (yaratılış) şeklinde kullanmış.⁵⁰ “Allah’ın yaratması ki, insanları ona göre yaratmıştır”⁵¹ ayetinde de bu anlamda kullanılmıştır. İnsanların içlerinde yerleştirmiş olan iman tanıma (marifetü’l-iman) gücü de, Allah’ın yaratmasıdır (fıtratullah). **“Andolsun onlara, ‘Kendilerini kim yarattı? diye sorsan, elbette: ‘Allah’ derler”**⁵² ayeti bu hususa işaret etmektedir. Yine; **“Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah’a hamd olsun”,⁵³ “Rabbimiz, göklerin**

⁴⁷ Daniel Goleman, *Duygusal Zekâ, EQ Neden IQ’dan Daha Önemlidir?*, İstanbul Varlık Yayınları, 2019, ss. 251-252.

⁴⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, thk., Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim el-Ferâhidî, Müessesetü’l-Âlemi li’l-Matbuât, I-VIII, Beyrut 1998, VII, 417-418; İbn Fâris, Ebu’l Hüseyin, *Mu’cemu mekâyisi’l-lüğah*, Dâru’l-Cil, I-VI, Beyrut 1991, IV, 510; el Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh tâcü’l-lüğah ve sıhahu’l-arabiyye*, thk.: Ahmed Abdülğafur Attar, Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn, I-V, Beyrut 1999, II, 781-782; el Mütarrizî, Ebu’l-Feth Nasr b. Abdüsseyyid, *el-Müğrib fî tertîbi’l-mu’rib*, thk: Mahmud Fahirî, Mektebetü Üsâme b. Zeyd, Halep 1979, s. 362; el-Firuzâbâdî, *el Kâmûsü’l-muhît*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1993, s. 587.

⁴⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, s. 418.

⁵⁰ İbn Faris, *Mu’cemu mekâyisi’l-lüğah*, IV, 510; el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü’l-lüğah ve sıhahu’l-arabiyye*, II, 781.

⁵¹ Rûm, 30/30.

⁵² Lokmân, 31/25.

⁵³ Fâtır, 35/1.

ve yerin Rabbidir ki, onları yaratmıştır”⁵⁴ ve “bizi yaratana”⁵⁵ ayetlerinde geçen ifadeler de aynı anlama işaret etmektedir.⁵⁶

İbn Manzur fitrat kelimesini, Allah’ın mahlûkatı kendisini bilip tanıyacak ve idrâk edecek bir şekilde, bir meziyet üzerine yaratması;⁵⁷ Firuzâbâdî de, çocuğun yaratıldığı yaratılış sureti ve din şeklinde tarif etmiştir.⁵⁸ bu kök kelimeden türeyen ‘Fâtır’, Allah’ın güzel isimlerinden birisidir. Bunun anlamı, yerleri ve gökleri yaratan demektir.⁵⁹ Kur’an’da yaratma manasına gelen ‘fatr’ fiili her zaman Allah (cc) hakkında kullanılmaktadır.

Filologlar tarafından yapılan tasniflere göre bu kavram, çoğunlukla yaratılış olarak değerlendirilmektedir. Bu ifadeler ışığında, fitrat kavramı insanın yaratılışındaki temel özellikleri, yaratıcıyı tanıma ve O’na itaat etme yeteneği, kendisine verilen iradeyi makul ölçüde kullanma yetisi ve bu tercihlerin sonuçlarıyla ilişkilendirilebilir. İyi davranışları sürdürme ve kötü davranışları terk etme potansiyeline sahip olma, fitratın temel unsurları arasında yer almaktadır.

Fitrat kavramı Kur’ân ayetlerinde geçtiği gibi Hz. Peygamber’in hadislerinde de yer almaktadır. En meşhur örnekleri şunlardır: “*Her çocuk ancak fitrat üzere dünyaya getirilir. Bundan sonra anası babası (Yahudi ise) onu Yahudi yaparlar, (Hristiyan ise) onu Hristiyan yaparlar, (Mecusi ise) onu Mecusi yaparlar.* Nitekim kusursuz doğan bir hayvan yavrusu içinde siz kulağı, burnu, ayağı kesik olanını hiç görüyor musunuz?” Bundan sonra Ebû Hureyre şu ayeti okudu: “***Sen yüzünü, Allah’ı birleyici olarak doğruca dine çevir: Allah’ın yaratma yasasına (uygun olan dine) dön ki, insanları ona göre yaratmıştır. Allah’ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur. Fakat insanların çoğu bilmezler.***”⁶⁰ Bu ayette geçen Allah’ın yaratmasından

⁵⁴ Enbiyâ, 21/56.

⁵⁵ Tâ-Hâ, 20/72.

⁵⁶ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 575.

⁵⁷ İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-arab*, Dâru Sâdır, I-XV, Beyrut 1990, V, 55.

⁵⁸ Firuzâbâdî, *Kâmûsü’l-muhît*, s. 587.

⁵⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, s. 418.

⁶⁰ Rûm, 30/30; Malik b. Enes, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyâ’i’t-Türasi’l-Arabî, I-II, Mısır ts., I, 241; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 1313, Kahire (baskısından ofset). Beyrut, tarihsiz. II, 275; Buhârî, Tefsir 2, Müslim, Kader, 22.

kasıt, inkâr, iman, Allah'ı tanıma veya reddetme şeklinde bütün insan neslinin doğuştan getirmiş olduğu özelliktir.⁶¹

Bu kavram hakkında hadis âlimlerinin en meşhur olan görüşü, fıtratın İslam olduğudur.⁶² Yani doğumla birlikte çocukların teslimiyetine işaret eder. İnsana doğuştan verilen, insanı insan yapan özellikler için fıtrattandır denmiştir. Sakal, bıyık, tırnak gibi uzayan şeyler bunlar arasındadır. Bunlar uzadığında ve düzeltilmediğinde kişinin hem temizliğine hem de fiziki görünümüne olumsuz etki yapar.

Fıtrat kavramı ile ilgili hadisler değerlendirildiğinde, çocuğun çevresinden etkileneceğine bunun için yaşam alanının iyi oluşturulması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Eğitim ve öğretimin insanın yetiştirilip şekillenmesindeki büyük öneme işaret edildiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında beş veya on şeyin fıtrattan olduğu gibi hadislerle, yaratılıştan getirilen insana ait fiziki özelliklerine yer verilmekte ve bu hususlara dikkat etmenin insan olma vasfına uyumlu bir davranış olduğu vurgulanmaktadır. Ayetler ve hadisler ışığında fıtrat kavramı incelendiğinde, bu kavramın yaratılışın ilk safhasına işaret ettiğini, bütün yaratılmışlara ilk başta yaratıcı tarafından verilen genel kabiliyet ve ehliyet olduğu sonucu çıkarabiliriz.

1.5.5. Karakter ve Mizaç

Şahsiyet, insanın kendi kişiliğinin farkında olması ve ona bağlı bütün hareketler üzerinde tasarruf yetkisine sahip olmasıdır. Geçmişle bağlantılı yaşantılar sonucu ortaya çıkan davranış biçimidir.⁶³ Morgan şahsiyeti, “kişinin çevresindekilerle ilişkisinin özelliğini oluşturan uyum yolları, savunma mekanizmaları ve davranış şekilleri” şeklinde tanımlamaktadır.⁶⁴ Şahsiyet, bir insan hakkında belli bir kanaate varmak için değişik zaman ve ortamlardaki tutum ve davranışlarını gözlemleyerek onun hakkında verilen iyi ya da kötü diye tarif edilen genel kanıdır. Ez cümle, kişinin ne olduğunun ya da ne olmadığının belirtisi ve ölçüsüdür.⁶⁵

⁶¹ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, Vizâratü Umûmî'l-Evkâf ve's-Suûnî'l-İslâmiyye, I-XXIV, Mağrib 1387, XVIII, 84.

⁶² Mübârekfûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., VI, 287.

⁶³ Nûrettin Topçu, *Milliyetçiliğimizin Esasları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978, ss. 120-123.

⁶⁴ Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, çev. Hüsnü Arıcı ve Diğerleri, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1986, ss. 311-319.

⁶⁵ Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 229.

İnsanların bir araya gelmesi ile toplum, toplumların birleşmesiyle de millet ve milli kimlikler oluşur. Geleceğini düşünen milletler bunun için sağlıklı, uyumlu, bütünleşmiş, çalışkan ve dürüst fertler yetiştirmek durumundadır. Karakterli bireyler ancak çocukların ve gençlerin ilimle, imanla, ahlâki değerler ışığında yetiştirilmesiyle mümkündür. Sürekli yüceltilen ve daima değer atfedilen şahsiyeti mevki, makam ve para hırsları eritir. Tüm bunlara karşı durabilmenin yolu şahsiyetli bireyler yetiştirmekten geçer, bu durum onları şer ve musibetlerinden korur.⁶⁶

Konuyla alakalı yapılan çalışmalar, çocuğun ilk altı yaş döneminde kendini bulduğu ve kişiliğini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu yaş aralığında oluşan şahsiyet yapısı çocuğun tüm hayatı boyunca diğer ilişkilerinin yönünü tayin edebilir. Olumsuzluklar içerisinde büyümüş, geçimsizlik ve tutarsızlık yaşanan bir aile ortamında yetişmiş ya da ilk altı yılda kendisi hep bastırılmış, susturulmuş çocuğun taş kalplilik, ya da güvensizlik gibi olumsuz tavırları taşıması muhtemeldir.⁶⁷ Kişilik gelişimine ailenin inanç durumu, eğitimi, ahlâki yapısı, dini ve sosyal statüsünün büyük etkisi olduğu görülmektedir.

1.5.6. İletişim

İletişim, iki kişi veya birimler arasında gerçekleşen ve karşılıklı mesaj alışverişini içeren bir süreçtir. Bu sürecin temel unsurları; kaynak, mesaj, iletişim kanalı ve hedef olarak tanımlanır. Kaynak, mesajın oluşturulduğu ve iletildiği noktayı ifade ederken; mesaj, iletişim sürecinde iletilen bilgiyi temsil eder. İletişim kanalı, mesajın aktarımını sağlayan araçları kapsar, ve hedef, mesajın ulaşmayı amaçladığı kişiyi veya birimi ifade eder.⁶⁸

Duyularımız, birer iletişim aracı olarak işlev görür. Her bir duyu organına karşılık gelen bir iletişim kanalı vardır. İletişim, hem sözlü hem de sözsüz olarak gerçekleştirilebilir. Çoğu zaman, bu iki iletişim biçimi bir arada kullanılır. Konuşma sırasında ses tonu, el, yüz, göz ve kaş hareketleri, aynı sözlere farklı anlamlar ve etkiler katabilir. Fikirler genellikle sözlü iletişimle, duygular ise sözsüz iletişimle ifade edilir. Sözlü iletişimde, iletişimi gerçekleştiren kişiler arasındaki mesafe de önemlidir. Alıcının tutumu, bu mesafenin belirlenmesinde rol oynar. Ayrıca, muhatabınıza tamamen yüzünüzü dönmeniz ve başka bir şeyle ilgilenmemeniz, iletişime açık olduğunuzu gösterirken, aksi durum iletişime kapalı olduğunuzun işareti olabilir.⁶⁹

⁶⁶ Topçu, *Milliyetçiliğimizin Esasları*, s. 127.

⁶⁷ Sindey L. Pressey ve Francis P. Robinson, *Psikoloji ve Yeni Eğitim*, çev. Hasan Tan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s. 193.

⁶⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, haz. Hasan Eren, Nevzat Gözaydın, İsmail Parlatır, Talat Tekin, Hamza Zülfikar, I-II, Ankara 1988.

⁶⁹ Bk; Bilal Yıldırım, “Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1997, s. 127.

İnsanlarla gerçekleşen iletişim sonucu etkileşim olur. Çocukla iyi bir iletişim kurmanın iki yolu vardır. Birincisi, çocuğun hareketlerini gözlemleyerek onun hakkında bilgi toplayarak yapılır. Bu bilgi toplama işi değişik zaman ve ortamlarda gerçekleştirilir. İkinci yol ise; çocuğun hayata ve dünyaya nasıl baktığını empati yaparak anlamaya çalışmakla gerçekleşir. Bu olaylara ve hayata çocuğun gözü ile bakabilmek, kısaca çocuğun iç dünyasına girebilmektir. Yetişkinler için anlam ifade etmeyen bir durum çocuk açısından hayati önem taşıyabilir.⁷⁰

Benlik, doğumla birlikte başlar ve ömür boyu gelişerek devam eder. Çocuğun benliği “ben”, “benim” dediği her şeyi içine alır. Çocuk onlarla kendi dünyasını kurar ve o dünyada yaşar⁷¹. Örneğin, çocuk kendinden küçük kardeşinin ana-babası tarafından daha fazla sevildiğini düşünebilir. Bu düşünce ile ana-babaya ve kardeşine karşı içten kızgınlık taşıyabilir ya da ana-babanın ilgi ve sevgisini kazanmak için yaramazlığa başvurabilir. Bu ve benzeri bütün olaylar çocuğun benlik sürecine girer. Bu sebeple ana-babalar ve diğer aile büyükleri olaylara çocuğun gözüyle bakmayı bilmeli ve onu anlamaya çalışmalıdır.

Çocukla sağlıklı iletişim kurmak için öncelikle çocuğun duygu ve düşüncelerini rahatça söyleyebileceği güven ortamının oluşturulması; onun söylediklerinin ve yaptıklarının aleyhinde kullanılmayacağını bilmesi ve buna inanması kendini daha rahat ifade etmesine olanak tanıyacaktır. Aksi durumda çocuk duygusunu saklar, gizler ya da yanıltma yoluna gider.⁷²

Çocukla etkili iletişim kurmanın yöntemlerinden biri de “etkin dinleme”dir. Gordon’a göre etkin dinleme, konuşanın ifadelerini genişleterek tekrarlamaktır. Etkin dinleme, çocukların olumsuz duygulardan arınmasını sağlar ve çocuk ile yetişkin arasında sıcak bir bağ kurulmasına yardımcı olur. Çocuklarda ebeveynlerinin düşüncelerine karşı değer verme hissini geliştirir. Bu yöntem, çocuğun söylediklerini tekrarlayarak onu anladığınızı göstermenin bir yoludur. Ebeveynler, çocuğun sözleriyle ne anlatmak istediğini ve bu sözlerin altında yatanları anlamaya çalışır. Güven duygusuyla yetiştirilen bir çocuğun dünyasını kavramak daha kolay hale gelir.⁷³

Çocuğun zihin dünyasına tesir eden fikirler ve tutumlar çocuğun davranış tarzının belirlenmesinde önemli ölçüde rol oynar. Benliği gelişmiş olan bir çocuk

⁷⁰ Gülseren Günçe, *Çocuk Psikolojisi*, A.Ü. Eğt. Bil. Fak. Efam Yayını, Ankara 1983, s. 5-6.

⁷¹ Günçe, *Çocuk Psikolojisi*, s. 6.

⁷² Yıldırım, “Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri”, s. 126-127.

⁷³ Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, s. 129-132.

kendisinin kim ve ne olduğu, bir kişi olarak kendi değerinin ne olduğu hakkında düşünce sahibi olabilir. Değer gördüğünü hisseden çocuk, kendisi de diğer insanlara değer verilmesi gerektiğini anlar. İnsanların kendisine değer vermediği kanısına varırsa çocukta onların değer göstermeye layık olmadıkları kanaatine varır.⁷⁴

⁷⁴ Günçe, *Çocuk Psikolojisi*, s. 4-5.

2. ÇOCUK EĞİTİMİNDE SOSYAL UNSURLAR VE TEMEL KONULAR

2. 1. Çocuk Eğitim Süreci

İslam dininde evlilik hususunun büyük ehemmiyeti vardır. Hz. Peygamber, Peygamberlerin dört sünneti vardır, bunlardan birisini de evlilik olarak saymıştır.⁷⁵ Yeryüzünde var olan her canlıyı erkek ve dişi olarak yaratan Rabbimiz,⁷⁶ insanı da kadın ve erkek olarak yaratmıştır.⁷⁷

Yüce Allah, erkek ve kadına evlenerek bir yuva kurmalarını tavsiye etmektedir.⁷⁸ Peygamberimiz de “....*Ben namaz da kılarım, uyurum da; oruçta tutarım, tutmadığım da olur; kadınlarla da evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirse benden değildir*”⁷⁹ buyurmaktadır. Böylece insanlar evliliğe teşvik edilmiştir.

2.1.1. Eş Seçimi ve Evlilik

Toplumun temelini aile kurumu oluşturur. Bu kurumun en güzel meyvesi çocuklardır. Onlar, ilk eğitimini/terbiyesini bu kurumda almaktadırlar. Bu nedenle aile kurumunun en önemli işlevlerinden biri, o ailede yetişen çocukların en güzel şekilde yetişmelerini sağlamaktır. Çünkü çocuklar sadece birlikte yaşadıkları ailenin değil aynı zamanda içinde bulundukları toplumun da geleceği konumundadırlar. Bu nedenle çocukların sağlıklı olması sağlam aile yapısına bağlıdır. Aile sağlam olursa toplumda sağlam ve sağlıklı olur. Ailenin yapısının sağlamlığı hem bireylerin hem de toplumun teminatıdır.⁸⁰ Müslüman bireyler, çocuklarının Allah’tan bir emanet olarak verildiğinin şuurundadır. Dolayısıyla onlara karşı sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirir. Böylece onların iki dünyada da mutluluğa kavuşacaklarını umar. Aksi halde her iki diyarda da sıkıntı yaşayacaklarının farkındadır. Böyle bir sonuçla karşılaşmamak için ise gerekli tedbirleri alır. Aile, çocukların mutluluk kaynağı ve

⁷⁵ Tirmizî, Nikâh, 1.

⁷⁶ Necm, 53/45.

⁷⁷ A'râf, 7/189.

⁷⁸ Nisâ, 4/3; Nûr, 24/32.

⁷⁹ Müslim, Nikâh, 5.

⁸⁰ Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi*, 2. Baskı, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 81.

temel eğitim yuvasıdır. Nitekim çocuk terbiyesinin ve ahlâk konusunun ehemmiyetini Müslüman âlimler, şu hadisi şerifle izah ederler:

“Çocuk, anne babasının yanında bir emanettir. Temiz kalbi de her çeşit nakış ve suretten hali, saf, kıymetli bir cevherdir. O her nakşa kabil olduğu gibi meylettirilen her şeyi almaya da kabildir. Eğer o, hayra alıştırılır, hayır öğretilirse hayır üzere büyür, dünya ve ahirette mesut olur”.⁸¹ Yaratılışı güzel olan ve ayette göz aydınlığı diye bahsedilen çocukların edep ve terbiyesi hakkında en meşhur hadislerden birisi şöyledir:

مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَلَدًا مِنْ نَحْلٍ أَفْضَلَ مِنْ أَذَبٍ حَسَنٍ

Bir baba, çocuğuna güzel ahlâktan daha değerli bir miras bırakamaz.⁸² Güzel ahlâk, anne ve babanın evlatlarına verebilecekleri en büyük sermayedir. Çocuklar bununla dünya-ahiret saadetini temin ederler. Burada geçen ifadedeki miras benzetmesi çok anlamlı ve manidardır. Çünkü miras, dünyaki maddi değerlerin başında gelir ve hakkında Kur'an'da onlarca ayet ve hüküm vardır.⁸³

أَكْرَمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا أَذَبَهُمْ

Çocuklarınıza ikram ediniz ve onları güzel eğitiniz.⁸⁴ İnsanın hem maddi yönü hem de manevi yanı vardır. Bu hadisi şerif insanda bulunan çift kutuplu hale işaret etmektedir. Demek ki beden gelişimi vücuda alınan gıda ile ahlâkın terakki etmesi de edep ve terbiye ile olur. Karınlarını doyurduğumuz çocukların manevi açlıklarını da düşünme sorumlumuz vardır. Ebeynler, çocuklarının dünyalık imkânları elde etmek için bir çok çabanın içine girmektedir. Benzer bir gayretinde onları dengeleyecek olan ebedi hayatı kazanmaları uğruna yapmamız gerektiği anlatılmaktadır.

Yine bir rivayete göre Rasulullah (s) الولد سر أبيه “Çocuk babasının sırrıdır”⁸⁵ buyurmuştur. İyi bir gözlemci, çocuğa bakarak onun büyükleri hakkında olumlu veya

⁸¹ İbrahim Canan, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008, s. 48, (İbnü'l-Hacc el-Mâlikî, el-Medhal, III, 310'dan naklen). Metnin Türkçe çevirisi de aynı yerden alınmıştır.

⁸² Tirmizî, Birr, 32.

⁸³ Bk.; Nisâ, 4/7-12.

⁸⁴ İbn Mâce, Edeb, 3.

⁸⁵ Abdurrahmân Celâleddîn Süyûtî b. Ebî Bekir, ed-Dürerü'l-Müntasıra fi'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ, thk. Muhammed b. Lütfü es-Sabbâğ, İmâdetu Şuûn, Riyad, ty., s. 201. Ancak İmâm Süyûtî, bu hadisin aslının olmadığını da belirtmektedir.

olumsuz birçok hususu farkedebilir. Yani çocuk annesini ve babasını yansıtır.⁸⁶ Dilimizde bu manayı ifade eden çok güzel sözler mevcuttur. Onlardan birisi şu atasözüdür: “Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur.” Çünkü annenin ve babanın genetik şifrelerinin bir karışımı olan çocuk aynı zamanda onların kalbî ve ruhî hususiyetlerinin de yansımasıdır. Hayatın olağan akışında çocukların aile bireylerini taklit ettiklerini görürüz. Bu durum çocukların gittikleri okullara, seçtiklere mesleklere kadar ileri düzeylere kadar varır. İstisnaları olmakla birlikte anne babanın inanç durumuna göre evlatları hakkında belli bir kanaat sahibi olmak mümkündür. Caminin gölgesinde, günde beş defa minereden duyulan ezan sesi ile büyüyen çocuk ile bunlardan mahrum olarak yetişen arasında gece ile gündüz kadar fark olduğunu gözlemlemek mümkündür.

2.1.2. İsim Koyma ve Kulağına Ezan Okuma

İslam kültür ve medeniyet dinidir. Geldiği günden itibaren toplumun her tabakasını ıslah etmeyi hedef edinen, her katmanına temas edip düzeltmeyi arzulayan, düzenlemeyi planlayan ve yerine yenisini bina edecek esasları ikame eden bir dindir.

Peygamberimiz de diğer konularda olduğu gibi çocukların hayatına temas eden bir rehberdi. Bu durum bazen dünyaya geldiği andan itibaren ona verdiği bir isimle ya da dudağına sürdüğü bir hurma ile olurdu.⁸⁷

İsim, sadece insan ile sınırlı bir durum değildir. O, “canlı ve cansız varlıkları, duygu ve düşünceleri, çeşitli durumları bildiren kelimedir”, bir kimseyi, bir eşyayı anlatmaya, hatırlatmaya ya da bildirmeye yarayan sözdür.”⁸⁸

İsmin insanlar üzerinde ne derece etkili olduğu bilinmektedir. Bu sebeple Hz.Peygamber isimler ve isimlendirmeler üzerinde hassasiyetle durmuştur. Cahiliye devrinden kalma çirkin ve kötü manalı isimleri değiştirme yoluna gitmiştir. Onun böyle tutum sergilemesi bize hem isimlerin ne kadar önemli olduğunu hem de isimlendirme hususuna ne derece dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir.⁸⁹

⁸⁶ Ali Kafkasyalı, “Çocuk Eğitimi”, *Ekev Akademi Dergisi*, C. 1, s. 1, 1997, ss. 173-187.

⁸⁷ Buhârî, Edeb, 109.

⁸⁸ TDK, *Türkçe Sözlük*, s. 12.

⁸⁹ Nesâî, Kadâ, 7.

Peygamberlerden birinin yahut da iyilikleriyle rol model olmuş birisinin ismini taşıyan bir çocuğun, adı söylenince onda bıraktığı müspet etki yadsınamaz.⁹⁰ Marka ve model niteliği taşıyan isimlerin günümüz ebeveynleri arasında son derece tercihe şayan olduğu bilinmektedir. Kimi dini hassasiyeti öne sürerek çocuklarına isim koymakta kimi de daha çok şöhret gibi saiklerle böyle bir tercihte bulunmaktadır. İsimlerin olumlu ve yapıcı etkisi sebebiyle bazı insanlara “ismiyle müsemma” yakıştırması yapılmaktadır. Bu söylem tarzı halk dilinde giderek meşhur olmuştur.

İsim verme aşamasında bazı aileler tarihi şahsiyetleri bazıları siyasi liderleri kimi de son zamanlarda yabancı milletlere ait nam salmış isimleri tercih etmektedir. Bu tutumun temel dinamiklerine bakınca ya çocuğumda onlar gibi ünlü olsun düşüncesi hakim olmakta ya iyi insan, müslüman birey olsun hedefi taşınmakta ya da onlar gibi kısa yoldan mal mülk sahibi olsun kanaati bulunmaktadır.

İsim verme konusunda Hz.Peygamber’in bizatihi fiilî uygulamasının⁹¹, ve “Siz kıyamet gününde hem kendi adınızla, hem de babalarınızın adıyla çağırılacaksınız; bu sebeple kendinize güzel adlar koyunuz”⁹² şeklindeki sözlü uyarılarının büyük tesiri vardır. İsim koymanın sadece harflerden mürekkep bir basit bir eylem olmadığı hadislerden anlaşılmaktadır. Kişi çocuklarına verdiği isimle kendisinin de anılmasına, halk arasında, ahirette çağırıldığında güzel isimle davet edilmesine zemin hazırlayacaktır. Kim kendisinin hoş gitmeyen bir isimle hitap edilmesine razı olur, kötü bir lakaba rıza gösterir. Bahsi geçen sebeplerden dolayı sünnette de var olan isim verme hususu her bireyin ve ebeveynin üzerinde hassasiyetle durmaları gereken bir durum olduğu anlaşılabacaktır.

İyi isimlerin olumlu etkileri olduğu gibi kötü isim ve lakapların da insanlar üzerinde nahoş tesiri olacaktır. Bundan dolayı Peygamberimiz’in, Âsî, Azîz, Atele, Şeytan, Hakem, Gurab, Hubâb, Şihab isimlerini değiştirdiğini; Şihab’ı Hişam, Harb’i Silm, Muzdacî’ı Münbais yaptığını, Afire adını taşıyan bir araziye de Hadire, Şi’bu’d-Dalâlet geçidi(n)’i Şi’bu’l-Hüdâ; Benü’z-Zinye’yi Benü’r-Rişde; Benû Muğviye’yi de

⁹⁰ Cemal Ağırman, “Ad Koyma ve Hz. Peygamber’in İsimlere Karşı Tutumu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (Aralık 1998), ss. 124-143.

⁹¹ Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 45, Akika, 1; Müslim, *Âdâb*, 26.

⁹² Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’âs es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, I-IV, İstanbul-1993, Edeb, 69.

Benû Rişde olarak değiştirdiği nakledilmektedir.⁹³ Yukarıda geçen isimler gibi taşıdıkları mana itibariyle katılık, kabalık, küfür, hakaret, sapkınlık, taşkınlık anlamlarını ya da benzer kötü çağrışımlar yapıyorsa değiştirilmesi tavsiye edilmiştir.

Sünnet çerçevesinde tavsiye edilen isimler dikkatle incelediğinde bunların şüphesiz ki Allah'ın sevdiği isim olduğu görülecektir. Peygamberimizden aktarıldığına göre, Allah'ın en sevdiği isimler olarak, Abdullah ve Abdurrahman adları zikredilmiştir.⁹⁴ Allah indinde sevilen isimler elbette bunlarla sınırlı değildir. Bunlar birer örnek olarak verilmiştir. Abd (kul) sözcüğünün Allah'ın ad ve sıfatlarına izafe edilerek oluşturulan her isim, Allah'ın sevdiği isimler kapsamına girer.⁹⁵ Bazı isimler de taşıdıkları mana itibariyle Allah'ın ihsan ve inamına işaret eder. Örneğin, ocuklara verilen Abdürrezzak, Abd lh lık, Abd lker m, Abd şşek r, Abdurrauf, Abdülhakim gibi isimler; bütün mahl katın rızkını veren Rezz k, her şeyi yaratan H lık, l t f ve ihsanda bulunan Kerîm, şükredenlere bol veren şek r gibi Yüce Allah'ın güzel sıfatlarını akla getirir. Bu bir anlamda “bir kişiye kırk gün veli dersen veli”, “deli dersen deli olur” darb-ı meselini çağrıştırmaktadır.

Yeni doğan çocuğa yapılan bir diğer muamele de tahn ktir. Dünyaya gelen ocuk henüz anne sütü ile buluşmadan Res l llah'a götürülürdü. O, çocuğu kuşağına oturtup ağzında yumuşatmış olduğu hurma ile onun damağını ovalar, daha sonra dua edip adını koyardı. İşl m inancında bu işleme tahn k adı verilir.⁹⁶

Peygamberimizin uygulamalarına bakınca sadece yeni doğan çocuklara değil henüz doğmayan bazı çocuklara da özel ilgi göstermiş ve hamile olan baldızı Esm  bint Eb  Bekir'e Hz.  işe ile haber göndererek doğacak çocuğun adını kendisinin koyacağını söylemiştir. ocuk doğunca ona Abdullah adını vermiş, kendi ağzında yumuşattığı hurma ile tahn k yapmıştır.⁹⁷

Hayır, bereket, l t f, ihsan, nimete şükür gibi manaları şamil bu uygulamanın örfen s rd lmesi güzel olacaktır. Ne yazık ki günümüz modernitesi ile tanışmış aileler

⁹³ Eb  Dâvûd, Edeb, 70.

⁹⁴ Buh ri, Edeb, 105; Müslim,  d b, 2; Eb  Dâvûd, Edeb, 69; Tirmizî, Edeb, 64.

⁹⁵ Bedrudd n Eb  Muhammed Mahmud İbn Ahmed el-Ayn , *Umdet l-k r  şerhu Sahîhi'l-Buh ri*, I-X, Mısır 1392/1972, XVIII, 257.

⁹⁶ Buh ri, Men k bu'l-Ensâr, 45, Ak ka, 1; Müslim,  d b, 27; Eb  Dâvûd, Edeb, 106.

⁹⁷ Buh ri, Men k bu'l-Ensâr, 45, Ak ka, 1; Müslim,  d b, 25-26; Tirmizî, Men k b, 44.

bu edep ve adap cinsinden ameli icra etmekten uzak bir yaşam sürmektedir. Sünnet nevinden bu uygulamayı yaşatmak isteyenler için kendilerince ya da toplum nezdinde salih sayılan kişiler tarafından bunun devam ettirilmesi mendup bir amel olacaktır.

İsim konusunda dikkat edilmesi gereken bir hatırlatma cümlesi ile konuyu tamamlamış olacağız. Allah Rasulü tevhîde aykırı isimleri, şirk ifade eden isimleri, sadece Allah'ın zatına ait olan isim ve sıfatları çocuklara ad olarak verilmesini men etmiştir. Hz. Peygamber, “Hakem Allah’tır, hüküm de ona aittir; öyle ise sen nasıl Ebu’l-Hakem künyesini taşırsın?” diyerek, Ebu’l-Hakem künyesini, “Ebû Şüreyh’e çevirmiştir”⁹⁸. Bu tür isimleri vermenin bilinçli ve şuurlu olması halinde haram; bilmeden, gafilane verildiyse de sakıncalı olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.3. Aile

Aile hakkında en açık beyanlardan biri Kur’an-ı Kerim’de geçmektedir. **“Size onlar sayesinde veya onlarla huzur ve sükûnete ermeniz için kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”**⁹⁹ Anne-baba ve çocuktan oluşan toplumun en küçük birimi ailedir. “Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir.”¹⁰⁰ Aile fertlerinden toplumlar, toplumun bütünüyle milletler ve devletler meydana gelir. Her milletin ve dolayısıyla devletin birini diğerinden ayıran kendine mahsus farklılıkları ve özellikleridir. Buna bağlı olarak oluşan kültürel kimlik o milletin evrensel konumunu belirler ve aynı zamanda milli şahsiyetini de temsil eder.¹⁰¹ Bir binayı oluşturan yapı taşları gibi aileyi oluşturan dinamiklerinde uyumlu ve sağlam olması gerekir. Sağlıklı bir toplum yapısı, şahsiyetli ve sağlam karakterli fertlerin yetiştirilmesine bağlıdır.

⁹⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 70.

⁹⁹ Rûm, 30/21.

¹⁰⁰ Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, s. 2.

¹⁰¹ Yıldırım, “Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri, s. 121.

Bireylerin yetiştirilmesinde ise en önemli katkıyı şüphesiz aile kurumu vermektedir. Çocuk gözünü aile ortamında açar, ailede büyür, yaşar, gelişir.

Devlet ve milletler zaman zaman sıkıntılar yaşayabilir. Ancak kökleri güçlü bir milleti, dünyada hiçbir kuvvet yıkamaz. Aile yapısı işte bu sağlam kökün ta kendisidir. Milleti ayakta tutan, ona dayanma ve direnme gücü veren aile, bazı durumlarda devletten daha güçlüdür.¹⁰² Tarih boyunca bu gücü elinde bulunduran milletler ayakta kalmıştır. Aksi durumda devletler milletler sahnesinden silinmiştir. Böylesi bir güce sahip olan aile yapısı, çocuğun şahsiyetinin gelişmesinde de çok önemli etkiye sahip olacaktır.

İnsanın statüsü, toplumsal konumu ve itibarı, onun yaşama biçimini düzenleyen ve sosyal ilişkilerine yön veren kişilik özellikleri bebeklikten başlayarak çocukluk ve ilk gençlik yıllarında oluşur. Bu zaman dilimi de çocuğun ailesiyle birlikte geçirdiği yılları kapsamaktadır.

Aile, bir bakıma insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne gibi düşünülebilir. Çocuk bu sahnede gerçekleşen insan ilişkilerini, her türlü karmaşık yönleri ile gözlemler. O insan ilişkilerini belirleyen anlaşma, uzlaşma, bağlılık, dayanışma gibi olumlu özellikleri evde kazanır. Olumsuz durumlarda takınacağı tavır da yine evde öğrenir.”¹⁰³ Anne ve babanın birbirine karşı tutumları aile içindeki ilişkilerin temelini oluşturur. Onlar arasında cereyan eden karı-koca ilişkisi, evin genel havasını belirler. Uyumlu ve sıcak ilişkiler, anne ve babadan çocuklara doğru yayılırken gergin ve sürtüşmeli bir karı-koca ilişkisi ise çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam oluşturabilir.¹⁰⁴ Mesela, annenin aşağılandığı, dayak yediği, hakarete uğradığı bir ailede çocuklar belli etmeseler de eziklik ve güvensizlik duygusuna kapılabilir ve bunun sonucunda çevreleriyle olan ilişkileri de bundan dolayı olumsuz yönde etkilenebilir.¹⁰⁵

2.1.4. Arkadaş Çevresi

¹⁰² Ahmet Hamdi Savluoglu, *Müslüman Ailede Çocuk Terbiyesi*, Haym Hizmet Vakfı Neşriyat, Konya 1978, s. 85.

¹⁰³ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 126.

¹⁰⁴ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 127.

¹⁰⁵ Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Aydın Kitabevi, Ankara 1984, s. 70.

Çocuğun gelişim süreçlerinde etkili olan faktörlerden biri de arkadaş çevresidir. Erken yaşlardan itibaren arkadaşlar, gelişim ve sosyalleşme için bir araç görevi görür. Ebeveynler, çocuklarına her türlü imkanı sunsalar da yaşlılarının sunduğu duygusal deneyimi onlara yaşatamazlar. Bir yetişkin, küçük bir çocukla dostane ve samimi bir ilişki kurabilir. Ancak, onunla bir ‘arkadaş’ ilişkisi geliştiremez.¹⁰⁶ Çünkü anne-baba ile çocuk ya da ergen arasında, akranlarıyla kurduğu ilişkiden tamamen farklı bir şekilde otoriteye dayalı ve eşitsiz bir ilişki söz konusudur. Çocukların ve gençlerin akranlarıyla arkadaşlık kurmaları ve arkadaş grupları oluşturmaları, yetişkinler tarafından normal bir durum olarak değerlendirilmelidir; bunun psiko-sosyal gelişimleri açısından gerekli olduğu anlaşılmalıdır. Çocuklar, ilkokul döneminden itibaren kısa sürelerle ailesinden uzaklaşır; ergenlik dönemiyle birlikte, ailesinden giderek daha fazla uzaklaşarak arkadaş veya akran gruplarıyla (peer groups) daha çok vakit geçirmeye yönelik çaba gösterir. O yaş gruplarında yaşadıklarını kendi yaşlılarıyla paylaşmak ister, ailesinin sıkıntılarından haberdar olmasından önce arkadaşlarını bilgilendirir. Ebeveynin eleştiri ve müdahalelerinden kurtulma çabası, ergeni kendi yaşlılarıyla daha bir araya getirir.

Hortaçsu’ya göre, çocukların ilk yıllarında genellikle aynı cinsiyetten arkadaşlarla bir araya geldikleri görülürken, ilerleyen yıllarda bu arkadaşlıklar, karşı cinsle olan ilişkilerle değişir. Bu yaş grubundaki kız ve erkek arkadaşlıkları, gençlerin hem kendilerini hem de diğer cinsi tanımlarına ve olayları çeşitli bakış açılarıyla değerlendirme yetilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir.¹⁰⁷ Bu bakış açısı bilimsel unsurlar taşımış olsa da müslümanın hayat anlayışına pek uygun değildir. Çünkü Peygamberimizin sünnetini kendine rehber edinen bir ailede yetişen çocukta belirli yaş grubundan sonra mahremiyet bilincinin gelişmiş olması ve helal-haram hassasiyeti, sevap-günah muhasebesinin yapılması beklenir.

Çocuklarda sosyalleşme süreci doğumla başlar. İlk zaamanlarda anne ve aile eksenli olan bu etkileşim ileri yaşlarda ve dönemlerde dışa doğru açılmaya ve yayılmaya başlar. Okul öncesi eğitim süreçleri ile arkadaş çevresi gelişen çocuk artık yeni ortamlar keşfeder ve aileye olan bağımlılığından kısmi de olsa kurtulmanın

¹⁰⁶ Cole Luella, *Psychology of Adolescence*, Rinehart & Company, Inc., New York 1950, s. 298.

¹⁰⁷ Nûran Hortaçsu, *İnsan İlişkileri*, İmge Kitabevi, Ankara 1997, s. 105.

hazzını yaşar. Ergenlik dönemine kadar daha çok kendi cinsleriyle vakit geçiren çocuklar sonraki dönemlerde bunu karşı cinsi tanıma üzerinden sürdürmeye devam eder. Her iletişim ve etkileşimin elbette ki olumlu ya da olumsuz sonuçları olacaktır. Çocuk su misali hangi kaba konarsa onun şeklini almaya müsait yaratılmıştır. Bundan dolayı hem yetiştiği aile ve bireyleri hem de arkadaş çevresi onun gelişiminde büyük etkiye sahiptir.

2.1.5. Okul Ortamı

Çocuğun gelişim evleri arasında önemli bir yeri de okul çevresi kapsamaktadır. Okul, çocukluktan öğrenciliğe geçilen yer, talebeler için yeni bilgiler öğrenilen mekân ve insan ilişkileriyle ilgili becerilerini geliştirebilecekleri bir ortamdır.¹⁰⁸ Okul, belli bir yeri olan, belli bir süre devam mecburiyeti bulunan, başlama ve bitiş süresi belli olan, öğrenci ve öğretmeni belirli aralıklarla değişen, geniş bir çevreye hitabeden, eğitim faaliyetini planlı ve programlı bir şekilde sürdüren, yani öğrenme faaliyetini organize bir ders faaliyeti olarak devam ettiren, genel ve mesleki çeşitler içerisinde şekillenen bir kuruluştur.”¹⁰⁹ Bu anlam çerçevesinde okul, hem toplumsal yaşamın küçük bir örneği hem de belli bir düzen içerisinde yeni nesillerin yetiştirildiği ve yeteneklerinin keşfedildiği özel bir mekân; aileden sonra çocukların ve gençlerin toplumsallaşmasına yardım eden bir kurumdur.

Her kurumsal yapının ya da organizasyonun bir temel amacı olduğunu ve bunu gerçekleştirmek için bir yapılaşma yoluna gidildiği bir hakikattir. Çocukları ve gençleri belli programlar rehberliğinde eğitme işi okula verilmiştir.¹¹⁰

Dewey’e, okulun üç önemli faktöründen bahseder; bunlardan birincisi, yeteneklerin keşfedilmesi; ikincisi, toplumdaki dinamikleri açığa çıkarma; üçüncüsü ise, gençlere kendilerini bilme, sahip oldukalarının farkında olma ve etki güçlerini

¹⁰⁸ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 96; Stanton, F.T., *Dynamics of Adolescent Adjustment*, The McMillian Company, New York 1962, s. 399.

¹⁰⁹ Hüseyin Akyüz, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, s. 247 içinde: Böhm Winfried, *Wörterbuch der Paedagogik*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1982, s. 466-467.

¹¹⁰ Akyüz, *Özleştiren Eğitim ve Öğretim Paradigması*, Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu’na Armağan, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Önder Matbaacılık, Sivas 2000, s. 158.

kazandırmadır.¹¹¹ Buna benzer bir yaklaşımda okul, çocuğun ailede kazandığı toplumsal özelliklerini daha bilinçli bir şekilde geliştirildiği yerdir. Çocuk, başkalarıyla iyi geçinmeyi, duygularını rahatça ifade etmeyi ve düşüncelerini çekinmeden ortaya koymayı okulda öğrenir. Başkalarının düşüncelerine saygı göstermeyi, kendi görüşlerini başkalarına kabul ettirmeyi, toplumun kararlarına saygı göstererek bunlara uymayı okulda gerçekleştirilen etkinlikler sayesinde geliştirir.¹¹²

2.2. Çocuklarda Temel Değerlerin ve Kulluk Bilincinin Geliştirilmesi

Toplum, bireylerin bir araya gelmesi ile meydana gelir. Sağlıklı bir toplum da ancak nitelikli bir aile yapısı ve orada yetişen nesillerden oluşur. Bir milletin geleceği olan çocukların eğitimi konusunda sünnet çerçevesinde nelere dikkat edilmesi gerektiğine, hangi hususların bu kapsama girdiğine ve önceliklerin neler olduğuna önceki bölümde değindik. Hadisi şerifler ve bu konudaki araştırmalar incelendiğinde Hz. Peygamber'in imân esaslarını önemsediğini ve birinci sıraya aldığını;¹¹³ hemen peşine de ibadet eğitiminden bahsedildiğini söyleyebiliriz. Bu cümleden Müslüman mürebbilerin de çocuk eğitimine tevhit inancı merkezli başlamaları gerektiği anlaşılmaktadır.¹¹⁴

Son zamanlarda, “iyi bir insan olmanın iyi bir Müslüman olmaktan önce geldiği” düşüncesi popülerdir. Ancak bu görüş, modern çağın bir sorunu olarak değerlendirilmelidir. Zira, iyi bir Müslüman olmak, insanın doğasında var olan bir özelliktir ve doğa bozulmadığında, öncelikle iyi bir Müslüman olunabilir. Ayrıca, iyi bir Müslüman olmanın kötü bir insan olmayı imkânsız kıldığı da unutulmamalıdır. Sağlam bir tevhid inancı ve Allah'a ibadet bilinci, Müslümanı Allah'ın yarattığı her şeye karşı sorumlu kılar ve onun iyi bir insan olmasını zorunlu kılar.

¹¹¹ Dewey John, *Demokrasi ve Eğitim*, çev. M. Salih Otaran, Başarı Yayıncılık A.Ş. İstanbul 1996, s. 27.

¹¹² Cavit Binbaşoğlu, *Eğitim Psikolojisi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1990, ss. 169-170.

¹¹³ Bu konu hakkında birçok araştırma örneği bulunmaktadır. Bk. İsmail Sağlam, “Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, ss. 167-190; Abdulhalim Oflaz, “Çocuk Eğitimi/Terbiyesi'nde Nebvî Metod”, s. 295.

¹¹⁴ Lokmân, 31/12. Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Mustafa Kara, “Kur'an'a göre Çocuk Eğitiminin Temelleri”, *Geçmişten Günümüze Çocuk ve Şehir II*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016, ss. 1333-1343.

Günümüzde ebeveynlerin eğitim yaklaşımları çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımlar arasında baskıcı ve otoriter ebeveynler, çocuklarını kendi beklentilerine göre yönlendirmeye çalışan ebeveynlerdir. Koruyucu ebeveynler ise çocuklarına aşırı düşkünlük gösterirler. İlgisiz ve kayıtsız ebeveynler, çocuklarının istek ve ihtiyaçlarına duyarsız kalırken, dengesiz ve kararsız ebeveynler sürekli tutarsızlık göstererek dengeyi sağlayamazlar. Gevşek ebeveynler çocuklarını merkezde tutup aşırı şımartırken, destekleyici ve demokratik ebeveynler ise çocuklarına ilgi ve yetenekleri doğrultusunda rehberlik eder, sorumluluk bilinci aşılar ve zorlama yerine açıklama ve öğretme yoluyla eğitim verirler.¹¹⁵

Günümüz eğitim modelleri ve tutumları ebeveynler için yol gösterici olsa da özellikle Müslüman bireyler için asıl örnek Hz. Muhammed'in (s) hayatıdır. Zira Hz. Peygamber'in bu yönüyle alakalı Kur'an-ı Kerim' de ***“O en güzel örnektir”***¹¹⁶ buyurulmaktadır.

Hız. Peygamber'in takip ettiğı eğitim metodunun aslı fıtrata uygun davranmadır. Çocuk doğumundan itibaren ağlamasıyla, acıkmalarıyla, gülmesi ve uyuması ile kendi yapısına uygun davranmaktadır. Aynı şekilde ilerleyen yaşlarda da ebeveynine soracağı sorularla yine kendisinden beklenen davranışı sergilemeye devam edecektir. Çocuklar işlenmeye hazır bir tarla, yazı yazılmaya uygun bir defter gibidir. Anne babaya düşen görev onu en güzel şekilde beslemektir. Bunun yolu da İslam usul ve esaslarında bulunmaktadır. Diğer konularda olduğu gibi iman, inanç ve ibadet hususlarında da şüphesiz ki tartışmasız önder Hız. Muhammed (s) dir. Kur'an ve Sünnetin İslam dininin temel kaynaklarından olması sebebiyle, Müslümanlar için Hız. Peygamber'in (s) sözleri ve uygulamaları her alanda önem taşımaktadır. ***“Andolsun Resulullah'ta sizin için, Allah'a ve ahiret hayatına kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok ananlar için, en güzel örnek vardır.”***¹¹⁷

¹¹⁵ Ahmet Çın, “Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi”, *Batman Akademi Dergisi*, 4/2 2020, 47-51; Fethiye Ceren Kara, *3-6 Yaş Çocukların Sosyal Beceri Düzeyleri İle Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.34 vd.

¹¹⁶ Ahzâb, 33/21.

¹¹⁷ Ahzâb, 33/21.

İnancı ne olursa olsun her insana değer veren onların eğitilmesi ile dönüşüm gerçekleşeceğine inanan Hz. Peygamber'in muhatap kitlelerinden biri de çocuklardı. Hz. Peygamber'in (s) çocuklara yaklaşımına baktığımızda; onlara büyük bir sevgi gösterdiği ve hoşgörü ile davrandığı, değer verdiği, onlarla selamlaştığı, yaşlarına bakmadan hal hatır sorduğu, arzu ve isteklerini dikkate aldığı, aralarında adaleti gözettiği, şakalaştığı anlaşılmaktadır.¹¹⁸ Allah Rasulü'nün başarılı mesaj alışverişinde olumlu insani ilişkilerin büyük rol oynadığı, günümüzde üzerinde durulan konular arasındadır¹¹⁹. Dolayısıyla **"âlemlere rahmet olarak gönderilen"**¹²⁰ Hz. Peygamber (s), insanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin, her yaştan her kabileden ve her sınıftan insanla olumlu insani ilişkiler kurmaya büyük önem vermiştir. Hz. Peygamber'in (s) insani değerlere önem verdiğini gösteren onlarca hadisi şerif vardır.¹²¹

2.2.1. İnanç Esaslarının Öğretilmesi

İnanmak insana fitri olarak verilmiş bir duygudur. Çünkü bu duygunun temelini güvenme hissi oluşturmaktadır. Çocuk anne karnından itibaren Allah'ın takdir etmiş olduğu kodlama ile önce annesine bağlanmayı öğrenmiş olur. Daha sonra doğumla birlikte babasını ve çevresini tanımaya başlar. Bu süreç devam ederken çocuk aile de inanca dair eylem ve söylemlere şahit olur. Bunlar bazen annesinin emzirmesi için aldığı abdest olabildiği gibi bazen de besmele çekmek ya da elhamdülillah demek gibi sözlü ifadelerde olabilir. Yemek yeme alışkanlığı kazanınca sofrada adabına uygun davranmak, yemeğe besmele ile ve sağ elle yiyerek başlamak gibi pek çok husus çocuğun dünyasına doğaçlama verilir.

¹¹⁸ Konuyla ilgili hadisler için bk.; Buhârî, Edeb, 18, Cenâiz, 44, Nikâh, 12; Müslim, Fedail, 63 ve 65; Ebû Dâvûd, Selam, 4, Edeb, 66; Tirmizî, Menakib, 31 ve 50; İbn Mâce, Edeb, 14; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek Ale's- Sahihayn*, I-III, Beyrut 1990, 1/62.

¹¹⁹ Bk. Haluk Yavuzer, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, İstanbul 1999, s. 11 vd.; Phillip Mountrose, *Çocuklarla ve Gençlerle İletişime Geçmenin 25 Yöntemi* çev. Fatma Can Akbaş, İstanbul 2000, s. 57 vd.; Leyla Navaro, *"Çocuklarla İletişim Nasıl Kurulur"*, Ana-Baba Okulu, İstanbul 1995, s. 129-140; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul 1988, s. 173 vd.; Jonathan Freedman, ve ark., *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, İstanbul 1989, s. 299.

¹²⁰ Enbiyâ, 21/107.

¹²¹ Konuyla ilgili hadisler için bk.; Buhârî, Edeb, 18, Cenâiz, 44, Nikâh, 12; Müslim, Fedail, 63 ve 65; Ebû Dâvûd, Selam, 4, Edeb, 66; Tirmizî, Menakib, 31 ve 50; İbn Mâce, Edeb, 14; Dârimî, 2/189; Hâkim, *Müstedrek*, 1/62.

Eğitim bir süreç işidir ve mutlaka planlı programlı icra edilmelidir. Bu anlamda çocuğa nelerin nasıl öğretilceği hususu da ehemmiyetlidir. Fakat terbiye konusu daha çocuk doğmadan düşünülmesi icabet eden başka bir konuyu dikkate sunmaktadır. Yani çocuk olması için karı-koca dediğimiz eş seçimi bu eğitim sürecinin temel taşıdır. Nitekim bununla alakalı sevgili peygamberimiz “Kadın dört şeyi için nikâh edilir: Bunlar malı, güzelliği, soyu ve dinidir. Siz dindar olanı tercih edin, huzur bulursunuz.”¹²² Bu hadis, İslam’da evliliğin temel amaçlarına ve değerlerine ışık tutar. Bir kadınla evlenmek isteyen bir Müslüman için dikkate alınması gereken dört önemli özellik belirtilmiştir: malı, güzelliği, soyu ve dini. Ancak, bu özellikler arasında en üstün olanı dinî nitelikleridir. Dinin, evlilikte sağlanacak huzur ve mutluluğun anahtarı olduğu vurgulanır. Çünkü dindarlık, bir kişinin karakterini, ahlâki değerlerini ve yaşam tarzını belirleyen temel bir özelliktir. Bir Müslüman için eş seçiminde dinî hassasiyetlerin öncelikli olması, evliliğin sadece dünyevi zevklerden ibaret olmadığını, aynı zamanda ruhsal bir birlikteliği ve Allah’a olan yakınlığı da kapsadığını gösterir. Dolayısıyla, bu hadis evlilikteki ideal dengenin, dini değerlere verilen önemle sağlanabileceğini öne sürer, çünkü dindarlık temelde bir insanın ruhunu besler ve evliliğe derinlik katar.

Sahih bir evlilik neticesinde dünyaya gelen çocuğun eğitimle alakalı süreçleri de anlama kabiliyeti esas alınarak aylara, yaşlara göre taksim edilmiştir. Günümüzde çocukluk evresi üç kısma ayrılmaktadır: Birinci çocukluk devresi: Doğum-3 yaş arasındır. Daha çok çocuk bu dönemi uyku ile geçirir. Bedenini, hareketi, sesi bu yaşta keşfeder. Başkalarıyla ilişkilerinde gerekli olan temel donanımları bu aşamada elde eder.¹²³ İkinci devre ise: 3-7 yaş arasındır. Bu dönem çocuk gelişimi açısından en faydalı olandır. Çevreyle teması sonucu aklî melekeleri daha çok gelişir. Yine bu devrede hayata dair duygu gelişiminin sağlandığı bilinir. Muhakeme güçleri henüz olmadığı için olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kuramazlar.¹²⁴ Son devre: 8-12 yaş arasındadır. Aklî donanımların geliştiği, soyut kavram ve düşüncelerin yer aldığı bir aşamadır. Çocuk, ahlâk kurallarını, dil bilgisi gibi hassas bilgileri, inanç esalarına dair

¹²² Müslim, Radâ, 53; Tirmizî, Nikâh, 4.

¹²³ Canan, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, s. 100.

¹²⁴ Canan, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, s. 100.

sistematik kuralları bu yaşlarda öğrenir ve kavrar.¹²⁵ Çocuk terbiyesi üzerinde yapılan bu ayrıntı hussunda Madame Montessorie'nin tesirinin olduğunu söylemek gerek. Ona göre “önce çocuk kendini ve bedenini keşfeder, sonra meziyetlerini anlamaya çabalar, daha sonra hassas denebilecek konularda aşamalı ilerleme kateder, neticede çocuğun zihin dünyası gelişmiş olur.”¹²⁶

Modern bilimin tarif ettiklerinin yanında İslam dini kaynaklarında da eğitim süreci ile ilgili değişik taksimatlar vardır. Sünnette terbiyenin başlangıcı, doğumla başlar, hatta anne karnında başladığını söylemekte mümkündür. Fakat bu eylemler yaş gruplarına, gelişim düzeyine göre bazı değişiklik gösterir. İslâm terbiye sistemi çocuğun bir çok yönden gelişimini esas alır.¹²⁷

Dinî kaynaklar, insan hayatının “eskiden beri” temelde dört aşamaya ayrıldığını var sayar: Bu dönemler çocukluk, gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık diye tasnif edilir.¹²⁸ Bu dört safha, insan hayatının doğal bir serüveni olarak kabul edilir ve her biri farklı özellikler, deneyimler ve sorumluluklarla doludur. Bu safhalar, insanın yaşamındaki değişimleri ve gelişimini temsil ederken, aynı zamanda onun topluma ve aileye katkılarını da etkiler. İnsan yaşamının bu aşamaları, bireyin hayatının farklı dönemlerinde farklı roller üstlenmesini ve gelişen ihtiyaçlarına cevap vermesini sağlar. İnsan hayatının doğal seyrini oluşturan bu dört aşamadan ilki olan çocukluk, bireyin yaşamının en temel dönemlerinden biridir.

Doğumdan başlayıp buluş çağına kadar geçen süredeki çocuğa, tıfl denir.¹²⁹ Çocukluk dönemi dini kaynaklarda ergenlik hususu dikkate alınarak 0-15 yaş aralığı olarak gösterilir.¹³⁰ Bu grup çocukların ilk okul tecrübesini yaşadığı yer aile kurumudur. Aile, dini eğitimin başladığı, çocuğun temelde lazım olan şeyleri

¹²⁵ Bk. Guy Jacquin, “Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri”, çev. Mehmet Toprak, İstanbul 1964. James, Villiam, *Terbiye Musâhabeleri*, çev. Mustafa Sekip, İstanbul 1342.; G. Palmade, *Les Methodes en Pedagogie*, p.25-27, PUF Paris 1968.

¹²⁶ Bk: Cemil Sena Ongun, “Umûmi Usûl-i Tedris”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19/2, 2021, s. 12.

¹²⁷ Canan, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, s. 101.

¹²⁸ Mübarekfürî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, c. 6, s. 623.

¹²⁹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mûkerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1968, 11/401.

¹³⁰ İbn Kayyîm el-Cevziyye, *Ahbâru'n-Nisâ*, thk. Dr. Nizâr Rızâ, Beyrut 1964, s. 228.

öğrendiği en kutsal mekândır.¹³¹ Günümüzde pedagogları tarafından dini eğitimin başlama yaşı hakkında tartışmalar yapılmaktadır. Onlar küçük yaşlarda başlanacak bir din eğitiminin, Hz. Peygamber'in sünnetine ve bilimsel gerçekliğe uygun olacağını savunur. Bu yaşlarda verilecek temel eğitimde esas alınacak konu, çocuklara Allah sevgisinin verilmesidir.¹³²

Çocuklara Allah ve Peygamber sevgisinin aşılması, inanca dair hususların onların kalplerine yerleşmesi için doğumla birlikte her fırsatın değerlendirilmesi zaruridir. Anneler bu dönemde çocuklarını uyuturken ninni yerine format değiştirerek kelime-i tevhid, salavat ve Allah'ın isimlerini okur. Evlatlarına Kur'ân-ı Kerîm dinletir.¹³³ Bunlarla çocuklar hem kulak aşinalığı kazanır hem de teskin olurlar.

Anne babanın çocuklarına karşı en önemli görevleri Allah ve Peygamber sevgisini oluşturacak bir ortam sağlamalarıdır. Peygamberimizin bu konuda bizlere örnek olacak uygulamaları vardır. O, hem hane-i saadetteki çocuklara seviyelerine göre bilgi veriyor hem de civarda olanları Allah'a imana davet ediyordu.¹³⁴ Hz. Peygamber döneminde çocuklara verilen dini eğitim, hızlı bir şekilde temel iman hakikatlerini kavramalarını sağlamak amacıyla özenle yapılmaktaydı. Bu dönemde, eğitim için uygun bir ortam bulunmakta ve Hz. Peygamber bizzat çocuk sahâbîlerle ilgilenmektedir. Bu yaklaşım, çocukların dini konuları anlamalarına ve içselleştirmelerine yardımcı olurken, onların İslam'a olan bağlılığını güçlendiriyordu. Hz. Peygamber, onları sevgi ve sabırla yönlendirirken, onlara dini değerleri öğretmek için basit ve anlaşılır yöntemler kullanıyordu. Bu şekilde, çocuklar İslam'ın temel prensiplerini anlamaları ve yaşamlarında uygulamaları için teşvik ediliyordu. Bu yaklaşım, İslam'ın yayılmasında ve toplumun genç nesillerinin dini bilgi ve anlayışlarının güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

¹³¹ Kerim Yavuz, "Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi": (7-12 yaş), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1987, ss. 155-156; Mehmet Emin Ay, "Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler", *İslam'da Aile ve Çocuk Sempozyumu*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 361.

¹³² Yavuz, "Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi": (7-12 yaş), s. 41; Ayhan, *Eğitime Giriş*, s. 293.

¹³³ Nurten Çevikoğlu, "İslam'a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri", *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi* (II), 2005, s. 208.

¹³⁴ Adnan Demircan, *Hiz. Peygamber'in (sav) Ailesi ve Aile Hayatı*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2014, s. 136.

Hız. Peygamber, çocuk doğduğunda onun ilk duyacağı sözün tevhid kelimesi olmasını tavsiye ederdi. Doğumla birlikte isim konmasını, sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kamet okunmasını söylerdi.¹³⁵ Hız. Peygamber'in sünnetinde din eğitiminin çocuğun doğumuyla başlaması, İslam'ın yaşamın her aşamasında önem verdiği eğitim anlayışının bir yansımasıdır. Bu tavsiyeler, çocuğun hayatının ilk anlarından itibaren İslam'ın temel inançları ve uygulamalarıyla tanışmasını ve bu değerleri içselleştirmesini amaçlar. Sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunması, çocuğun ibadetlere ve toplumsal pratiklere doğrudan maruz kalması, kimlik inşasına katkıda bulunur. Bu, çocuğun dinî bilgi ve değerlerle donatılmasına yönelik bir strateji olarakta değerlendirilebilir ve İslam toplumlarında çocukların dinî eğitime verilen önemi gösterir.

Çocuklarda en temel gereksinim sevgi, umut ve güven duygusudur. Bu nedenle, Allah inancını çocuklara sevgi ve güven duygularını dikkate alarak öğretmek daha etkili bir eğitim yöntemidir. Bu yaklaşım, çocuğun kendisini daha mutlu, umutlu ve güvende hissetmesini sağlar.¹³⁶ Çocuk gelişimcileri de bunun üzerinde hassasiyetle durur ve bu durumun “çocuğa yaşama sevincinin verilmesi gerektiği düşüncesine” olumlu katkıları olacağını söylerler.¹³⁷

Baba-oğul ilişkisini tanımlayan ayetlere bakıldığında, babanın oğluna hitap şeklinin “Yavrucuğum” ve “Oğulcuğum” şeklinde olduğu görülür.¹³⁸ Aynı durum hadislerde de kendini gösterir; Hız. Peygamber'in (s) tüm çocuklara karşı “Yavrucuğum!” şeklinde sevgi ve şefkatle hitap ettiği görülmektedir.¹³⁹ Bir babanın çocuk eğitimi sırasında şiddeti tercih etmemesi ve şiddeti disiplin aracı olarak görmemesi için Peygamberimizin hayatına bakması yeterlidir.

Hız. Peygamber “Çocuklarınızın ağızını ilk olarak Kelime-i tevhid, ‘Lâ ilâhe illallâh’, sözüyle açınız; ölüm anında olanlara ‘Lâ ilâhe illallâh’ sözünü telkin ediniz”

¹³⁵ Muhammed Hüseyin Ebû Yahya, *Nizamü'l-üsra fi'l İslâm*, Amman y.y., t.s., s. 12.

¹³⁶ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi* (İmân-İbadet), DİB Yayınları, Ankara 1985, s. 114.

¹³⁷ Atalay Yörükoğlu, “Ruh Sağlığı, Ahlâk Değerleri ve Din Eğitimi”. *Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*. Ankara, 1981, s. 214.

¹³⁸ Lokmân, 31/16.

¹³⁹ Hadisler için bk.; Müslim, Âdâb, 31; Tirmizî, Edeb, 62.

*buyurmuştur.*¹⁴⁰ Müslüman ailelerden, yemeğe başlarken, ayakkabı giyerken, yeni bir elbise alınca aynı çerçevede çocuklarına dua ve minnet ifade eden cümleleri öğretmeleri beklenir. Örneğin; “Hamd O Allah’a olsun ki, O ne bir çocuk edinmiştir, ne de mülkünde bir ortağa sahiptir”¹⁴¹, “Allah’tan başka ilah yoktur” ayetlerden mülhem cümlelerdir.¹⁴² Hz. Peygamber (s), fırsatını buldukça küçük çocukları da iman etmeye davet etmiştir. Ergenlik yaşına gelmemiş bir çocuk olan İbnu Seyyad’a gitmiş ve “Benim Allah’ın elçisi olduğuma şahadet eder misin?” diyerek, bu çocuğu iman edip Müslüman olmaya çağırmıştır¹⁴³, aynı şekilde kendisine hizmet eden Yahudi bir çocuk hastalanınca, onu ziyaret etmiş ve bu esnada onu da İslam’a davet etmiştir. Kaynaklarda çocuğun babasından izin alarak Müslüman olduğu¹⁴⁴ aktarılmaktadır.

Hz. Peygamber’in sözlü davetlerinin yanı sıra fiili uygulamaları da bulunmaktadır. Bunun güzel bir örneği, Hz. Peygamber ile Abdullah b. Abbas arasında geçen konuşmadır. Bir gün Peygamberimiz devesine binmişken, ben de onun arkasındaydım. Bana şöyle söyledi: “*Abdullah, sana bazı önemli şeyler söylemek istiyorum. Rahat zamanlarda kendini Allah’a sevdire ki, O da zor zamanlarda seni sevsin. Allah’ın emir ve yasaklarına dikkat et ki, Allah da sana önem versin ve seni gözettsin. Allah’ın hakkını gözet ki, O’nu her zaman yanında bulasın. Bir şey istediğinde Allah’tan iste; yardım dilediğinde yine Allah’tan dile. Şunu unutma ki, tüm varlıklar bir araya gelip sana zarar vermek isteseler bile, Allah’ın takdir ettiği dışında bir şey yapamazlar. Kader yazılmıştır ve yazılanlar kesinleşmiştir. Bil ki, Allah’ın yardımı sadece sabredenler içindir ve her zorlukla birlikte mutlaka bir kolaylık vardır.*”¹⁴⁵

Yukarıda geçen örnek incelendiğinde çocuklara Allah’a olan sevgiyi ve ibadetin önemini öğretirken, aynı zamanda doğru ile yanlış ayırt etme, kurallara uyma ve toplumsal normlara saygı gösterme gibi değerler de vurgulanmaktadır. Sabır ve zorluklarla başa çıkma yeteneğinin önemi üzerinde durarak, çocukların duygusal

¹⁴⁰ Bk; Muhammed Nûr Süveyd, “*Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*”, çev. Zekeriya Güler. İstanbul: Uysal Yayınevi, 4. Basım, 2019, s. 83.

¹⁴¹ İsrâ, 17/111, Bk. Abdurrezzak, İbn Muhammed es-San’ani, *Musannef*, Beyrut 1970, 4/334.

¹⁴² Bakara, 2/255.

¹⁴³ Buhârî, Cihad, 182; Tirmizî, Fiten, 63.

¹⁴⁴ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 5.

¹⁴⁵ Tirmizî, Kıyamet, 60.

dayanıklılıklarını artırılması hedeflenmektedir. Çocukları isteklerin ve yardımın kaynağını Allah'a yönlendirmeyi teşvik ederek, onların iç güçlerine ve inançlarına dayanmalarını sağlar. Ayrıca, kader ve takdir anlayışıyla, çocuklara yaşadıkları olayları kabul etme ve olumlu bir bakış açısı geliştirme konusunda yardımcı olur.

Bu tarz uygulamalarda dikkat edilmesi gereken bir durum da şudur: Dinî ve manevi değerlerin aktarımı her çocuğun bireysel durumu, ailevi ve kültürel bağlamına göre farklılık gösterebilir. Bu nedenle, eğitimcilerin ve ailelerin bu durumlara duyarlılık göstererek çocukların ihtiyaçlarına uygun bir şekilde sunum yapmaları gerekmektedir. Ayrıca, her çocuğun bireysel gelişim seviyesi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, metnin anlaşılır ve uygun bir dille çocuğun seviyesine göre sunulması önemlidir. Bu sayede, çocuklar manevi değerleri özümseyebilir ve yaşamlarında bu değerleri uygulayabilirler. Bu konuda ayrıntılı bilgi için yapılmış çalışmalara bakılabilir.¹⁴⁶

Allah Rasulü, çocuklara dinî değerleri ve manevi hakikatleri anlatma konusunda kolaydan zora doğru bir yol izlenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Nitekim konuşmaya yeni başlayan akraba çocuklarına imanın esası olan tevhid hakikatinden bahseden ayetleri ve kelime-i tevhidi yedi kez tekrar ettirerek kavratmaya çalışmış ve dolayısıyla ashaba da bu hususta yol göstermişti.¹⁴⁷ Sahabeden Cündeb b. Abdullah'ın naklettiğine göre, bir grup genç Medine'ye gelmişler ve kısa bir süre Allah Rasulüyle birlikte kalmışlardı. Bu zaman zarfında iman hakikatlerini ve Kur'an'ı öğrendiklerini söylemişlerdi.¹⁴⁸ Her ne kadar iman esasları ile ilgili hususlar soyut kavramlar olsa da onların öğretilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Her şeyin belirli bir yöntemi ve düzeni bulunduğundan, bu ilkeye uygun olarak çocukların zihinlerine tevhid kavramı sistemli bir şekilde öğretilmelidir.

¹⁴⁶ Bu konu hakkında yapılmış detaylı çalışmalara ulaşmak için; Çocuklara iman esaslarını öğretmede takip edilecek yöntemler konusunda bk; Mehmet Emin Ay, “Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?”, Ankara 1987, s.93 vd.; Ay, “Çocuklara İman Esaslarının Öğretimi”, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Sempozyumu*, İstanbul 1998, s. 239 vd.; Ay, “Hz. Peygamber (sav) ve Çocuklar” *Diyanet İlmi Dergi*, *Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayısı*, Ankara 2000, ss. 173-177; Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara 1990, s. 103-116, Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, 3. bs., İstanbul 1997, s. 107 vd.; Abdullah Nasih Ulvan, *İslam'da Aile Eğitimi*, çev. Celal Yıldırım), Konya ts., c. 1, s. 171 vd.; Ömer Özyılmaz, “İslam'a Göre Çocuk Eğitimi ve Psikolojik Temelleri”, Bursa 1995, ss. 86-91.

¹⁴⁷ Abdurrezzak, *Musannef*, IV/334.

¹⁴⁸ İbn Mâce, *Sünnet*, 9.

Rasulullah (s), çocuklara Allah'ın kelâmı olan Kur'an-ı Kerim'i okumakta ve öğretmekteydi; ayrıca sahabesine de çocuklarına Kur'an'ı öğretmelerini tavsiye etmiştir. Bu durumu teyit eden meşhur hadislerden birinde, *“Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir”* buyurarak Kur'an eğitiminin önemini vurgulamıştır.¹⁴⁹ Allah Rasulü'nden Kur'an öğrenmeyi, okumayı teşvik eden benzer rivayetler de vardır: *“Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa, ona bir sevap vardır. Her sevap da on misliyle karşılık bulur.”*¹⁵⁰ Yine bir tavsiyesinde: *“Çocuklarınızı şu üç hususta yetiştirin! Bunlar: Peygamber sevgisi, Ehl-i Beyt sevgisi ve Kur'ân kıraati. (Ömrünü Kur'ân'ı okuyarak, hatmederek ve anlayarak geçiren) Kur'an hizmetkârlarına, hiçbir gölgenin bulunmadığı (kıyamet) gününde peygamberler ve salih kullarla birlikte Allah'ın gölgelikleri takdim edilecektir.”*¹⁵¹ İbn Abbas (r.a) da küçük yaşlarda başından geçen bir hatırasını şöyle nakleder: *“Peygamber'in (s) vefatı esnasında on yaşındaydım. Ben (Kur'an'dan) el-Muhkem'i okumuştum.”* Kendisine 'el-Muhkem'in ne olduğu sorulduğunda, onun el-Mufasssal (yani Hucurât Suresi'nden sonra gelen 68 sûre) olduğunu ifade etmiştir.¹⁵² Allah Rasulü'nün terbiyesinde yetişen çocuklar, küçük yaşlardan itibaren ibadet ve kulluk bilincini kazanmışlardı.

2.2.2. İbadet Konularının Öğretimi

Çocuklara verilen din eğitiminin ana unsurlarından biri de onların namaza alıştırılmasıdır. Bu husus hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de, *“Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Sana da biz rızık veriyoruz. Güzel sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır”*¹⁵³. Bu ayet, Kur'an'da aile içindeki dinî eğitimin ve özellikle çocukların namaz alışkanlığının önemine vurgu yapar. Allah'ın emriyle aile bireylerine namazı emretmesi, ailenin çocuklarına dinî eğitim verme sorumluluğunu üstlenmesini ve onları namaza teşvik etmesini gerektirir. Ayrıca, ayette geçen “Senden rızık istemiyoruz” ifadesi, Allah'ın insanlardan maddi olarak bir karşılık beklemeksizin sadece O'na ibadet etmelerini istediğini belirtir. Bu

¹⁴⁹ Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 15.

¹⁵⁰ Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 16.

¹⁵¹ Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf, *Feyzü'l-kadîr*, 6 Cilt, I/225, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1356.

¹⁵² Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 25.

¹⁵³ Tâ-Hâ, 20/132.

durum, namazın sadece Allah’a yönelik bir ibadet olduğunu ve kişinin maddi kazancıyla doğrudan ilişkili olmadığını vurgular.

Bu ayet ayrıca, çocukların namaza alıştırılmasının sadece aile içindeki bir görev olmadığını, aynı zamanda Allah’ın emri olduğunu ve kişinin kendi rızık kaynaklarına bağlı olmadığını hatırlatır. Dolayısıyla, aileler çocuklarını namazla tanıştırırken ve onlara bu ibadeti öğretirken, Allah’ın emrini ve rızık vericiliğini göz önünde bulundurmalıdır.

Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Çocuklarınıza yedi yaşına geldiklerinde namazı öğretiniz, on yaşına geldiklerinde namazı kılmaları için onları teşvik ediniz. Eğer on yaşına geldiklerinde namaz kılmazlarsa, onları bu konuda teşvik etmek için (cezalandırın) dövünüz.”* Bu hadis, çocuklara küçük yaşlardan itibaren dini eğitimin ve alışkanlıkların kazandırılmasının önemini vurgulamaktadır. Hadiste yer alan “dövünüz” ifadesini, dönemin disiplin anlayışı çerçevesinde teşvik ve uyarıyı içeren bir sembolik ifade olarak değerlendirmek gerekir. Bugün ise bu hadis, çocuğu fiziksel şiddetle değil; sevgi, sabır ve motivasyon yoluyla eğitmenin önemine dikkat çeker. Ayrıca, çocukların dinî sorumlulukları erken yaşlarda öğrenip, ergenlik dönemi ile birlikte kendi sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde yerine getirmeleri için rehberlik edilmesini, bu hususta tutarlı ve ciddi olunmasını vurgular.¹⁵⁴

Bu hadis, çocuklara namazı öğretme ve ibadet etme sürecinde ebeveynlere rehberlik etmektedir. Hadisten anlaşıldığı kadarıyla, Peygamber Efendimiz, çocuklara namazı yedi yaşından itibaren öğretmenin önemini vurgulamaktadır. Ancak, hadiste belirtildiği gibi, çocuk on yaşına geldiğinde namazı kılmamaya başlarsa, bu durumda ebeveynlerin daha sıkı bir yaklaşım benimsemesi gerektiği ifade edilmektedir. Alınacak tedbirlerin çocuğun ruhsal ve fiziksel sağlığına zarar vermemesi, aksine onun doğru yola yönlendirilmesi ve sorumluluklarını yerine getirmesi için bir teşvik aracı olarak kullanılması önemlidir. Aksi bir durum sonu gelmez yanlışların başlangıcı olabilir ve Peygamberimiz’in genel eğitim metoduna aykırı olur.

¹⁵⁴ Ebû Dâvûd, Salat, 26; Tirmizî, Mevâkîf, 182; Canan, Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye, s. 136-137.

Doğru din eğitimi yaklaşımı, çocuklara ibadetleri öğretirken sabır, sevgi ve anlayışı içermesidir. Çocuklar, yaşlarına ve gelişim seviyelerine uygun bir şekilde dinî bilgilerle tanıştırılmalıdır. Zorlamadan çok teşvik edilerek ve örnek davranışlarla desteklenerek, çocuklar dinî görevlerini öğrenmeye ve yerine getirmeye teşvik edilmelidir. Ayrıca, ebeveynlerin model olmaları ve ibadetlerini düzenli bir şekilde yerine getirerek çocuklara örnek olmaları da önemlidir. Bu şekilde, çocuklar dinî sorumluluklarını doğru bir şekilde yerine getirmeye teşvik edilirken, aynı zamanda dinî değerleri içselleştirmeleri ve yaşamlarının bir parçası haline getirmeleri sağlanır.

Peygamberimiz çocuklara küçük yaştan itibaren nasıl namaz kılmaları gerektiğini gösteriyordu. Kendisi namaza gider, çocukların da namaza gelmelerine sevinirdi. Bir seferinde bayram namazını kıldırırken Hz. Hasan da yanına durmuş O'nu taklit ediyordu. Çocuğun hareketleri Allah Rasulünü tebessüm ettirmişti. Öyleki sevinci yüzünden anlaşılmaktaydı. Hz. Peygamber ilk rekâta yedi tekbir getirmiş, Hasan da aynı şekilde getirmiş, ikinci rekâta kalkıldığında ise Rasûlullah 5 tekbir getirince o da aynı şekilde 5 tekbir getirmişti.¹⁵⁵ Hz. Hasan'ın, namaz ibadetinde Hz. Peygamber'i taklit etmesi ve onun adımlarını takip etmesi, günümüz aile büyüklerine ve çocuklarına örnek niteliğindedir. Bugün de aynı şekilde çocukların ellerinden tutulup birlikte camiye gidilebilir, abdest alınır, namaz da kılınır. Özellikle bu tarz uygulamalara aile bireylerinin birlikte katılması daha etkili olacaktır.

İbadet esnasında yaşananlara Hz. Peygamber'in sevincini ifade etmesi, çocukların eğitiminde olumlu ve teşvik edici bir yaklaşımdır. Bu uygulama; Hz. Peygamber'in namaz gibi temel ibadette bile adımlarını taklit eden çocuklara fırsat vermesi, aralarına mesafe koymaması, onların özgüvenlerini artırmıştır.

Çocukları namaza alıştırmak ne kadar önemliyse toplu ibadet mahalli olan mescitlere alıştırmak da bir o kadar önemlidir. Hz. Peygamber çocukları mescide alıştırmak için onların ulaşabilecekleri yerlere hurma asmıştır.¹⁵⁶ Mescitlerin namaz ibadetinin yanında eğitim faaliyetlerini yürütme ve toplumu irşad etme gibi fonksiyonu da vardır. Merkezi bir konumu olan camileri çocukların alıştırılması için

¹⁵⁵ Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el Belâzurî, *Ensâbü'l eşrâf*, thk. Süheyl Zekkar, 3, Darü'l Fikir Riyad Zerkay, Beyrut 1997, s. 277.

¹⁵⁶ Ebû Yahya, *Nizamü'l üsra fi'l İslâm*, s. 122.

onların hoşlanacağı şeyleri yapmak Peygamber ahlâkındadır. Hediyeler hem çocukların dikkatini çeker hem de ibadet mahalline olan iştiağı artırır. Aynı uygulama yöntemleri ile camilerde çocuklara özel hediye kutuları yapılabilir. Bu sayede çocuk ile cami arasında bir münasebet kurulur.

Peygamberimizin hurma uygulaması yani mahallinde en çok bulunan bir ürünü tercih etmiş olması da çocuklarda ünsiyet oluşmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü çocuk bağda, bahçede, kendisini çevreleyen her alanda neredeyse hurma meyvesini görmekteydi. Mescitlerde hayatın olağan koşullarında mutat olarak ibadet edilen mekânlar olduğu için onlara garip gelmesin diye böyle bir yöntemin takip edilmiş olması anlamlıdır. Bugünde camilere alıştırmak için çocukların ilgisini çekecek yiyecek, içecek ikramlarının olduğu; hediyelerin dağıldığı, oyun alanlarının oluşturulduğu bilinmektedir. Bu tarz yaklaşımların çocuk-cami-ibadet üçlüsünü birbirine yaklaştırmada etkili olduğu vakıdır.

2.2.3. Ahlâk ve Değerler Eğitimi

Hiz. Peygamber'in hayatı bir bütündür. Aslında onu maddelere sığdırmakta mümkün değildir. Fakat anlaşılması için sistematik olarak Allah Rasulünün öğretilerini anlamak ve anlatmak yerinde olacaktır. Ahlâk başlığı altında neler incelenir ya da hangi konular onun sınırlarına girer? Diye bir soru sorsak meselenin mahiyeti kavranacaktır. Çünkü bir seferinde Hiz. Aişe validemize peygamber ahlâkından sorulmuştu. O da "onun ahlâkı Kur'an'ının kendisidir". Buyurmak suretiyle bizi Allah kelamına yönlendirmişti. Yani Kur'an okumak en faziletli ameldir. Allah Teâlâ'yı tanımanın, emir ve yasaklarını anlayıp kavramanın yolu O'ndan geçmekteydi. Dolısıyla Peygamber sünnetinde çocuk eğitimi gibi bir konuyu ele alan çalışmanın mihenk taşlarından birisi de Kur'an öğrenme konusu olacaktır. Hadis kaynaklarında Kur'an okumayı, öğrenmeyi hatta ezberlemeyi teşvik eden pek çok hadisi şerif vardır. *"Kur'an okuyan mümin, hem kokusu hem de tadı güzel olan turunc gibidir. Kur'an okumayan mümin ise, tadı güzel ancak kokusu olmayan hurma gibidir. Kur'an okuyan münaфіk, kokusu güzel ama tadı acı olan fesleğen otu gibidir. Kur'an okumayan münaфіk ise, kokusu olmayan acı yaban keleşi gibidir."*¹⁵⁷

¹⁵⁷ Buhârî, Feza'ilü'l-Kur'an, 17.

Bu ifadeler, Kur'an okuyan müminlerin manevi değerlerini vurgular. İslam'a göre, Kur'an Allah'ın keliması olup müminler için bir rehberdir ve bu nedenle Kur'an'ı okuyan müminlerin bu rehberin ışığında yaşamaları beklenir. "Kokusu ve tadı güzel olan turunç" ifadesi, Kur'an okuyan müminlerin manevi olarak olumlu bir etkisi olduğunu belirtir. Turunç, hem güzel kokusu hem de tadı ile çevresine hoş bir iz bırakır, tıpkı gül bahçesine girenlerin gül kokusu gibi. Buna karşılık, "tadı güzel ve kokusu olmayan hurma" ifadesi, Kur'an okumayan müminlerin manevi derinlikten yoksun olabileceğini ve başkalarına etkilerinin zayıf kalabileceğini ima eder. Hurma, dış görünüşü hoş olabilir, ancak kokusuz olması onun eksik yönlerinden biridir.

Yapılan ibadetlerin karşılıklarının ne olacağı genellikle belirsizdir. Ancak Kur'an okuma ve öğrenme bu durumun dışındadır. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Kur'an'ı öğreniniz. Şüphesiz ki, her bir harfi okuduğunuzda on sevap alırsınız."*¹⁵⁸ Peygamberimiz, bir ibadeti teşvik etmek amacıyla genellikle o ibadetin faziletine vurgu yapardı. Örneğin, *"Ümmetimin ibadetleri arasında en faziletlisi Kur'an okumaktır"* şeklindeki ifadeler bu tür teşviklere örnektir.¹⁵⁹

Hz. Peygamber bazı sözleriyle insanların imrenme duygularını uyarmıştır. *"Ancak iki kişi gıpta edilmeye değer; birisi Allah'ın kendisine Kur'an ihsan ettiği ve gece gündüz Kur'an okuyan kimsedir. Diğeri de Allah'ın verdiği malı gece gündüz (fakirlere) infak eden kimsedir."*¹⁶⁰ Kur'an okumak ve öğrenmek, İslam toplumunda en değerli ve faziletli ibadetlerden biri olarak kabul edilir ve bu eylem, bir müminin manevi gelişiminde önemli bir katkı sağlar. Müslümanlar için Kur'an'a yapılan yolculuk manevi bir yükselişin temel taşıdır. Ayrıca hadislerin günümüze yansıyan tarafları da vardır. Bugün İslam âleminde çocuklar, küçük yaşlardan itibaren Kur'an okumak ve öğrenmek için adeta seferber oluyor. Bu duygu yaşlılarda da aynı seviyede ve motivasyonu yüksek bir şekilde devam etmektedir. Onlardan bir kısmı henüz

¹⁵⁸ Darimî, Sünen, 429.

¹⁵⁹ Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*, 1/44.

¹⁶⁰ Buhârî, "Feza'ilü'l-Kur'an", 20. Konu ile ilgili diğer hadisler için bk.; Buhârî, *Feza'ilü'l-Kur'an*, 19, 21, 34; Müslim, *Müsafrîn*, 232, 234; Ebû Dâvûd, *Sünen*, I/336; Tirmizî, *Da'vet*, 23, *Sevabü'l-Kur'an*, 14,15; İbn Mâce, *Mukaddime*, 16; Ayrıca bk.; Karaçam İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, İst. 1984, s. 83 vd.; Çetin Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, İstanbul, ts., s. 15.

Kur'an'dan nasiplenememiş -ileri yaşılarıdaki- kişiler olsa da bazıları öğrenmek gayret ediyor, diğerleri de bin bir hatim meclisleri ile bu hayır yarışına devam ediyor.

Hız. Peygamber, Kur'an-ı Kerim okumanın faziletine dair şöyle buyurmuştur: *“Çocuklarınızı üç konuda yetiştirin; Peygamber sevgisi, Ehl-i Beyt'in sevgisi ve Kur'an okuma alışkanlığı kazandırın. Çünkü Kur'an hafızları, kıyamet günü hiçbir gölgenin bulunmadığı ortamda, Peygamberlerle ve Allah'ın seçkin kullarıyla birlikte O'nun gölgesinde olacaklardır”*¹⁶¹ müjdesini vermektedir. Başka bir seferinde, Enes b. Malik'e şöyle demiştir: *“Oğulcuğum, Kur'an okumayı ihmal etme; çünkü Kur'an, ölü kalbe hayat verir, kötü ve çirkin şeylerden korur ve haddi aşmaktan sakındırır.”*¹⁶² İbadetlerin bireyi kötülüklerden koruduğuna dair ayetler mevcuttur.¹⁶³ İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'den istifade edebilmek için, onu öğrenmek, çokça okumak ve anlamak için çabalamak gerekir. Tabii olarak çocukların bundan hissedar olması gerek. Kur'an öğrenme bir nevi okur yazar olmak demektir. Hız. Peygamber, esir düşenler arasında okuma yazma bilenlere, on kişiye okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılacaklarını bildirmiştir.¹⁶⁴ Bu durum, O'nun çocukların Kur'an-ı Kerim'i öğrenmelerine ne kadar büyük önem verdiğini göstermektedir.

İncelediğimiz başlığın ikinci konusu ise değerler eğitimi hakkındadır. Günümüz eğitim sistemi içerisinde bu tanım güncel sayılsa da içeriğinde bulunan konular aslı itibarıyla kadimliğini korumaktadır. Bu hususta şunu söylemek yerinde olacaktır. Zamanın geçmesi ile bazı konu ve kavramlar güncelliğini kaybedebilir. Böyle durumlarda kavramlar başka bir vesile ile ya yeniden gün yüzüne çıkar ya değişime uğrar ya da tamamen ortadan kalkar. Çünkü insanlık tarihi böyle bir dilsel değişimi ve dönüşümü her zaman yaşamıştır. Ancak “dini değerler” bağlamında ele alınacak olanlar ve değerler eğitimi kapsamında incelenenlerin hem tüm insanlığı kapsadığı hem de tüm zamanları şamil olduğu anlaşılabılır.

Dini değerler konusuna geçmeden önce din kavramı hakkında yapılan tanımları gözden geçirmek yerinde olacaktır. Çünkü kavramların menşei dindir. O zaman

¹⁶¹ Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*, 1/225.

¹⁶² Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, 2/377.

¹⁶³ Bk.; Ankebût, 29/45.

¹⁶⁴ Detaylı bilgi için bk; Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Said Mutlu, İstanbul 1980, s. 245; Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, c.1, İstanbul 1986, s. 369.

öncelikli olarak din nedir? Sorusuna cevap bulmalı: “Din, akıl sahibi insanları kendi tercihleri ile bizzat hayırlı olan şeylere götüren ve peygamberlerin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahî bir kanundur”.¹⁶⁵ Bu tanım cümlesinden din, insanların hayatlarını anlamlandırmak, toplumsal düzeni sağlamak, ahlâki değerleri belirlemek ve kutsal olanla ilişki kurmak için Allah’ın peygamberleri aracılığı ile insanlara ilettiği emirlerin bütünüdür. Akıl sahibi olma vurgusu İslam inancına göre önemlidir. Burada akıllı olan her bireyden kendisine verilen seçme hakkını kullanarak doğruyu bulması, başkalarının haklarına saygılı olması ve neticede “şimdiki hâlde (dünyada) iyiliğe, gelecekte (ahirette) kurtuluşa sevk eden”¹⁶⁶ ilahi bir kanuna tabi olması istenir.

Ayetlerde geçen ifadesiyle “din” kelimesi “*Allah tarafından konulan ve insanları O’na ulaştıran yol*”¹⁶⁷ diye özetlenebilir. Kısa tariftten de anlaşıldığı gibi din, insanın bir yönünü değil, bütün benliğini saran bir bilinçlenme halini ifade eder. Din, başka bir ifade ile “İnsan-Allah ilişkisi”, insanın kayıtsız şartsız var olan “Mutlak Varlığa” yönelişi ve O’nun tarafından kuşatılmasıdır.¹⁶⁸

İnsana varoluş gayesini anlatan, kişilik kazandıran, aitlik hissi veren, zorlukları aşmada yardımcı olan, sosyalleşmesine katkı sunan, hayatın olağan akışında sıkıntılar yaşayan ve onlara karşı çözüm yolları arayanları makul düzeyde ikna eden, sorularını cevaplayan bilgi kaynağı dindir.¹⁶⁹ İnsandan kaynaklı problemler, özellikle eğitim aşamasında olanların yaşadıkları bunlardan ibarettir. Çünkü insan kendisine verilen merak duygusu ile öğrenmeyi tetikler. Bu aşamaya gelen zihin dünyası suallerine yanıt bulamayınca anlamsız boşluklara düşer, bocalar ve değersizlik hissine kapılır. Tam olarak din, böyle sıkıntılı anlarda imdada yetişir ve kurtarıcı beyanları ile insana dünya ve ahiret saadetine ulaştıracak yolları gösterir¹⁷⁰. Çözümü bilmeyen, problemi halletme takati kendinde olmayan hiçbir sistem bu tarz olayları aşmada yardımcı

¹⁶⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 1, İstanbul 1960, s. 62.

¹⁶⁶ Taharevî, Muhammed Ali b. Ali. *Keşşaf*, C. 2, s. 305; Tümer, Günay. “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX. s. 312-320.

¹⁶⁷ Rûm, 30/30; Yûsuf, 12/38-40; Zümer, 39/2.

¹⁶⁸ Tümer Günay, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.

¹⁶⁹ Cemil Oruç, “Din Kişisel ve Sosyal Bir İhtiyaçtır”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 13, s. 2, Elâzığ 2008, s. 132.

¹⁷⁰ İsa Ceylan, “Kişilik Gelişimi Din İlişkisi”, *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), Muş, 2019. ss. 50-72.

olamaz. Dini değerler sisteminin dayanağı Allah'tır. Açıklayıcısı yani rehberi Peygamber, muhatabı ise akıllı olan hür iradesini kullanan bütün insanlardır.

“Değer nedir?” sorusu da sıklıkla merak edilen konulardan biridir. Değer, “Bir şeyin önemini belirlemeye yardımcı olan soyut bir ölçüdür. Bir şeyin karşılık olarak sağladığı yarar, bir varlığın ruhsal, toplumsal, ahlâki veya estetik açıdan taşıdığı yüksek ya da faydalı niteliklerdir” şeklinde tanımlanabilir.¹⁷¹ Değer, bir kişinin farklı durumlarda sürekli olarak sergilediği ve davranışlarına yön veren derin bir inançtır.¹⁷² Bu iki tanım cümlesinde değer kavramı farklı şekillerde izah edilmeye çalışılmıştır. Birinci tanım cümlesinde kavramın daha çok soyut kısmı dikkat çekerken ikincisinde ise somut davranışlara vurgu vardır.

Değer hakkında yapılan açıklamalar kişinin bulunduğu konum, meslek ve tercihlere göre değişmektedir. Kimi işin felsefesini yapar kimisi olaya sosyolojik açıdan bakar ve toplumsal kuralları buna dahil eder. Başka birisi ise aynı konuya Psikolojik açıdan yaklaşır ve bireyin davranışlarını yönlendiren köklü inançlar ve öncelikleri ele alır. Açıklamalara göre, değer kavramının farklı disiplinlerde nasıl ele alındığını ve insan yaşamındaki önemini anlamaktayız. Bu durum bizi hem insan yapısının hem de değer kavramının çok yönlü olduğu sonucuna ulaştırır.¹⁷³

Eğitim, bireyin davranışlarında iradesine dayalı olarak kalıcı tesirler bırakan bir süreç şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷⁴ İnsanlar yaratılışları gereği sosyal bir çevrede yaşamak zorundadırlar. Tolpum içerisinde yaşamının belirli kuralları kanunları vardır. Bu bağlamda değerler eğitimi toplumsal düzenin sağlanması noktasında büyük öneme sahiptir. İnsanların bir arada düzenli yaşamaları ortak değerlere gösterdikleri saygı ve yasalar karşında takındıkları tutumla sağlanır. Hayatın düzeni ve akışı sadece yasalara uymak da yetmez. Ortak değerlerin, gelenek ve göreneklerin birleştirici, bütünleştirici gücüne de ihtiyaç vardır.¹⁷⁵

¹⁷¹ TDK, *Güncel Türkçe Sözlük*, www.tdkterim.gov.tr.

¹⁷² Bolay, Süleyman Hayri, “Aşkın Değerler Burhanı”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, ss.55-69, Dem yayınları, 2. Basım, İstanbul 2013, s. 60.

¹⁷³ Bk; Hayati Hökekleli, “Değer Odaklı Eğitim”, *Dem Bülten-Dergi*, 1, s. 50-55.

¹⁷⁴ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara 1972, s. 12.

¹⁷⁵ Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 167.

Değerler eğitimi, çocuğun doğuştan getirdiği yeteneklerini açığa çıkarmayı, kişiliğinin gelişimine katkı sunmayı, insanın olgunluğa erişimini, bireyi ve toplumu kötülüklerden korumayı amaç eddir. Son yıllarda yaşanan şiddet olayları, aile kurumunun zayıflaması, aile içi şiddetin artması, iş ahlâkının zayıflaması gibi sorunlar değerler eğitiminin önemini artırmaktadır. Eğitim kurumlarında yaşanan psikolojik ve fiziksel şiddet olaylarında pek çok sayıda öğrenci ve öğretmenin zarar gördüğü bilinen bir gerçektir. Bu tarz olayların artmasında sosyal medya ve sanal dünyanın olumsuz etkilerinin olduğu tartışılmaz.¹⁷⁶

İslam dini insanlık dinidir. Bundan dolayı insan kalitesini yükseltecek ve insanı yüceltecek her türlü değer onda mükemmel bulur. Bu değerler çağlar üstüdür ve her zaman geçerliliğini muhafaza etmektedir. Çünkü İslam dininin kendisi Allah katında makbuldür.¹⁷⁷

İnsan toplumsal bir varlıktır. O kendine yetecek donatılara sahip yetkin bir varlık olsa da yine de başkalarına muhtaçtır. Bu yönüyle insan sosyal bir varlıktır. Çünkü sosyal olmanın içerisinde görev dağılımı ve paylaşımı vardır. Herkesin belirli bir iş ve mesleği, ilgi alanı vardır. Mesela gündelik ihtiyaçlarımızı karşılamada, market ve manav hizmetlerinde insanlar hep birbirinden yardım alır. Eğitim hizmetlerinde okullarda gördüğümüz dersler ve branşlara göre dağılımlar yapılmıştır. Bu yönüyle toplum insanlardan müteşekkil kurumsal bir yapıdır. Onun kuralları, kanunları, yazılı metinleri ve iş bölümleri vardır. Güncel ifadesiyle her toplumun, devlet hüviyeti kazanan her milletin hem ulusal hem de uluslararası nitelikte genel geçer kuralları vardır. İslam dininin de insanlık tarihi itibarıyla geçerli olan son Peygamber Hz. Muhammed (s) ile beraber Kur'an-ı Kerim aracılığı ile beşeriyete hediye edilen ve tüm insanları kapsayan, din, millet ayrımı götmeyen; zaman ve mekânsal değişikliklerden etkilenmeyen, her insana eşit mesafede, haksızlık ve tutarsızlıktan uzak; takipçilerine hem dünya hem de ahiret mutluluğunu hedefleyen değerleri vardır.

Bir binayı ayakta tutmak için zorunlu olarak demire, çimentoya, harca vb. maddelere ihtiyaç vardır. İslam dini de bir yapı gibi düşünüldüğünde onunda sahip

¹⁷⁶ Mehmet Zeki Aydın-Şebnem Güler, *Okullarda Değerler Eğitimi*, Nobel yayıncılık, Ankara 2012, s. 17.

¹⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/19.

olması zorunlu olan hususları vardır ki bunlar “Zarûriyyât” olarak nitelendirilir. Bunlar dinin en önemli ve vazgeçilmez kısmını oluşturmaktadır.¹⁷⁸ Bu zorunluluk; din ve dünya işlerinin ayakta durması kendilerine bağlı bulunan temel değer olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca yok olmasıyla da toplumsal düzeninin sağlanamayacağı, İslam toplumunun bozulma ve dağılmaya yüz tutacağı yüce değerler bütünü olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁹

İslam dininin ön gördüğü bu temel değerleri Gazâlî, insanın dini, canı, malı, akli ve nesli muhafaza etmek olarak sayar.¹⁸⁰ Tarih boyunca, dinin bu beş temel değeri üzerine hiçbir tartışma yaşanmamış aksine bunlara değişik maddeleri ilave edenler de olmuştur.¹⁸¹

Kur'an-ı Kerim'de beş temel değeri belirten bir ayet şöyledir: **“Ey Peygamber! İnanan kadınlar, sana bey'at etmeye geldiklerinde, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarına, hırsızlık yapmayacaklarına, zina etmeyeceklerine, çocuklarını öldürmeyeceklerine, elleriyle ayakları arasında bir iftira üretmeyeceklerine ve marufu yapma konusunda sana karşı gelmeyeceklerine söz verdiklerinde, bu bey'atı kabul et”**¹⁸² şeklindedir. Zaruratı diniyye konusunda Kur'an'dan delil olarak bu ayet gösterilmektedir. Ayette temel değerler ya doğrudan belirtilmiş ya da ayetin bağlamı ve delilleri ışığında bu anlam çıkarılmıştır.

Beş temel unsurun, “Modern İnsan Hakları Teorisi”nin evrensel ve insan merkezli değerler sisteminin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.¹⁸³

Bu beş temel değerın korunması gerektiğine dair hadisler mevcuttur. Hz. Peygamber (s) bir gün sahabe-i kiram ile otururken kadınlara şöyle hitap etti: *“Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, hırsızlık yapmayacağınıza, zina etmeyeceğinize, çocuklarınızı öldürmeyeceğinize, elleriniz ve ayaklarınız arasında bir iftira*

¹⁷⁸ Gazzâlî, *Mustasfâ*, s. 287; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Makâsıdü's -şer'ati'l-İslâmiyye*, Tunus, 1945-1946, s. 9.

¹⁷⁹ İbn Âşûr, *Makâsıdü's -şer'ati'l-İslâmiyye*, s. 139.

¹⁸⁰ Gazzâlî, *Mustasfâ*, s. 287.

¹⁸¹ Ali Pekcan, *İslam Hukukunda Gaye Problemi*, www. darulkitap.com., (erişim25.09.2012) Rağbet Yayınları, İstanbul.

¹⁸² Müntehine, 60/12.

¹⁸³ Pekcan, *İslam Hukukunda Gaye Problemi*, s. 92.

üretmeyeceğinize ve iyi işlerde bana isyan etmeyeceğinize dair bey'at edin"¹⁸⁴ buyruğu buna güzel bir örnektir. Bir önceki paragrafta bahsedilen ayetteki ifadelerin aynısı, Hz. Peygamber'in (s) hadislerinde de yer almaktadır. Ayrıca, Hz. Peygamber'in 'Veda Hutbesi'nde de bu temel değerler geçmektedir. Hutbede şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir günse, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehir (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da öyle mukaddestir ve her türlü tecavüzden korunmuştur."* (...) ¹⁸⁵

İslam dininin hak din olduğu Kur'an ayetleri ve onun açıklayıcısı Peygamberimizin sözlerinden anlaşılacaktır. İnsanlığı ilgilendiren hayati mesele hakkında nazil olan ilahi beyanlar ile Allah Rasulü'nün sözleri birbirini tamamlayıcı ve pekiştirici niteliktedir. Her iki beyanda da insan öncelikli kaideler mevcuttur. Bunlar yaşatmayı esas alan can, mal, nefis, nesil, bunların tamamlayıcısı hükmünde olan aklın muhafazasıdır. İlk insandan bugüne canın kutsallığı hakkında kimsenin itirazı olmamıştır. Yaşamak herkesin hakkıdır. Hayat hakkı olmadan diğerlerinin bir anlamı olmaz. Dolayısıyla insan hakları bağlamında zikredilecek ilk hak yaşam hakkıdır, canın kutsallığıdır. Yaşamak ve hayat sürmek için mala ihtiyaç vardır. Bunları düzenleyen pek çok Kur'an ayeti mevcuttur. Yine insan neslinin devamı için nesil önemlidir. Bunun muhafazası gerekir. Nesli korumanın belki de ilk yolu nefsi korumaktan geçer. Tüm bunları muhakeme edecek salim bir akıl olmadan işlerin rayında yürümesi düşünülemez. Hepsinin dene derece önemli olduğu bugün yaşanan sıkıntılara bakınca daha iyi anlaşılacaktır.

Dinin temel değerleri hakkında özetle şunları söylemek mümkündür. Bilinmelidir ki değerlerin en başı "din"dir. Diğer maddelerin gerçekliği dinin referans olarak kabul edilmesiyle başlar. İlahi olanı temel değer olarak gördükten sonra onun emir ve tavsiyeleri; yasakları ve sakındırdıkları da insanlık için önem arz edecektir. Bu bağlamda Allah (c.c), toplumlarda ilahi yasaların göz ardı edilmesi ve dini değerlerin yaşanmaması durumunda ortaya çıkabilecek büyük bir kaos ve kargaşaya dikkat çekmektedir: ***"Eğer hak, onların kötü arzu ve isteklerine uysaydı, mutlaka gökler ve***

¹⁸⁴ Buhârî, İlim, 49.

¹⁸⁵ Ebû Dâvûd, Sünen, 1/442.

yer ile bunlarda bulunanlar bozulurdu”.¹⁸⁶ Bu ayet, insanların kötü arzularına ve isteklerine göre davranmalarının, evrenin dengesini bozabilecek sonuçlara yol açabileceğini ifade etmektedir. İnsanların hür iradeleriyle doğruyu veya yanlış seçme yeteneklerine sahip oldukları ve bu seçimlerin evrensel bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır. Evrenin dengesi ve düzeni üzerinde insanın rolünü vurguladığını belirtebiliriz. İnsanların, kötü arzuları ve istekleri doğrultusunda hareket etmeleri halinde, evrende bir bozulma ve düzensizlik meydana gelebileceğini ifade eder. Bu temel değer korunabilmesi için Allah’a inanmanın, Kur’an-ı Kerim’de pek çok kez vurgulandığı belirtilmektedir. Eğer ilahi kanunlara uyulmaz, insanlar kendilerini sonsuz güç ve irade sahibi olarak görürlerse bunun akabinde yeryüzünde sıkıntıların ortaya çıkacağı bildirilmektedir.¹⁸⁷

İkinci sırada gelen prensip “can hakkı” ve ya “hayat hakkı”dır. Buna yaşama hakkı da diyebiliriz. Yaratılan her can, yaşamaya, kendisine verilen bu nimeti kullanmaya hak sahibidir. İnsan başta olmak üzere yaşama hakkı tüm canlılar için geçerlidir. Hayat hakkı, insanın ruh ve beden bütünlüğünü korumayı; beden, fiziki ve biyolojik ihtiyaçlarını gidermesini, onun sağlığını korumayı kapsamaktadır. İnsan hayatının güvence altına alınması, bir nevi sigorta sistemi gibi korunması, şerefine de güvence altına alınması, leke sürülmemesi, özgürce yaşamasının temin edilmesi gibi bir çok unsuru içine alır. İnsan hayatın korunması, diğer canlıların varlığını sürdürmesi için İslâm dininde bazı önlemler alınmıştır. Kıyas uyarısı canı koruma hususunda en temel prensiplerden biri hatta başta olanıdır.¹⁸⁸ Bu hükmün cari olduğu zamanlar ile olmadığı dönemler kıyaslanırsa bu yüksek hakikatin değeri daha çok anlaşılacaktır.

Kudret sahibi olan yüce yaratıcı ve yaşatıcı elbette ki her canın korunması ve kollanması için koruyucu ve önleyici tedbirleri bir nizam olarak sunmuştur. Kur’an’da haksız yere bir insanın öldürülmesi, bütün insanları öldürmek gibi büyük bir günah olduğu açıklanmış ve bir insanın hayatının kurtarılması da bütün insanları kurtarmak gibi erdemli bir davranış olduğunu ifade etmiştir: **“Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere,) bir cana kıyarsa bütün**

¹⁸⁶ Mü’minûn, 23/71.

¹⁸⁷ Rûm, 30/41.

¹⁸⁸ Bakara, 2/179.

insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.¹⁸⁹

İslam inancına göre meşru mazeret olmaksızın, savaş durumunda dahi savaşa katılmayan kadın, çocuk, yaşlı, din adamı gibi kişilerin öldürülmesini yasaklanmıştır. Bir insanın başka bir insanı öldürmesi yasaklandığı gibi, insanın kendisini öldürmek istemesi de yasaklanmış ve en büyük günahlar içerisinde saymıştır.¹⁹⁰

İnsanların can güvenliğini esas alan İslam, onları korumak için çeşitli prensipler vaz etmiştir. ***“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı”***¹⁹¹ ayeti ile öldürme fiili engellenmek istenmiştir. Çünkü öldürüleceğini keskes bilen birisinin böyle bir cürmü işlemesi düşünülemez. ***“Tevrat’ta onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır.”***¹⁹² Bu ayetler ışığında: Öldürme gibi ciddi suçlar karşısında adaletin tesisi için kısasın farz kılındığını söyleyebiliriz. Burada kısasın sadece bir ceza değil, aynı zamanda suç işlemekten caydırıcı bir etkiye sahip olduğunu ve insanların suç işlemekten kaçınmalarını teşvik ettiğini ifade etmeliyiz. Toplumun huzur ve güvenliği ancak böyle genel geçer kaideler ve herkesi bağlayan kurallar ile sağlanır. Kur’an’ın haber verdiğine göre, Tevrat’ta da benzer bir adalet prensibinin olduğu ifade edilir ve ***“cana can, göze göz”*** gibi kısas hükümleri yer alır. Bu ortak sistemler manzumesi dinlerin ortak bir kaynaktan yönetildiğine işaret eder. İslam’ın adalet anlayışının Yahudi ve Hristiyan gelenekleriyle uyumlu olması ve adaletin evrensel bir ilke olduğu vurgusu ‘doğru her yerde doğrudur’ gerçeğinin değişmezlik ilke olduğunu gösterir. Diğer önleyici tedbirlerden intihar¹⁹³ ve isyan, fesat, terör gibi suçluların şiddetli cezalandırılmaları için ilgili ayete müracaat edilebilir.¹⁹⁴

Akıl, Allah’ın insana verdiği en değerli nimetlerinden biridir. İnsan akıllı bir varlık olmasıyla diğer canlılardan ayrılır. Çünkü o sonunu düşünerek hareket eder, hesap verme şuuruyla yaşar, iyi ve kötüyü, doğru ile yanlış ayırt edebilecek yeteneğe

¹⁸⁹ Mâide, 5/32.

¹⁹⁰ Nisâ, 4/ 29.

¹⁹¹ Bakara, 2/178.

¹⁹² Mâide, 5/45.

¹⁹³ İsrâ, 17/33.

¹⁹⁴ Mâide, 5/33.

sahiptir. Kur'an, içki içmenin yaygın olduğu bir topluğa gelmiş ve onlara akıllarını kullanarak içkiden vazgeçmeleri istenmiştir. Bunu anlatan ayetlerden bir tanesi; ***“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans oklan birer şeytan işi pisliktir, bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister”***¹⁹⁵ şeklindedir.

Hz. Peygamber (s): *“Her sarhoş edici şarap (içki)dir. Ve her içki haramdır.”*¹⁹⁶ *“Çoğu sarhoş eden şeyin, azı da haramdır”*¹⁹⁷ buyurarak bu yasağı pekitirmiştir. Aklın temel görevini bozan kokain, eroin, esrar, afyon, morfin gibi diğer uyuşturucular da bu hadis-i şerife göre yasaklar hükmündedir. Akıl korumak içinde değişik caydırıcı önlemler vardır. Bu nedenle Rasulullah (s); *“İçki içene celde vurunuz”* buyurmuştur.¹⁹⁸ Bu temel caydırıcı beyanlar ışında günümüz dünyasında yaşanan hadislere baktığımızda uyarıların ve yasaklayıcı tedbirlerin ne kadar yerinde olduğu aşıkardır. Her gün içki ve türevlerinin vermiş olduğu zararlar neticesinde trafik başta olmak üzere birçok yerde sonu adli ve idari vakalara dönüşen problemlere tanık olmaktadır. Akıl nimeti zararı önceden görmeyi sağlar ve kişiyi kötü durumlara düşmekten muhafaza eder. Cezaevlerine düşen bir çok insanı suça iten unsurlar arasında akıllı örten ve sarhoş ederek ne yaptığını bilmez duruma sokan içki türlerinin olduğu ekmek gibi su gibi güneş gibi herkes tarafından bilinmektedir. Akıl hem bireylerin hem de toplumun ruh ve beden sağlığını korumada en etkili araçtır. Bunu sağlamak için Kur'an ve sünnetin belirttiği prensiplere uymanın, toplumda sosyal adaletin ve huzurun sağlanması açısından ne derece önemli olduğu gün gibi ortadadır.

İnsan evlilik müessesisiyle birey olmaktan çıkmış ve yuva kurmak suretiyle toplumun temel dinamiği olan aile teşkilatını oluşturmuştur. Aile olmanın temel prensibi de yine Allah'ın koymuş olduğu kanunlara ve Peygamber'inin öğrettiği esaslara uymaktan geçer.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Mâide, 5/90.

¹⁹⁶ Müslim, Eşribe, 73; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5.

¹⁹⁷ Ebû Dâvûd, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe, 3.

¹⁹⁸ Ebû Dâvûd, Hudûd, 32; Tirmizî, Eşribe, 42.

¹⁹⁹ Bk: Bakara, 221, 235; Nisâ, 3, 24, 25, 127; Mâide 5; Nahl, 72; Nûr, 32-33; Sema Öztürkoğlu, *İslam Hukukuna Göre Gizli Nikâh Sebepleri ve Sonuçları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019.

2.2.4. Temizlik ve Çevre Bilinci

Çocukların temizlik alışkanlığı kazanması, sağlıklı bir yaşam tarzının temel unsurlarından biridir ve onların fiziksel ve duygusal gelişimlerini desteklemek için hayati öneme sahiptir. Hz. Peygamber'in sünneti, çocukların eğitiminde örnek bir rehberlik sunar ve temizlik alışkanlığı konusunda da önemli ipuçları verir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in hayatından alınan örnekler, çocuklara temizlik bilincinin kazandırılması sürecinde değerli bir kaynak teşkil eder. Hz. Peygamber'in hadislerinde, abdest almanın ve temizliğin önemi vurgulanırken, çocuklarla ilgili özel tavsiyeler de bulunmaktadır. Örneğin; Hz. Peygamber "Temizlik imanın yarısıdır",²⁰⁰ "Namazın anahtarı temizliktir".²⁰¹ Bu iki öğretinin temelinde İslam dininin temizlik üzerine bina edildiğini söylemek yerinde olur. Temizlik bir yönüyle imanı diğer yanıyla da İslam'ın ibadet yönünü temsil ediyor.

Günümüzde, temizlik anlayışı daha çok maddi yönde anlaşılmaktadır. Modern çağda temizlik malzemelerinde her geçen gün yenilikler olmaktadır. Ancak bu tarz temizlik anlayışı tek yönlü ve maddeye dayalı olduğu için asırlar öncesinde Allah'ın emrettiği²⁰², Hz. Peygamber'in öğrettiği düzeyi yakalamış değiliz. Çünkü İslam inancında temizlik ruh, beden ve çevre diye içten dışa doğru açılmış ve insandan kâinata doğru her şeyi kuşatmıştır. İslam dinine göre temizliği, maddi temizlik, manevi temizlik ve ahlâk temizliği diye üçe ayırmak konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

İslâm, kültüründe temizlik ile ilgili şu üç kelime dikkat çeker. Birincisi taharet, kelimesi ki bu klasik anlamda temizliktir. İkincisi nezafet kelimesi olup, bu daha hassa seviyede bir temizlik anlamı taşır. Üçüncü kelime zarafettir ve bu, temizlikte bir zevk ve incelik husunu bildirir.²⁰³ Herhangi bir şeyi tarif ederken onu değişik maddeler şeklinde tasnif ederek anlatmak hem ona değer katar hem de onun anlaşılmasını kolaylaştırır. Temizlik konusunu anlatırken de aynı mantığın yürütülmesi yerinde olacaktır. Çünkü bu konuda bir tedricilik göze çarpmaktadır. Mesela, genel temizlik

²⁰⁰ Müslim, Tahâret, 223.

²⁰¹ Tirmizî, Tahâret, 3.

²⁰² Hac, 22/26, 29.

²⁰³ Hüseyin Atay, "Temizlik ve Çeşitleri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c, XXIV, Ankara 1981, s. 7.

anlayışında ilk önce göze çarpan şeylerin, görüntüyü etkileyen unsurların ortadan kaldırılması akla gelir. İkinci kademede ise içe yönelik bir hamle, derinliği bulma arayışı söz konusudur. Son aşama da ise aşkın olana yolculuk vardır.

Bu üç aşamalı temizlik anlayışına fertlerin temizliği, toplumun temizliği ve çevre temizliği diyebiliriz. Ferdin temizliği ile kişinin öz bakımı anlaşılır. İslamiyet, kişinin öncelikle bu temizliğine dikkat çeker. Günde beş vakit namaz kılmak için alınan abdest buna en güznel örnektir diyebiliriz. Bunun için gerekli temizlik yapılmadığı yani hadesten taharat, necasetten taharet gibi inceliklere dikkat edilmediğinde ibadetlerin kabul görmeyeceği, abdestsiz namazın olmayacağı hükmüne varılır.²⁰⁴

Kademeli temizlik anlayışına namaz ibadeti için yapılan hazırlığı ve ondan sonraki süreci örnek verebiliriz. Birinci derecedeki temizlikte aranan şartlar sadece pislikten iğne ucu kadar bir zerrenin insanın üzerinde ve namaz kıldığı yerde bulunmamasıdır. Bu şarta uyan kimsenin namazının geçerli olduğuna hükmedilir. Namaz kılan kimseye nazîf denmesi için, namaz kıldığı yer, vücudu ve elbisesi, yağdan, kirden, pastan ve her çeşit hoş olmayan kokudan temizlenmiş olması gerekir. Üçüncü tür temizlik zevk sahibi olan bir kimsenin temizliğidir ki buna zarafet seviyesi diyoruz.. Namaz kılarken yapacak en üstün temizlik budur. Kıyafetin güzel bir biçimde korunması, elbisenin güzel ve ütülü olması gerekir. Başka birisi baktığında ona gıpta etmelidir.²⁰⁵

Yüce Allah bu üstün temizlik ve zarafete işaret etmek üzere **“her namaz kıldığınızda süslerinizi takın”** yani süslenin buyurmuştur.²⁰⁶ Ayette, zarafet kelimesi yerine süs, ziynet kelimeleri kullanılmıştır.

İkinci sırada sayılan temizlik anlayışı, topluma ve halka hizmet eden kamu kuruluşlarının kapsam alanına girer. Yolların, ulaşım araçlarının ve devlet binalarının temizliği bu bölümde değerlendirilir. Toplu olarak kullanılan mekânların, lokal, çay-kahve, lokanta gibi işletmelerin temizliği de bu kapsamda düşünülebilir.

²⁰⁴ Atay, *Temizlik ve Çeşitleri*, s. 57.

²⁰⁵ Atay, *Temizlik ve Çeşitleri*, s. 58.

²⁰⁶ A'râf, 7/31.

Yeryüzü tüm ihtişamı ile insanın emrine verilmiştir. Onun imar edilmesi, ihyası da yine beşerin tasarrufundadır. Verilen nimetler beraberinde sorumlulukta getirmektedir. Onların yerli yerinde kullanılması, emanet şuuru ile onlara sahip çıkılması gerekmektedir. Varlık aleminin düzeni herkesin vazifesini hakkıyla anlamasına ve yerine getirmesine bağlıdır. Bundan dolayı çevre, mekan ve muhit temizliği de bu kapsama girmektedir. Çevre temizliği, evden dışarı adım atıldığında başlayan ve günlük olarak solunan hava ile kullanılan her türlü alanın, atmosfer tabakasının altında bulunan ve tüm insanlara ücretsiz olarak hizmet eden mekânların emanet bilinciyle korunmasını ifade eder. Müslüman bireyler için bunun bir kademe ilerisi de vardır. O da, “*Namaz kılınan ve zikir yapılan yerlerin her çeşit necasetten uzak olması*”²⁰⁷ dır. Necaset sebebiyle²⁰⁸ “mezbele, mezbaha, hamamda namaz” yasaklanmıştır.²⁰⁹ Bu kapsam dahilinde köpeğin bulunduğu eve²¹⁰, bekletilmiş idrarın olduğu yere²¹¹ (rahmet) meleklerinin girmeyeceği haber verilmiştir. Evlerin kısımlarından olan ve gusül yapılan yerin de temiz tutulması istenmiş, bilhassa böyle yerlerde küçük abdest bozulmaması istenmiştir.²¹² Bir seferinde Hz. Peygamber: “*Lanete uğrayanlardan olmayın*” demiştir. Yanındakiler bunların kim olduğunu sorunca: “*Herkesin gelip geçtiği yolla, gölgelendikleri (kuytu) yerlere abdest bozanlar*” cevabını vermiştir.²¹³ Lanet sebebi olan yerlere bir üçüncüsü daha ilâve edilmiştir: “Su yolları”. Yani buralara da bevl edilmesi yasaklanmıştır.²¹⁴ Başka rivayetlerde “meyveli ağacın altı” da aynı yasak dahilindedir.²¹⁵

İslam getirdiği prensiplerde bütünlük ve kapsayıcılık hâkimdir. O insanın hem bedensel hem de ruhsal yönüne dikkat eder. Temizlik konusunda da durum aynıdır. Hz. Peygamber’in temizlik hususu hakkında geçen hadislerinde belirtilen yasaklar ve öğütler, insanların yaşadıkları çevreyi temiz tutmalarının önemini vurgulamaktadır. Necasetten uzak ve temiz bir ortamda ibadet etmek, Allah’a karşı saygı ve hürmetin

²⁰⁷ Müslim, Mesâcid, 72; Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 15/139.

²⁰⁸ Sindi, Ebû'l-Hasan Muhammed İbn Abdilhâdî (v. 1138), *Hâşiyetu's-Sindî 'alâ'n-Nesâî*, Matbaatu't-Tâziyye, Mısır 1349, 1/252.

²⁰⁹ İbn Mâce, Mesâcid, 4.

²¹⁰ Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 17.

²¹¹ Heysemî, Nûreddîn Ali İbn Ebî Bekr, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, Beyrut 1967, 1, 104.

²¹² Ebû Dâvûd, Tahâret, 15/27-28; İbn Mâce, Tahâret, 12, /111, 304.

²¹³ Müslim, Tahâret, 68 (1/226, 269).

²¹⁴ Ebû Dâvûd, Tahâret, 14, 1/7, 25, 26.

²¹⁵ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, 1/204.

bir ifadesidir ve bu, hem insanların hem de meleklerin hoşnutluğunu kazanır. Hadislerde belirtilen yasaklanmış yerlerin, insanların günlük hayatlarında karşılaşabilecekleri alanlar olduğu göz önüne alındığında, bu yasakların çevre temizliğinin her alanına yönelik olduğu anlaşılabılır. Bu hadisler, toplumun çevre bilinci ve temizlik konusunda daha duyarlı olmasını teşvik ederken, aynı zamanda insanların ibadetlerini daha iyi bir ortamda gerçekleştirmelerini sağlamayı amaçlar.

Günümüzde toplum olarak kullandığımız parklar, bahçeler, mesire alanları, yaylalar, turizm merkezleri, seyahat güzergâhları, okul bahçeleri, Pazar yerleri gibi alanlara insanlar dağıldıktan sonra gidip bakınca İslam dininin getirdiği esasların ne denli haklı ve makul olduğu, ne derece lüzumlu ve gerçekçi bulunduğu güneş gibi ortadadır. Müslümanın hayat anlayışında temiz olmak, temiz kalmak, temiz yaşamak vardır. Eğer bahsi geçen yerlerde ve diğer alanlarda temizlik konusunda sıkıntı yaşıyorsa problemin kaynağı insanda aranmalıdır. Çünkü asırlar öncesinden hem Kur'an hem de Hz. Peygamber bu konuda tüm insanlığa rehber olacak düsturları beyan etmişlerdir.

Piknik yerlerinde bırakılan atık camlar yüzünden orman yangınları çıkmaktadır. Pazar yerlerinde ve mesire alanlarında kalan yiyecekler yüzünden mikroplar yayılmakta, hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Yeryüzü mescit olarak anlatılırken secde etmek için neredeyse her yere kapalı mekânlar yapma zorunluluğu hissedilmektedir. Doğaya bırakılan poşetler yüzünden hem kara da hem denizde hem de atmosfer tabakasında sonu gelmeyen kirlenme ve zehirlenme yaşanmaktadır. Belediye hizmet alanlarında kültür, sanat, eğitim gibi insanı geliştiren alanlarda faaliyet beklerken aksine günümüz belediye hizmetlerinin göze gelen en büyük çalışma alanı ne yazık ki çöp temizliği üzerine olmaktadır. Bu cümleden Peygamber efendimizin “Temizlik imandadır” sözünün haklılığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla önce Müslümanlar olarak bu ilkeyi küçükten büyüğe öğrenmeli, yaşamalı ve yaşatmak için elimizden gelen gayreti göstermeliyiz.

Hz. Peygamber, *“İman yetmiş (veya altmış) küsur özelliktir (şu'bedir). En yükseği, 'Allah'tan başka ilâh yoktur' demek; en aşağısı ise, eziyet veren şeyleri*

yoldan kaldırmaktır”²¹⁶ buyurmak suretiyle, insanlara eziyet verecek şeylerin yollardan kaldırılmasını iman gereği olarak saymıştır. Bu manada Müslüman çift kutupludur. Onda hem madde hem mana vardır. Tevhid insanın mana yönüne, yoldan eziyet veren bir şeyi kaldırmak ise madde yönüne bakar. Bu hadisi şerif ile bir taraftan ruh geliştirirken diğer yandan çevre bilincini de aşılamaktadır. Sadece kendini değil başkalarını da düşünme şuuru vermektedir. Müslüman, ‘aslan yattığı yerden belli olur’ misali oturduğu, kalktığı yerin temizliğine dikkat eder. İster kendi evi, apartmanı olsun ister gittiği tatil yerlerinde olsun, isterse de yaylada ovada ya da su kenarında bulunsun oranın temizliğine dikkat eder. Oturduğu ağacın çevresini yiyecek artıkları ile kirlenmesi, boş şişe, kirlenmiş kâğıt ve benzerlerini oraya bırakıp gitmesi, Müslümana yakışan bir davranış değildir. Bir Müslüman geçtiği yerden ve kullandığı lavabo, tuvalet gibi umumi yerlere kadar temizliğe son derece dikkat eder, kendinden sonra gelen birine buraları temiz bir şekilde bırakır. Büyüklerinden bu hassasiyeti görüp yetişen bir çocuk, istese bile etrafını kirli bırakamaz.

2.2.5. Öz Denetim ve Sorumluluk Bilinci

İslam dini, bütün insanların dünya ve ahiret mutluluğuna erişmesini amaçlar. Yüce Allah, ilk insandan itibaren hiçbir milleti dinsiz, rehbersiz bırakmamış, kendilerine dinlerini tebliğ etmek üzere peyderpey peygamberler göndermiştir.²¹⁷ Bu peygamberler, insanlara görev ve sorumluluklarını bildirmiştir. Yaratılmışların sorumluluklarından bahseden ayette; **“Ben cinleri ve insanları *sırf bana kulluk etsinler diye yarattım*”**²¹⁸ buyrulmak suretiyle insanın dünyadaki gayesi vurgulanmıştır.

İnsan sorumlulukları kişinin kendisine, diğer insanlara ve çevresine yönelik olacak şekilde ele alınabilir. Bu sorumluluklar, kişisel bakım, temizlik, görev bilinci gibi alanlarda olduğu gibi; millî, ahlâkî ve manevî yönleri kapsayacak şekilde de olabilir. Yine emanet olarak verilen yeryüzünü koruma, kollama, temiz tutma, gelecek nesillere sağlıklı aktarımlar yapma da aynı kapsama alanına girer. Sorumluluk bilinci,

²¹⁶ Buhârî, İmân, 3; Müslim, İmân, 58; Ebû Dâvûd, Sünnet, 14; Tirmizî, Birr, 80, İmân, 16; Nesâî, İmân, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 9.

²¹⁷ Nahl, 16/36.

²¹⁸ Zâriyât, 51/56.

insan fitratına uygun bir yaşayış tarzını gerçekleştirecek faaliyetler sistemi olarak özetlenebilir. Salim fitrat üzere doğan çocukların doğasında bu gerçeğe göre hareket etme kabiliyeti vardır. Ailesi ve yakın çevresinden sorumluluk bilincini alan çocuk, bunun gereğini yapar. Ben kimim? Sorusunu yanıtlar ve yapıp ettiklerinin sonuçlarını kestirir. Öfke kontrolünü yapar; başarı ya da başarısızlık durumunda sonuçlarına nasıl katlanacağını bilir. Gayesi vardır ve ona göre hareket eder. Yüce Allah'ın, insanı başboş bir varlık olarak yaratmadığını bilir, **“Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”**²¹⁹ buyruğuna uygun hareket eder. Böyle bir şuur sahibi çocuk, ahiret inancını benimser, orada da kötü şeylerle karşılaşmamak için tedbirini kuşanır.

Sorumluluk bilinci sahibi olması, akıl ve iradesini doğru kullanması insanı diğer canlılardan saygın bir konuma yükseltir. **“Biz insanı en güzel surette yarattık”**²²⁰ ayeti, bu duruma örnek niteliğindedir. Yüce Allah, insanı yeryüzünün halifesi olarak yaratmıştır,²²¹ yani yeryüzünde bir vekil olarak görevlendirmiştir. İnsanın, bu yüce makama erişmesinde en belirgin etken ise kendisine bahşedilen akıl ve idraktır²²². Kur'an ayetlerinde sıklıkla geçen akıl nimeti ekseriyetle onun fonksiyonundan bahsedilerek anlatılır. Örneğin Bakara suresi 242. ayette akıl nimeti “düşünüp anlama” özelliği olarak ön plana çıkmaktadır. İnsan, akıl ve idrak sayesinde çevresini anlama, değerlendirme ve yönlendirme yeteneğine sahip olmuştur. Bu özellikler, insanı sadece kendi çıkarlarını değil, aynı zamanda çevresini ve diğer varlıkları da düşünmeye, onlara saygı göstermeye ve korumaya yönlendirir. Bu nedenle, insanın sahip olduğu bu özel nitelikler, onun büyük bir sorumluluk duygusuyla donanmasını sağlar ve ona, çevresindeki varlıklara karşı duyarlı olma, onları koruma ve yaşam alanlarını sürdürülebilir bir şekilde yönetme sorumluluğunu yükler.

İnsanın yaratılış aşamalarını anlatan ayetlere bakıldığında onun ana maddesinin çamur, balçık, su, toprak gibi maddeler olduğu görülmektedir. bu unsurlara işaret eden ayetlerde, **“Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık.”**²²³ **“İnsan**

²¹⁹ Mü'minûn, 23/115.

²²⁰ Tin, 95/4.

²²¹ Bakara, 2/30.

²²² Bakara, 2/44, 73.

²²³ Mü'minûn, 23/12.

türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O'dur.²²⁴

İnsanın yaratılışında etken madde olarak çamur ve su geçmektedir. Yeryüzünde var olan her şey bir şekilde bu iki unsura bağlıdır. Yüce yaratıcı, insanın yaratılıştaki menşeinin toprak, su, çamur, balçık, nutfe, kan pıhtısı gibi maddeler olduğunu ifader. İnsanın bu tür sıradan maddelerden yaratılışı ve nihayetindeki mükemmel yapısı ve kabiliyeti Allah'ın azamet ve üstün kudretine işaret eder.

Harika bir yaratılışa sahip olan insanın boşuna yaratılmadığını, başıboş olmadığını, birtakım sorumlulukları ve görevleri olduğunu bildiren bir ayette şöyledir: **“ Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.”**²²⁵ Üstün niteliklerin verilmesi beyhude ziyan edilsin diye değildir. Diğer varlıkların yapamadığını yapma kudreti insan türüne verilmiştir. Büyük emanet sahip çıkmak için önce aile büyükleri üzerine düşeni yapacak daha sonrada çocuklar bu bayrak yarışını devam ettirecektir.

İnsanın en büyük sorumluluğu Rabbine karşıdır. Çünkü yaratılış gayemizi anlatan yerde Yüce Allâh, **“ Ben cinleri ve insanları başka değil sırf bana kulluk et sinler diye yarattım.”**²²⁶ Çocuk eğitim sürecinin anlatıldığı bölümlerde ebeveynin evlatlarına karşı temel sorumlulukları anlatılırken bebek doğar doğmaz Allah'ın ismi ile tanıştığı, kulağına ezan okunmak suretiyle fitri bir süreç halinde iman ve ibadet esaslarını duyduğu, kulaktan ruha doğru bir seslenişle amentülendiği aktarılmıştı. İlk duyulan sesler arasında peygamber inancı, ibadetler ve tevhit bahsinin geçtiğini söylemek isabetli olacaktır. Fıtrat hadisi olarak işlenen pasajlarda bu konu ayrıntılı olarak işlenmiş olduğundan burada tekrara düşmemek için sorumluluk alanı içerisinde ilk öğrenilecek şeyler arasında bunların sayılması yerinde ve yeterince olacaktır. Allâh'a karşı sorumluluklarımızın yanında, kendimize, annemize, babamıza başta olmak üzere tüm insanlara, çevreye, doğaya, hayvanlara vb. canlılara karşı da sorumluluklarımız bulunmaktadır. Hepsini öğrenmek aşamalı süreçlerden geçmeye, akli olgunluk seviyesine erişmeye bağlıdır.

²²⁴ Furkân, 25/54.

²²⁵ Ahzâb, 33/72.

²²⁶ Zariyât 51/56.

İslam kültür medeniyetinde sorumluluk işi kişi temellidir. Herkes yapıp ettiklerin sorumludur. **“Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez. Sonunda dönüşünüz rabbinizdir ve O, hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir”**²²⁷ ifadesiyle, herkesin yaptığı iyilikte kötülükte kendisine olacaktır. Hiç kimse bir başkasının işlediği suç veya günahtan sorumlu değildir. İyilik ya da kötülük kim tarafından yapılırsa, sonucu da ona yazılır. Kişisel sorumluktan bahseden ayette, **“Ey iman edenler! Siz kendi sorumluluklarınıza dikkat edin”**²²⁸ buyruğu herkesin kendisiyle hesaplaşmasını tavsiye ediyor.

Müslüman bilim adamları çocukların temel eğitim sürecinde kendilerini tanımlarını, el, kol, ayak, parmak, göz, kulak gibi organlarını yaratılış kudretine ve hikmetine uygun olarak öğrenmelerini tavsiye eder.²²⁹ Böylece yaratılmış her bir unsurun yerli yerinde ve bir amaca yönelik olduğunu kavrar. Bundan sonrada sorumluluk bilinci gelişir. Bu aşamaya gelince çocuk, gözün bakış açısını helal sınırlarında tutması gerektiğini öğrenir. Bakışını haram olan şeylerden, açık saçık günah şüphesi olan kişilerden uzak tutmayı bilir. Kulağını hakka davet eden seslere açar, haramlardan kaçındırır. Sesin güzel olanına kulak verir, ilim meclislerine devam ederek hayırlı olan şeyleri dinler. Dil; ‘ya hayır söyler yahut susar’ prensibince mümkün mertebe az ve yerinde konuşur. Küçüklükten itibaren seviyesine uygun bir şekilde Allah’ın isimlerini, sıfatlarını öğrenir. Peygamberleri tanır, onların kıssaları ile hayatını eşleştirir. Kuran okur, hadisleri ezberler, İslami eserler başta olmak üzere kaynak kitaplar okur ve anladıklarını anlatma yolunu seçer. Konuştuklarına dikkat eder, doğru sözlü olur, yalandan uzak durur.

Eliyle; helal olmayan şeylere dokunmamayı, kimseye zarar vermemeyi, canlıya kıymamayı, arkadaşını, kardeşini itip kakmamayı öğrenir. Hırsızlık ve haksızlıktan uzak durur, onların yerine çalışmayı, üretmeyi seçer. İnsanların gelip geçtiği yerleri temiz tutar, çöpünü atmaz, zarar veren şeyler varsa onları yerden alır. Mideyi; haram

²²⁷ En’âm, 6/ 164.

²²⁸ Mâide, 5/105.

²²⁹ Konu ile alakalı daha fazla bilgi ve değerlendirme için bk; Cehennem Kapıları ve Sorumlu Organlarla Bağlantısı | Said Kılıç <http://www.risaleajans.com/said-kilic/cehennem-kapilari-ve-sorumlu-organlarla-baglantilari>.

lokmadan uzak tutar, helal lokmayla beslenmeyi ve yetinmeyi tercih eder. İradesine hâkimdir, harama, günaha giden yolları bırakır; helal olanlarına gider. Ayaklarıyla; kardeşlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya koşturur, nafakasını çıkarmaya çabalar, ilim meclislerine devam eder. Kalbini sahibinin emrinde olacak, onu razı edecek işlerle meşgul eder, günah kirlerinden uzak tutar.

Çocuk, ailesini seçme şansına, doğduğu yeri, sosyal çevresini belirleme fırsatına sahip değildir. Dolayısıyla o da kendi kaderini yaşamaktadır. Bu yüzden öncelikle aile çevresinin verdiklerini almak ve ona göre şekillenmek durumundadır. Aile bireylerinden öğrendikleriyle çocuk hayata başlar, sonraki aşamalarda eğitim imkanları ile duygusal ve bilimsel eğitimi geliştirir.²³⁰ Bilinç düzeyinin gelişimi için çocukluk dönemi önemlidir. Bu anlamda sorumluluk duygusunun gelişiminde aile ön plandadır.²³¹ İyi bir aile ortamına sahip olmayan çocuklar, elbetteki ihtiyaç duyduğu bir takım ihtiyaçlarını bir şekilde farklı kurumlardan karşılayacaktır. Ancak sağlıklı bir aile ortamının sağladığı bilincin ve ortak aile değerleri ile alınan şuurun yerini hiçbir şey tutmayacaktır.²³²

Din duygusu insanda yaratılıştan itibaren vardır. Bu hususta Hz. Peygamber; *“Her doğan çocuk İslam fitratı üzere doğar, daha sonra anne-babası onu Yahudî, Mecûsî veya Hristiyan yapar”*²³³ buyurarak, din duygusunun kaynağına işaret eder. Yüce Allah bunu: ***“O halde sen Hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratışında değişme olmaz. İşte doğru din budur; Fakat insanların çoğu bilmezler”***²³⁴ ayetindeki sarîh ifadesiyle beyan etmiştir. Bu muciz beyanlar, çocukta doğuştan beri fitri hasselerin olduğunu gösterir.²³⁵ Çocuk doğuştan getirdiklerine önce ailesinde gördükleriyle ekleme yapar daha sonra okul hayatı, arkadaş çevresi gibi etkenlerle benliğinin oluşmasını tamamlar. Bundan dolayı çocukların kiminle arkadaşlıklar yaptıkları kimleri rol model

²³⁰ Tony Humphreys, *Disiplin Nedir? Ne Değildir?* çev.; Berat Çelik, Epsilon Yay., 1999, s. 105.

²³¹ Doğan Cüceloğlu, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, 27. Baskı, Sistem Yay., İstanbul 1998, s. 52.

²³² Jane Nelsen, Lynn Lott, Stephen Glenn, *Sınıfta Pozitif Disiplin*, çev.; M. Koyuncu, Hayat Yay., İstanbul 2001, s. 15.

²³³ Müslim, Kitabü'l-Cenâiz, 80.

²³⁴ Rûm, 30/30.

²³⁵ Celal Kırca, *Kur'an ve İnsan*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996, s. 22-23.

seçtikleri; neleri yiyip tütetikleri neleri giyip eskittiklerine varıncaya kadar kontrollü bir şekilde takip etmek yerinde olacaktır.

2.2.6. Sevap-Günah; Ödül-Ceza Bilincinin Verilmesi

Çocuk, kurulu dünya düzeninde dünyaya gelir ve kendisine verilen hayat hakkını kullanır. Ağlamasıyla açlığı ve susuzluğu giderilir. Aslında aciz gibi görünen çocuk, bebeklik dönemlerinde aziz gibi yaşar. Anne baba evlatlarından bu dönem içerisinde maddi bir beklenti içinde olmaz. Onların istediği sade bir gülümseme, zaman içerisinde de anneciğim, babacığım sözüdür. Gelişim süreci ve sorumluluk çağına kadar elbette çocuğun yaptıklarına sevap-günah nazarıyla bakılmaz. Çocuk, sorumluluk çağına gelmeden önce yapıp ettiklerinin bir karşılığı olacağı şuurunda yetiştirilmelidir. Bunu anlatmak için kendi oyuncaklarıyla oynamasın hakkı olduğunu fakat başkalarının oyuncaklarına izinsiz dokunmanın, almanın yanlış davranış olacağı yine kendisi üzerinden anlatılır. Biri senin eşyalarına izinsiz dokunsa ne dersin? İyi olur mu? Tarzında sorular onda sınırlarını bilme yetisini kazandırmaya yarayacaktır.

İnsan, yaratılış itibarıyla gözlem yapabilecek ve sonuçlar çıkarabilecek duyular, akıl ve kalp gibi niteliklerle donatılmıştır.²³⁶ Özgür irade sahibi biri, bilinçli olarak yerine getirdiği eylemlerinin sonucuna katlanacağını bilir. Ona, olayları gözlemleme ve değerlendirme yapması için göz, kulak ve kalp verilmiş ve bunların her birinden kendisinin sorumlu olacağı belirtilmiştir: **“Çünkü kulak, göz, gönül, bunların hepsi yaptıklarından sorumludur”**.²³⁷ İnsan başıboş bırakılmamış;²³⁸ onun davranışları bir amaca yöneliktir ve o yaptıklarından sorumludur.²³⁹ Zira insan görev ve sorumluluk yüklenebilecek bir varlıktır, “O emaneti insan üstlendi”²⁴⁰ beyanı buna işaret eder. Burada emanet olarak bahsedilen konu, sorumluluktur.²⁴¹ İnsan, iradesiyle Allah’ın emanetini koruma görevini üstlenmiştir. Emanette emin olmak için, Allah’ı bilme, tanıma ve son olarak da O’na ibadet etmek gerekir.²⁴²

²³⁶ Nahl, 16/78; Secde, 32/99; Mülk, 67/ 23.

²³⁷ İsrâ, 17/36.

²³⁸ Kıyamet, 75/36.

²³⁹ Nahl, 16/93; Enbiyâ 21/23.

²⁴⁰ Ahzâb, 33/72.

²⁴¹ Bk; Nesefi, Ebu'l-Berekat Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefi* (Medarik Tefsiri), İstanbul, 1984, III/315.

²⁴² Zâriyât, 51/56.

Günümüz terimleriyle ödül ve ceza kavramına, insanı yaratan ve ona üstün nitelikler kazandırarak görev ve sorumluluk yükleyen Allah (c.c) tarafından şu şekilde atıfta bulunulmuştur: **“Kim zerre kadar hayır yaparsa onun karşılığını görecektir; kim de zerre kadar kötülük işlerse onun da karşılığını görecektir.”**²⁴³ **“O ceza gününde, diller, eller ve ayaklar, yapılan eylemlerle ilgili aleyhte tanıklık edecektir.”**²⁴⁴ **“Bilmediğin şeylerin peşinden gitme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların her biri sorumlu tutulacaktır.”**²⁴⁵ Bu ayetler, sevap, günah, sorumluluk ve ceza kavramlarını ele alırken, insanın eylemlerinin sonuçlarına ilişkin genel prensipleri ortaya koyar.

Belli bir bilince ulaşan çocuk birinci ayetten genel hükümler olduğunu ve kimsenin kapsam dışı kalmadığını anlar. Bunu sağlayacak temel unsur yine ailedir. Burada, kişinin yaptığı herhangi bir eyleminin ne miktarda olursa olsun, mutlaka karşılığı olacağı haber veriliyor. Hz. Peygamber, **“Bir yarım hurma veya bir güzel sözle olsun ateşten korunun!”**²⁴⁶ buyurmak suretiyle tedbirli olmaya, iş işten geçtikten sonra pişmanlığın faydasızlığına değiniyor.

Sevap-günah gibi soyut kavramları çocuklara anlatırken, basit ve anlaşılır bir dil kullanmak önemlidir. Onlara günlük hayatta karşılaştıkları olaylar üzerinden iyilik, yardım etmek gibi eylemlerden sevap kazandığı anlatılabilir. Aksi davranışlar olduğunda kötülük olduğu bununda günah ile neticeleneceği hususu daha kolay kavranacaktır. Bu konuyu çocuklara açıklamak için kullanılabilecek bir yaklaşım örneği: Bazı zamanlar, küçük bir şey yapmak bile büyük bir etki oluşturabilir. Mesela, bir çiçeği sulamak, bir kuşa yem vermek veya bir arkadaşına, yolda rastladığın yaşlı birine yardım etmek gibi. İşte bunun gibi küçük eylemler, Allah’ın sevgisini kazanmamıza yardımcı olabilir. Ama bazen yanlış şeyler yapabiliriz. Mesela, birini incitmek, yalan söylemek veya oyuncakları paylaşmamak gibi. Bu tür şeyler de kötü sonuçlar doğurabilir. Küçük gibi görünen bu eylemlerden dolayı ceza verilebilir. Yani, ne zaman iyi bir şey yaparsak, Allah bizi mutlu eder ve sevap verir. Ama ne zaman kötü bir şey yaparsak, bu bizi üzebilir ve ceza alabiliriz. Bu yüzden, her zaman iyi

²⁴³ Zilzâl, 99/7-8.

²⁴⁴ Nûr, 24/24.

²⁴⁵ İsrâ, 17/36.

²⁴⁶ Buhârî, Edeb, 34; Zekât, 10; Tevhîd, 36.

şeyler yapmaya çalışmalı ve kötü şeylerden kaçınmalıyız. Böylece, hem kendimize hem de başkalarına yardım etmiş oluruz.

Örnekler üzerinden geliştirilen yaklaşım ile çocuklar, hem iyi ve kötü eylemler arasındaki farkı anlayabilir hem de her eylemin sonuçlarına katlanmanın önemini kavrar.

İkinci ayette, kıyamet günü gerçekleşecek sorgulamada insan bedeninin organları aracılığı ile yaptıklarına tanıklık edeceği ifade edilir. Bugün bu tarz gaybi hadiseleri kamera sistemi üzerinden anlamak daha kolaydır. Önce kayıtlar yapılıyor daha sonra kişiye yaptıkları izlettiriliyor. Böyle bir durumda yapmadım, etmedim, gitmedim gibi mazeretlere sığınma olasılığı da ortadan kalkmış oluyor. Sonuçlarını gören insan herhangi bir kötü durumla karşılaşmamak için yaşarken daha dikkatli olacaktır. Nur suresinde geçen bu ayet, önceki ayette bahsi geçen iftira gibi durumlara mazruz kalan ve çaresizce çözüm bekleyenleri teselli mahiyetindedir. Merak etmeyin herkes yaptığını bulacak, kişinin organları da yaptıklarına bizzat şahitlik edecektir. Bu dünya hayatı bir şekilde sonludur. Kalıcı olan ahiret hayatıdır. Orada yaptıklarının hesabı vardır. dünyada ne tür sıkıntılar yaşanırsa yaşansın ahiret hayatı haksızlıkların son bulduğu, her hakkın hak sahibine verildiği bir alemdir.²⁴⁷ Bu tarz ayetler zulme, haksızlığa iftira vb. uğramış masum inananlar için birer tesellidir.

Üçüncü ayette, bilgisizlik ve şüpheli konularda hareket etmenin risklerine dikkat çekilir. Kulak, göz ve gönül gibi insanın organları, onun eylemlerinden ve niyetlerinden sorumlu tutulur. Bu, insanın dikkatli ve bilinçli bir şekilde hareket etmesi gerektiğini ve bilgisizlikten kaynaklanan yanlışlıklardan kaçınmasını vurgular. İnsan ya gördüklerine ya duyduklarına ya da akıl ve vicdanına danışarak hareket eder; bilgilerimizin kaynağı haberlere, gözlemlere ya da akla dayanır.²⁴⁸

Çocuk, bazı durumlarda bilmediği konu hakkında veya doğruyu yanlışından ayırt edemediği bir meselede karar vermek zorunda kalabilir. Mesela, bir oyun oynarken, arkadaşlarıyla tartışabilir veya bir sorun çözemediğinde üzülebilir. Bu gibi durumlarda, doğru kararlar vermek zor olabilir. Ama merak etme, çünkü Allah bize

²⁴⁷ Karaman, vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, C. 4, s. 63-64.

²⁴⁸ Karaman, vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, C. 3, s. 481.

akıl ve düşünme yeteneği vermiştir. Bu yeteneklerimizle, doğru ve yanlış arasındaki farkı anlayabiliriz. Çocuklara, kararsız kaldıklarında vicdanına danış, o seni yanıltmaz öğüdünü verebiliriz. İki zor şey arasında kalırsan, kolay olanını tercih et, prensini hatırlatır ona göre hareket etmesini sağlayabiliriz.

Mesela, bir şeyin gerçek olup olmadığını öğrenmek için araştırma yapabilir veya bilmediğimiz bir şey hakkında danışabiliriz. Ayrıca, kulaklarımızı, gözlerimizi ve kalbimizi kullanarak, doğruyu ve yanlış daha iyi anlayabiliriz. Kulaklarımızı kullanarak, doğru sözleri duyabiliriz. Gözlerimizi kullanarak, doğruyu görebiliriz. Kalbimizi kullanarak da, içimizdeki hislerimize ve vicdanımıza kulak verebiliriz. Bu nedenle, her zaman dikkatli ve bilinçli bir şekilde hareket etmeliyiz. Bilgisizlikten kaynaklanan yanlışlıklardan kaçınmak için, doğruyu araştırmalı ve içimizdeki hislere güvenmeliyiz. Bu şekilde, çocuklar hem doğruyu ve yanlış ayırt etmenin önemini hem de dikkatli ve bilinçli davranmanın gerekliliğini anlayabilirler. Böyle bir açıklama, onların karar alma yeteneklerini geliştirmelerine ve doğru davranışlar sergilemelerine yardımcı olabilir.

Hız. Peygamber sünnetine uygun çocuk eğitimi vermek isteyen ve ona göre bir gelecek tasavvuru yapan ailelerin, çocuklarını yetiştirirken bilinçli hareket etmeleri gerekir. Bu kapsamda, günlük yaşama ilişkin kurallar, öz bakım, inanç esasları ve adab-ı muaşeret gibi temel prensipler sayılabilir. Sünnet temel kaynak olsa da günümüz Müslüman ailelerinde, çocuklara bu hususların ya eksik öğretildiği ya da öğretilerin tam anlamıyla tesir etmediği gözlemlenmektedir. Bu nedenle, çocuklara bu temel prensiplerin itinalı, ihlaslı bir şekilde öğretilmesi zaruriyeti bizleri beklemektedir. Aileden eğitim kurumlarına varıncaya kadar herkesin üzerine düşeni yapması gerekmektedir. Çünkü çocukların bu değerleri öğrenerek içselleştirmesi, onların karakter ve davranışlarını olumlu yönde şekillendirecek ve topluma faydalı bireyler olmalarını sağlayacaktır.

Yapılan çalışmanın bu bölümünde çocuklara verilmesi gereken temel öğretiler, inanç, ibadet ve ahlâk eğitimini içeren başlıklardır. Tevhit inancı ve iman esaslarından başlayarak, ibadet konularının detaylı bir şekilde öğretilmesi ve yaşama yansıtılması önemlidir. Bununla birlikte, ahlâk ve değerler eğitimi, temizlik ve çevre bilinci, öz denetim ve sorumluluk bilinci gibi konular da çocukların karakter gelişimine katkı

sağlar. Çocuklara, sevap-günah ve ödül-ceza bilincinin kazandırılması, onların davranışlarının sonuçlarını anlamalarına ve sorumluluk duygularının gelişmesine yardımcı olur. Sonuç olarak, Peygamber sünnetinde çocuklara sunulan temel öğretiler, onların manevi ve ahlâki açıdan sağlıklı bir gelişim göstermelerine yardımcı olurken, aynı zamanda toplumda olumlu bir etki yaratmalarını sağlamaktadır.

3. HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDA VE HADİSLERİNDE ÇOCUK

3.1. Hz. Peygamber'in Çocuklarla İlgili Yaklaşımları

3.1.1. Hz. Peygamber'in Çocukları Eşrefi Mahlûk Olarak Görmesi

Peygamberimizin sünnetinde çocukların eğitimi üzerine yaptığımız çalışmanın ikinci bölümünün bu kısmı, O'nun (s) bizzat çocuklarla olan münasebetleri kapsamında olacaktır.

Biz Hz. Peygamber'in çocuklara ilişkin sözlerini, davranışlarını, ve uyarılarını ya hadis-i şerifler yoluyla ya da sünnet-i seniyye aracılığı ile öğrenme imkânı buluruz. Hz. Peygamber'in örnekliği çocuklarla olan münasebetlerine de yansımıştır. Hayatı ve sünneti incelendiğinde, O'nun hem kendi çocukları hem de sahabe çocuklarıyla kurmuş olduğu iletişim çeşitliliği insanlığa pek çok farklı türden mesajlar içermektedir. Katı ve sert bir şekilde hayat şartlarının yaşandığı ve günümüzden on dört asır öncesine denk gelen o zaman diliminde Hz. Peygamber'in çocuklara yönelik sözlerinin ve uygulamalarının yumuşaklığı çocukların gönüllerini mest etmiştir.²⁴⁹

İslam dini çocukları henüz dünyaya gelmeden değerli görmüş ve ona belli hakları tahsis etmiştir. Çocuk; anne karnında ki haliyle miras hakkını²⁵⁰ ve kendi haklarını²⁵¹ elde eder. Onlara hem ayetlerde hem hadislerde yer verilir. Bununla birlikte fıkıh alanında yazılan eserlerde onlardan bahsedilir.²⁵² İslam kültür tarihinde Kur'an, sünnet ve diğer eserlerde çocuklara hitap etme şekillerinden, farklı yaş aralıklarındaki özel isimlerine varıncaya kadar²⁵³ çocuklar özgün varlık kabul

²⁴⁹ Bk; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el Arnavut, Âdil Mürşid vd. (b.y.: Müessesetü'l Risâle, 1421/2001), 19/85 (No. 12028); Buhârî, Edeb, 18 (No. 5651), Edeb, 18 (No. 5652): Müslim, Fedâil, 64,107.

²⁵⁰ Mehmet Akif Aydın, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.361.

²⁵¹ Bk.; Canan, “İslam'da Çocuk Hakları”, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 (1995), 10.; Ebû Hamid Hucetül-islam Muhammed b. Muhammed Gazzali, *Kimya-yı Saadet*, çev. A. Faruk Meyan, Bedir Yayınları, t.y, İstanbul, s. 302-303.

²⁵² Bk. Ebû'l-Feth Meccüddin Muhammed b. el-Hüseyn b. Ahmed Üsrüşeni, *Câmiu Ahkâmis- Sığar*, thk. Mahmûd Abdurrahman Abdülmün'im, Ebû Mus'ab Bedri (Kahire: Dârü'l-Fazile); İbnu'l Kayyım el- Cevziyye, *Tuhfetü'l- Mevdûd bi Ahkâmi'l- Mevlûd*, çev. Mahmut Kısa, İ'tisam Yayınları, İstanbul 2018.

²⁵³ Çocukları tanımlamak için şu kavramlar kullanılmıştır: *Tıfl, sabî, ibn, veled (çoğulu evlâd), gulâm, sagîr, zürriyyet, hafede, ehl, âl, yetîm, rebâib...* bk. Hökelekli, “Çocuk”, 8/355.

edilmiştir. Üstenci anlayış olan kız-erkek ayırımı yapılmamıştır. Hz. Peygamber'in muhatap olarak konuştuğu çocukların, gençlerin bugünkü manada kimlik yaşları net olarak bilinmese de O'nun bebek, çocuk, genç gibi değişik guruptaki kitleye hitap ettiğini; etrafında çocuklarının ve çocuk sahabilerin bulunduğunu²⁵⁴, onlarla gerçekleşen iletişimini başta hadis kaynakların, sonra İslam tarihine ait kaynak eserlerden takip etmek mümkündür. Kur'an'da geçen, Peygamberler ile çocuklar arasındaki konuşmalar da bizim için örnek niteliktedir.²⁵⁵

Her canlı özgün bir varlık olarak kabul görmek ister. Günümüzde çocuklar ve onların hakları hususu en çok dile getirilen konulardan biridir. Çocukların da birey olduğu, yetişkinler gibi hakları olabileceği, onların da değerli olduğu, toplumda dikkate alınmaları gerektiği ısrarla üzerinde durulmaktadır.²⁵⁶ Halbuki peygamberimiz bu meseleyi asırlar öncesinden hallletmişti. İnsanlar sünnetten ne kadar uzaktıysa o denli değersizlik durumu ile başbaşa kalmıştır. Sadece içinde bulunduğumuz yılı dikkate alsak bile çocuk hakları konusunda İslam medeniyetinin ve Peygamberimizin neleri başardığını görüp hakkını teslim insaflica bir tutum olur. Hadis-i şerifler incelendiğinde Hz. Peygamber'in, toplumun kolayca ezilen, dikkate alınmayan bu zayıf ve masum kesiminin haklarına sahip çıktığı, onları güvenli ve rahat bir ortamda yaşatmak için çaba harcadığı, onları toplum içinde dikkate alarak değer verdiği görülecektir. Örneğin; bir seferinde Hz. Peygamber'e içecek bir şey getirilmişti. O da ondan içtikten sonra âdeti olduğu üzere ikrama sağdan devam etmek istemişti. Bu sırada sağ tarafında bir çocuk (yani Abdullah b. Abbas), solunda ise yaşça büyük olanlar oturuyordu. Hz. Peygamber çocuğa dönmüş ve "Bu içeceği önce yaşlılara ikram etmeme izin verir misin?" diye sormuş. Çocuk, "Hayır. Vallahi, senden gelen ikramdan dolayı kimseyi kendime tercih edemem!" demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber içeceği ona vermiştir.²⁵⁷ Bu hadise bize peygamberimizin çocuklara saygın birey olarak değer verdiğini, toplum içerisinde tercihlerine saygı duyduğunu yaşayarak göstermesine en güzel örneklerden biridir. Çocukların büyük birisi gibi devlet reisinin yanında aynı mecliste bulunması, görüşlerinin sorulması dünyada eşi benzeri olmayan

²⁵⁴ Bk: Abdullah Kara & Hilal Kara, *Çocuk Sahabiler*, Siyer Yayınları, İstanbul 2020.

²⁵⁵ Lokmân, 31/34.

²⁵⁶ Çocuk Haklarının Kullandırılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (ÇHKİAS), 83-84.; Avrupa Konseyi (1996), *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* (ÇHDS), 1-22.

²⁵⁷ Müslim, *Eşribe*, 127.

bir durumdur. Değer görerek yetişen çocuk, kendisi de değer vermeyi bilecektir. Peygamberimizin etrafında çocuklar ve gençlerin çokluğu buna delalettir.

İster çocuk olsun isterse her hangi bir insan, şüphesiz ki ilk akla gelmesi gereken şey yaşam hakkıdır. İnsanın varlığı hürmete layıktır. Onda Allah'ın isimlerinin tecellisi vardır. Yoktan var etmesi, şekil vermesi, anne karnında beslemesi, dünyaya gözlerini açar açmaz anne sütünün hazır olması gibi pek çok nimet her çocuğa verilmiştir. Çocuğu bunlardan mahrum bırakanlar kınanmıştır.²⁵⁸ Bu ayetlerden anlaşıldığı üzere çocuk haklarıyla dünyaya geliyor ve onları büyük bireyler gibi kullanma salahiyetine sahip oluyordu.

Yaşam hakkı kutsal bir değer olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in ilk olarak mücadele ettiği konular arasında, cahiliye dönemine ait kız çocukların öldürülmesi ve diri diri toprağa gömülmeleri yer almıştır. Savaş gibi ölümlerin sıkça yaşandığı durumlarda ise, özellikle kadınların ve çocukların öldürülmesini kesin bir şekilde yasaklamıştır.²⁵⁹ Hz. Peygamber, savaş tutsakları arasında bulunan çocukların annelerinden ayrılarak başkalarına satılmasına müsaade etmemiş ve *"Anne ile evlâdının arasını ayıranın, Allah da kıyamet günü sevdikleriyle arasını ayırır"*²⁶⁰ ikazında bulunmuştur. Bu davranış şekli ile O, çocuğun sadece hayatta kalmasını değil aynı zamanda annesiyle bir arada bulunması gerektiğine özen göstermektedir.

Hz. Peygamber çocuklarla ilgili hususlarda anne babayı ikaz etmiştir. Onlara, ebeveynin çocuk üzerinde hakları ve sorumlulukları olduğu gibi çocuğun da ebeveyni üzerinde aynı haklara ve sorumluluklara sahip olduğunu hatırlatmıştır. Bununla ilgili detaylı bilgi için kaynaklara bakılabilir.²⁶¹ Çocuklar hakkında daha belirgin hükümler için hadislerde "çocuk hakkı" anlamına gelen "hakku'l-veled" şeklinde başlıklara ve ifadelere yer verilmiştir.²⁶² Aynı tarz uygulamalar sonraki dönemlerde yazılan

²⁵⁸ Tekvîr, 81/8; Nahl, 16/59; En'âm, 6/140; İsrâ, 17/31.

²⁵⁹ Müslim, Cihâd ve Siyer, 25.

²⁶⁰ Tirmizî, Büyû, 52 (No. 1283).

²⁶¹ Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Hukûk-ı Veled* (Dersaadet: Cemal Efendi Matbaası, 1318), 4.

²⁶² Canan, *"İslam'da Çocuk Hakları"*, s. 10.

eserlerde de muhafaza edilmiştir, hatta sadece çocukları konu edinen müstakil kitaplar yazılmıştır.²⁶³

İslam dininin temel esaslarından anlaşıldığı vechile çocuğun anne-baba karşısındaki hakları; ona güzel isim konması, terbiyesinin güzel yapılması, evlenmesine yardımcı olma, eğitimini en güzel şekilde yapmasına imkan sunma şeklinde sıralanabilir.²⁶⁴ Zikrettiğimiz beyanlar ışığında Hz. Peygamber'in çocukları değerli bir varlık olarak kabul ettiği, canlarının kutsallığına vurgu yaptığı, onların bakım ve gelişim süreçleri hakkında tavsiyelerde bulunduğu anlaşılır. Çağlar öncesinden yakalanan bu seviye ne yazık ki bugün hem Müslümanlar hem de diğer insanlar tarafından hakkıyla korunamamış ve örnek alınamamıştır. Netice itibariyle çocuklar zamanla kendisine, çevresine zarar veren bireylere dönüşmüştür. Son zamanlarda yaşananlar dikkate alınınca çocukluğu heba edilerek yetişen gençler, toplum düzenini bozan unsurlar arasında kaynayıp özünden kopmuşlardır. Tarihte görülmemiş bir şekilde günümüzde zorunlu olarak çocuk güvenliği alanında polisiye tedbirlere başvurulmaktadır.

3.1.2. Hz. Peygamber'in Çocuklara Selam Vermesi

Birinci maddede çocukların varlığı üzerinde durduk. İnsan varlığı itibariyle saygındır. Çocuklar ise saygının yanında sevgi ve merhameti de hakediyor. Çünkü onlar masumdur. Hz. Peygamber, risalet görevini yerine getirirken tüm yaş gruplarını dikkate almıştır. İnsanlara ulaşmak için değişik vesileleri denemiş ve değerlendirmiştir. Oyun oynama çağında olan ve hayata oyun gözüyle bakan çocuklara ulaşmanın da bir yolu yöntemi olacaktır. Mekke döneminde yaşanan sıkıntıların yavaş yavaş bertaraf edildiği, Medine'de Müslüman şuurunun yerleşmeye başladığı dönemlerde Peygamberimiz her fırsatta çocuk yaşlı demeden insanlarla iletişim yolunu buluyor ve onlara gerekli mesajları veriyordu. Bu konuyla ilgili çarpıcı bir örnek şudur: Mekke'den Medine'ye Peygamberimizi öldürmek amacıyla gelen ve niyeti anlaşılmca tutuklanan Umeyr b. Vehb el-Kureşî, Rasûlullah'a o dönemin

²⁶³ Bk. Muhibbüddin et-Taberî, *Hukûku'l Evlâd*, akt. Avner Giladi, "Concepts of Childhood and Attitudes towards Children in Medieval Islam", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 32/1 (Haziran 1989), 136.

²⁶⁴ Hökelekli, "Çocuk", 8/355.

adetiyle “Sabahınız hoş olsun” diyerek selam verdi. Bunun üzerine Peygamberimiz ona şöyle cevap vermiştir: “Allah bize seninkinden daha güzel olan ve cennet ehli tarafından da kullanılan ‘es-selâm’ kelimesiyle selamlaşmayı öğretti.”²⁶⁵ Normalde böyle bir durum karşısında tepki vermek akla gelebilir fakat Rasûlullah’ın yaptığı davranış hem onun rencide olmasını önlemiş hem de islama karşı kalbinin yumuşamasına vesile olmuştur. Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinden biri olan selâm kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de birçok ayette geçer. Bunların bir kısmının selâm veya selâmün aleyküm şeklindeki olduğu; bazı peygamberler zamanında da kullanıldığı,²⁶⁶ meleklerin Hz. İbrâhim’e ve Nûh’a bu şekilde gittikleri²⁶⁷, selâm verdikleri, Hz. Muhamme’e (s) hitaben gelen ayette müminlere selam, ‘selâmün aleyküm’ diye hitap etmesinin emredildiği²⁶⁸ görülmektedir.

Hz. Peygamber’in (s) uygulamaları ve sözleri, Medine de yaşayanlar başta olmak üzere herkesin dikkatini çekmişti. Bir seferinde Rasûlullah (s), mescitte hutbe okuyordu. O esnada Hasan ve Hüseyin üzerlerinde kırmızı bir gömlekle içeri girdiler. Hz. Muhammed (s) onların düşe kalka geldiklerini görünce çok sevindi ve bu sırada minberden indi, onları kucağına aldı, ardından tekrar minbere çıktı ve onları önüne oturtup şöyle hitap etmişti: “Allah’ım ne güzel buyurmuş **‘Mallarınız ve çocuklarınız ancak bir imtihan vasıtasıdır.’**²⁶⁹ Şu iki çocuğun durumlarına baktım yürüyorlar, tökezleyip düşüyorlar dayanamadım konuşmamı keserek onları kaldırdım.”²⁷⁰ Hz. Peygamber’in (s) mescitte bulunan onca büyüklerin yanında çocukları sevmesi, onlara merhamet edip değer vermesi toplumsal dönüşümün temellerini oluşturuyordu. Çünkü daha dün denecek kadar yakın bir zamanda çocuklarına kıyanlar, artık evlatlarını en kutsal değer olarak tanımaya başlamıştı. İslam’ın dininin esenliği, selam cümlesinin sıcaklığı her yerde kendini hissettiriyordu. Bugün de aynı kültürel mirasa sahip iki müslüman karşılaşıncı söze “selamun aleyküm” ile başlıyor. Müslüman, Kur’an ahlâkını öğrendiyse selam verene, **“Bir selam ile selamlandığınızda, siz de ondan**

²⁶⁵ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdûlmelik, es-Siretü’n-Nebeviyye, Mısır 1955., II, 661-62.

²⁶⁶ Meryem, 19/33, 47.

²⁶⁷ Hûd, 11/48, 69; Hicr, 15/52; ez-Zâriyât, 51/25.

²⁶⁸ En’âm, 6/54.

²⁶⁹ Enfâl, 8/28.

²⁷⁰ Tirmizî, Menâkıb, 30; Nesâî, Cum’a, 30.

daha güzeli ile selamlayın veya aynı ile karşılık verin²⁷¹ buyruğuna uygun olarak karşılık veriyor.

Peygamber öğretilerinden nasibini alan toplumda hızlı dönüşümler gerçekleşmiş, O'nun kararlı ve istikrarlı duruşu, toplum tarafından benimsenmiş, bu durum pek çok olumsuzlukların ortadan kalkmasına ve yerine kısa zamanda başta çocuklar hakkında olmak üzere iyiliklerin yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Hz. Peygamber'in (s) bu bağlamda çocukların hal ve hatırlarını sorması,²⁷² çocuklara rastladığında onlara selam vermesi²⁷³ çocukların dünyasında Hz. Muhammed'e (s) karşı büyük bir muhabbete vesile olmuştur. Câbir b. Semure'nin şöyle bir hadiseyi nakleder: "Resulullah ile birlikte öğle namazını kıldım. Allah Rasulü, ailesinin yanına gitmek üzere çıktı. Ben de onunla birlikte çıktım. Yolda onu çocuklar karşıladılar. O, her birinin yanaklarını teker teker okşamaya başladı. Benimde yanağımı okşadı. Elinden öyle bir serinlik ve hoş koku hissettim ki sanki elini attarın (koku satanın) sepetinden çıkarmış gibiydim."²⁷⁴ Bugün buna benzer etkiyi anlamak için imza kuyruklarına giren insanlar, sevilen şahsiyetlerle resim çekilmek için bekleyenler örnek olarak verilebilir.

Çocuğa yönelik ölçülü bir sevginin onun kişilik gelişimine olumlu sağlar. Hz. Peygamber'in uygulamalarında çocuklara gösterilen sevgi örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bir gün Hz. Peygamber torunu Hasan'ı öptüğü sırada yanında Araplar arasında mevki sahibi olan kabile reislerinden biri bulunuyordu. O şöyle dedi: "Benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmüş değilim." Bunun üzerine Hz. Peygamber ona bakmış ve ardından şöyle buyurmuştur: "*Merhamet etmeyene merhamet edilmez.*"²⁷⁵ Kibir alameti, insanlardan merhamet duygusunu alır. Sevgi ve merhamet tezahürleri ile bunu aşmak mümkündür. Bunu sağlamanın en kolay yolu da çocuklarını öpmektir.

Birisi Hz. Peygamber'e, "Siz çocuklarınızı öper misiniz? Biz öpmeyiz" deyince, Peygamberimiz ona, "*Allah senin kalbinden merhameti aldıysa ben ne yapabilirim*"²⁷⁶

²⁷¹ Nisâ, 4/86.

²⁷² Buhârî, Edeb, 81.

²⁷³ Süyûtî, *Câmi 'u's-Sağir*, 9145.

²⁷⁴ Müslim, Fedâil, 80. Ayrıca bk: Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, XV, s. 85.

²⁷⁵ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 65.

²⁷⁶ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 64.

buyurmuştur. Peygamberlik gibi ağır bir sorumluluk altında olması O'nun, çocukları ihmal etmesine sebep olmamıştır. Başka bir zamanda hasta olan çocuğu ziyaret etmiş²⁷⁷, onları muhatap almış, oyun oynayan çocuklarla selam vermiş²⁷⁸ ve sarılıp öpmüştür.²⁷⁹ Benzer bir tavrı yakınındaki çocuklara karşı da sergilemiştir. Çok küçük yaştan itibaren himayesinde bulunan Enes b. Mâlik'e, Hz. Peygamber, "Yavrum" diye hitap etmiş, ona zorlanacağı bir işi vermekten kaçınmış ve yapamadığı işler hakkında onu azarlamamıştır.²⁸⁰

Hz. Peygamber'in ne sözleri ne de uygulamaları tek bir cümle ile açıklanabilir. Bu kısımda çocuklarla selamlaşması anlatılırken ayrıca birçok hususa temas edildiği görülmüştür. Bu durum O'nun az sözle çok şeyi beyan etmesinden kaynaklanmaktadır. Kısa bir cümleden satırlar ve sayfalarca açıklama ihtiyacı doğmakta, bazen bir kelime bile değişik anlamlarda karşımıza çıkmaktadır.

3.1.3. Hz. Peygamber'in Çocuklarla Oyun Oynaması

Çocuklarla iletişim kurmanın en kolay yollarından biri de oyun oynamak ve şakaşmaktır. Çünkü oyun, insana tecrübe kazandırma, bilgiyi öğretme ve davranış kazandırma aracıdır. Aynı zamanda oyun, iletişim ve etkileşim vasıtasıdır.²⁸¹

Hz. Peygamber küçüklerin terbiye edilmesi, ahlâklı ve merhametli bireyler olarak yetiştirilmesi için ebeveynleri oyun oynamaya teşvik etmiş, kendisi de bir dede olarak torunlarıyla oynamıştır.²⁸² Bilinen oyunlar arasında haram ve günah olanlar vardır. Fakat biz Müslüman bireyleri ilgilendiren ve helal olan oyunlar üzerinden meseleyi ele aldık.

Hz. Peygamber "Atın alnına kıyamet gününe kadar hayır bağlanmıştır. Bu hayır sevap ve ganimettir."²⁸³ diyerek küçük büyük ayırımı yapmadan herkesi buna teşvik

²⁷⁷ Buhârî, Merdâ, 11.

²⁷⁸ Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 145.

²⁷⁹ Buhârî, Büyü, 49.

²⁸⁰ Elif Arslan, "Çocukların Peygamberi", *Diyanet Dergisi*, 358 (Ekim, 2020), s. 9.; Kara- Kara, *Çocuk Sahabiler*, s. 123.

²⁸¹ Sinan Koçyiğit, "Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (2007), ss. 324-342.

²⁸² Nesâî, Tatbik, 81.

²⁸³ Müslim, İmâret, 97; Nesâî, Hayl, 7.

etmiştir. Bu sözler neticesinde çocuklar ve gençler arasında binicilik yayılmıştır. Ancak çocukların ve diğer insanların bu konuda hassas davranmaları için “Yarış ancak ok atmada, at veya deve koşturma ile yapılır.” şeklinde yarışlara bir sınırlama getirmiştir.²⁸⁴ İster oyun olarak olsun isterse spor branşlarından biri gibi algılsın bu dallarda Müslüman bireylerin dikkati elden bırakmaması gerekir.

Geçmişten günümüze kadar gelen ve ata sporu olarak bilinen güreşle ilgili herkesi tebessüm ettirecek tarihi bir hadise yaşanmıştır. Uhud Gazvesi için hazırlıklar yapılmış, bugünkü tabiriyle askerler bir araya gelmişti. Ordunun içinde yaşı küçük olanlar geri çevrilmişti. Peygamberimiz, yaşı küçük olmasına rağmen fiziki yapısının gelişmiş olması dolayısı ile Râfi’ b. Hudeyc’in savaşa katılmasına izin vermişti. Bu durum üzerine yaşıtı olan Semûre b. Cündeb savaşa katılma isteğinden dolayı arkadaşıyla güreş etmeyi teklif etti. Yiğit delikanlının cesareti Hz. Peygamber’in hoşuna gitti ve “Haydi güreşin” dedi, sonunda Semûre, Râfi’ye galip geldi.²⁸⁵ Bu karşılaşma neticesinde Hz. Peygamber onun da Uhud harbine katılmasına müsaade etti.²⁸⁶ Yaşanan hadise, savaş gibi ciddiyeti olan bir durumda bile çocukların ruh dünyasını anlayan bir Peygamber olduğunu göstermektedir. Aynı hadise çocuklarda var olan tecrübenin ve yeteneğin açığa çıkmasına fırsat sunmuştur. Günümüz büyüklerinin de bu uygulamadan alacakları dersler vardır.

Oyun oynamak çocuğun doğası gereğidir. Hz. Yâkup (a.s)’ın çocukları arasında geçen ve Yusuf’a (a.s) kurdukları tuzağı anlatan **“Yarın onu bizimle birlikte gönder de bol bol gezsın, oynasın!”**²⁸⁷ diye babalarını ikna etmek için konuşmaları tarihi değerinde başka bir örnektir. Bu konuşma aile büyüklerine, evlatlarının hangi oyunları kiminle oynadığı konusunda hassas davranması gerektiğini göstermektedir. Çocukları zararlı ve tehlikeli alışkanlıklara sürüklemenin bir yolu da bu tarz oyun kandırmacalarının olduğu bilinmektedir.

²⁸⁴ Nesâî, Hayl, 14.

²⁸⁵ Hâkim, *Buyû*, 11.

²⁸⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, 7/35; Muhammed el-Makrizî, *İmtâ’u’l-esmâ’ bimâ li’r-resûl*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nemîsi (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/1999), 9/357.

²⁸⁷ Yûsuf, 12/12.

Geçmiş dönemlerde olduğu gibi İslâm'ın ilk yıllarından itibaren çocuklar arasında değişik oyunların oynandığı malumdur. Bir seferinde Abbas'ın oğulları Abdullah ve Ubeydullah'ın koşu yaptıklarına gören Hz. Peygamber, onların yanlarına giderek “Bana doğru kim daha hızlı koşarsa ona şu hediye vardır” demiş ve kendisine doğru gelen çocukları kucaklayıp öpmüştü.²⁸⁸ Fıtrat halini alan bu tarz oyun ve uygulamalar yaşayan sünnete dönüşmüştür. Çocukların yarışarak birbirini test etmeleri, yeteneklerini göstermeleri, güç gösterisi yapmaları onlarda saklı olan cevherlerin açığa çıkmasına vesiledir.

Müslümanlar arasında yaygın olan oyun türlerinden biri de okçuluktur. Aileler çocuklarını küçük yaşlardan itibaren buna teşvik etmiştir.²⁸⁹ Hem oyun hem de spor olan okçuluk hakkında Hz. Peygamber'in şu tavsiyesi dikkat çekicidir: “Yüce Allah bir ok vasıtasıyla şu üç kişiyi cennete koyar: Sadece hayır gözeterek onu yapan, onu (düşmana) atan ve okun ucundaki sivri demiri yapan.”²⁹⁰ Hadis-i şerif insanları çalışmaya, üretmeye, cennet vesilesi amelleri icra etmeye, teşvik etmektedir. Günümüzde okçuluğun devam ettirilmesinde bu tavsiyelerinde yerinin olduğu yadsınamaz. İnsan sağlığına katkısı olan bu tarz oyunlar ve sportif faaliyetler Hz. Peygamber tarafından hem icra edilmiş hem de tavsiye edilmiştir.²⁹¹ Bir seferinde Hz. Peygamber'in “Çocuklarınıza yüzmeyi, atıcılığı ve at biniciliğini öğretiniz.” dediği aktarılır.²⁹²

Peygamberimiz, dede ve torun münasebeti açısından güzel örnekler sunmuştur. Bir seferinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i sırtına bindirerek atçılık oynamış ve onlara: “Deveniz ne güzel deve, siz de ne güzel binicilersiniz” diyerek çocukların gönüllerini almıştı.²⁹³ Başka bir zaman Kızı Zeynep'ten (r.a.) olan torunu Ümâme'yi namazda

²⁸⁸ Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel, *Fadâilü's-sahâbe*, Müessesetü'r-Risâle, 2/975, Beyrût 1403/1983; Ebû'l Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-tehzib*, 8/421, Matbaatü Dâiretü'l-Me'ârif, Hindistan 1326.

²⁸⁹ Muhammed b. Ahmed el-Hatib eş-Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, 4/311, Dâru'l-Fikr, Beyrût ts.

²⁹⁰ Nesâî, Cihâd, 26.

²⁹¹ Tirmizî, İşretü'n-nisâ, 15.

²⁹² Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Adil b. Yusûf, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1419/1998, 1/441; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sâhâbe*, thk. Muhammed Abdülmenâm el-Berî-Abdulfettah Ebû Senne, 1/412, Darû'l-İlmiyye, Beyrût ts,

²⁹³ Tirmizî, Menâkıb, 31.

omzuna almış, rükûa varınca kenara bırakmış, ayağa kalkınca aynı şekilde omzuna almıştı.²⁹⁴

Günümüzde bazı çocuklar hatta aile bireyleri, oyun oynamaktan kastın tablet, bilgisayar ve telefon gibi araçlarda bulunan sanal oyunları anlamaktadır. Halbuki burada anlaşılması gereken şey, çocukların karşılıklı iletişim ve etkileşimle onların hayata hazırlanması ve sosyalleşmelerine katkı sağlamaktır.

3.1.4. Hz. Peygamber'in Çocukların Hatasını Düzeltmesi

Yaratılış bakımından mükemmel olan insan bebeklik, çocukluk aşamaları ile hayatta tutunmaya, var olmaya çalışır. Onun hayat serüveni iniş çıkışlar ile dolacak, öğrendiği şeylerle hayatına anlam katacaktır. İşte bu süreçte doğruları olduğu gibi hataları da olacaktır. Çünkü hayat tecrübelerden meydana gelen uzun bir süreçtir. Böyle bir dönemi nasıl ve ne şekilde yaşayacağını öğrenmesi Müslümanlar için peygamber rehberliğinde kolay ve anlaşılırdır.

Hz. Muhammed'in (s) çocuklara karşı yapıcı yaklaşımı eğitimin/terbiyenin bir parçası olarak görmüş, bizlere de onu miras bırakmıştır. O bize insanın hata yapabileceğini, düşüp kalkması gerektiğini veciz ifadelerinde beyan etmiştir. Böyle bir yaklaşımın sonuçları itibari ile olumlu sonuçları olacağını haber vermiştir. Onlardan bir tanesi Ebû Mahzûre (r.a) örneğidir: “Rasûlullah (s) Huneyn'den yola çıkınca, biz de on kişilik bir ekiple onları karşılamıştık. Yolda namaz için ezan okuduklarını işitince onların ezanlarını taklit ederek alay etmeye başladık. Rasûlullah (s) bize dönerek “Sizin aranızda güzel sesli birinin ezan okuduğunu işittim” dedi ve yanına çağırttı. Yanına vardık, sırayla ezan okuduk, en son okuyan ben idim. Ezan okuyunca Rasûlullah (s) beni önüne oturttu ve başımı okşadı. ‘Allah mübarek etsin’ diye dua etti, sonra şöyle dedi: “Git Mekke’de Kâbe’de ezan oku.” Şimdiki şekiliyle bana ezan okumayı öğretti...”²⁹⁵ diyerek başından geçenleri anlatmıştır.

Ezan gibi, islamın şiarı sayılan bir hususu alay konusu edinen bu gençlere, Peygamberimizin gösterdiği muamele hepimizi ilgilendirmektedir. Bugün Allah Rasûlü'ne yapılanlara kıyasla, ufak tefek sayılacak pek çok konuda İslami

²⁹⁴ Buhârî, Salât, 106; Müslim, Mesâcid, 41.

²⁹⁵ Nesâî, Ezân, 6.

hassasiyetimiz gereğiymiş gibi hemen atarlanıyor ve karşı tarafı linç etmeye çalışıyoruz. Halbuki Peygamber ahlâkını içimize sindirmiş olsaydık o tarz olayları fırsata çevirebilirdik. Çünkü insan, kendisine yapılan iyi muamele karşısında esir gibidir, teslim olmaya hazırdır.

Kişinin bedeni, vatani, inancı, ailesi gibi saygın değerleri vardır. Ezan da o kutsallardan biridir, şüphesiz alay edilemez. Çocukların yaptığı bu davranışı Hz. Muhammed'in (s) kabul etmeyeceği muhakkaktır. Fakat insanların hatalarını düzeltmek, onları hayra çağırmak, onların sevgisini kazanmak ve böylelikle yaptıkları hatalarından vazgeçirmek niyeti ile hareket etmenin elbette zorlukları vardır. Bu tarz durumlarda dikkatli davranmak gerekir. Teenni ile hareket etmek Hz. Peygamber'in en önemli özellikleri arasında yer alır. Hadiste "Teennî (beklemek, sebat etmek, düşünüp taşınmak; hilim, vakar ve yumuşaklık)²⁹⁶ Allah'tan, acelecilik şeytandandır" buyurulmuştur.²⁹⁷ Geçen olayda Hz. Muhammed'in (s) daha çocuk yaşta denecek birini yaptığı hatadan, güzel bir üslup kullanarak vazgeçirdiği görülmektedir. Burada ezanla alay eden bir çocuğa Hz. Peygamber'in (s) ezanı bizzat öğretmesi, büyük bir dikkatle örnek alınması gereken bir uygulamadır.

Peygamberimizin sözü, susması, müdahalesi gibi her bir uygulaması Kur'an'ın ifadesiyle bizler için güzel örnektir. Burada bahsi geçen uygulamadaki Hz. Muhammed'in (s) terbiye eğitiminde uyguladığı yaklaşım tarzı, çocuklara dair problemlerin çözümünde önemli tespitler içerir. Böyle bir davranışın sonunda Ebû Mahzûre (r.a) İslam'a girdiği gibi ezan okumakla da olumlu bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. Hicret zamanına kadar Kâbe'de Bilâl-i Habeşî ile beraber ezan okumuştur. Hz. Peygamber'in dokunduğu ve okşadığı alnına düşen saçları kestirmemiştir.²⁹⁸ Ezanla dalga geçer seviyede olan çocuk davranışları O'nun (s) dokunuşuyla nasıl bir sonuç haline geldiğini hep birlikte görmekteyiz. Bu örnek, yıkmanın kolay; yapmanın, onarmanın ve tamir etmenin emek istediği, zor olduğu fakat sonuçlarının tahmin edilemeyecek derece güzel olduğunun kanıtıdır. Bugün her

²⁹⁶ Bk: Mustafa Çağrı, "Teennî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 270.

²⁹⁷ Tirmizî, Birr, 65.

²⁹⁸ Bk: Murat Sarı, "Ebû Mahzûre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss.179-180.

anne-babanın, öğretmen ve yönetici gibi kişilerin bu tarz durumlarla karşılaşması muhtemeldir. Peygamber öğretileri yapıcı unsurları devreye sokarak nesilleri inşa ve ihya etmenin en güzel örneğidir.

Hız. Peygamber'in, çocukların hatalarını düzeltmeye, onları yanlışından vaz geçirmeye yönelik uygulamaları bizim için değerlidir. Eğitim öğretim faaliyetleri arasında, terbiyenin her aşamasında örneklendirme modelini uygulamak konuyu anlaşılır kılmakta ve kişinin hatasından dönmesini kolaylaştırmaktadır. Peygamberimiz, torununun bir gün zekât olarak getirilen yemişlerden birisini ağzına attığını görünce müdahale ederek onu yemesini engellemiş ve "Bilmiyor musun, Muhammed ailesinden kimse zekât malı yiyemez" diye uyarılmıştır.²⁹⁹ "Çocuktur, bir şey olmaz" yaklaşımına sığınmak, çocukların hatalarını görmezden gelmek, onların doğruyu öğrenmelerini engelleyebilir. Ayrıca, yanlış davranışlar zamanla alışkanlık haline gelebilir ve tekrar etme riski taşır. Bu nedenle örneklerde görüldüğü gibi din kaideleri içerisinde yanlış bilinen, değerlendirilen davranış ve tutumların çocuğa, gence uygun bir yaklaşım tarzı ile öğretilmesi, doğrusunun gösterilmesi yerinde bir davranış olur.

3.1.5. Hız. Peygamber'in Çocuklarla Beraber İbadet Etmesi

Müslüman coğrafyamızda din ve dini olan şeylere itibar hususunda hem bireylerin hem de ailelerin hakkı yadsınamaz. Çocuk dünyaya gelmeden önce başlayan hazırlıklar, minik bebeğin dünyayı teşrifleri ile daha da artar. Maddi çabaların yanında manevi olanlar da yer almaktadır. Bebeğin doğumunda itibaren onu, Allah ismi ile tanıştırma heyecanı fitratlara yerleşiktir. Daha sonraları anne baba başta olmak üzere aileden herkes çocuğa 'maşallah', 'subhanallah' gibi cümlelerle yüce yaratıcının eserini beğenme, takdir etme girişimleri ile dikkat çekmektedir. Minare ve cami gölgesinde gözlerini dünyaya açan, ibadetlere hassasiyeti olan bir ailede doğup büyüyen, seccadeleri odalarında her daim hazır bulunan çocukların eğitim ve terbiyesi, hayat boyu devam eden bir süreçtir. Bu aşamalarda çocuk annesinden Allah'ın isim ve sıfatlarını, peygamberlerin isimlerini zikir şeklinde, dua niyetiyle okuyan anneden ilk derslerini alır. Böylece çocuk, hayatın olağan akışında fitrata uygun bir yol haritası ile

²⁹⁹ Buhârî, Zekât, 2002.

yetiştirilmiş olur. Bu uğraşlar, asırlardır nesilden nesile aktarılarak müslüman kimliğinin yaşatılmasına gayret edilmiştir. Atalarımızın “Ağaç yaşken eğilir” sözünde olduğu gibi, çocuklara ne verilecekse küçük yaşlardan itibaren verilmeli inanç, ibadet ve ahlâk eğitiminin ekseriyeti çocukluk çağında tamamlanmalıdır.

İnancımıza göre insanın dini sorumluluğu, akıl balığ olmasıyla başlar. Sorumluk olgunluğuna erişen çocuklarımıza karşı **“Ailene namazı emret. Kendin de onda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz, bilakis seni biz rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç takvâ ile dir”**³⁰⁰ ilahi buyruk gereği hareket etmeliyiz. Hz. Peygamber’in, bu ayet indirildikten sonra kızı Fâtıma’yı ve damadı Ali’yi sabah namazına uyandırmak üzere evlerinin kapısına kadar giderek onları uyandırdığı rivayet edilmektedir. Bu örnek davranış, bizim de aynı evde yaşadığımız aile üyelerine karşı sergilememiz gereken bir tutumdur.

Aileler çocuklarını yetiştirirken hem onların maddi ihtiyaçlarını helal yollardan gidermeyi hedeflemelidir hem de manevi olarak her türlü gereksinimlerini karşılamalıdır. Sağlam bir terbiye ile yetişen çocuk, anne babasına karşı şu tavrı esas alır: **“Rabbim! ‘Onların beni küçükken sevgi ve şefkatle besleyip büyüttükleri gibi, Sen de onlara merhamet eyle!’ de.”**³⁰¹ Fiili ve kavli dualar ile onlarda karşı memnuniyetini izhar eder. Çocuk büyütmek, ona karakter eğitimi vermek ve İslam terbiyesini onlara vermenin umumi bir sorumluluk olduğu **“Hepiniz birbirinizden sorumlusunuz”**³⁰² tavsiyesinden anlamaktayız. Hz. Peygamber (s) çocuklarını iyi yetiştiren ana-babaları övmüş ve güzel bir terbiyenin en değerli hediye olduğunu haber vermiştir.³⁰³ Bundan dolayı çocuklarının terbiyelerini güzel yapan anne babalar, dünyalık mirasımız yok diye üzülmemelidir. Çünkü onlar evlatlarını güzel yetiştirerek zaten topluma en güzel mirası bırakmıştır.

İnanç ve ibadet esasları dinin temel dinamikleri arasındadır. Bunlar bir binanın temeli gibidir. Dolayısıyla inşaatın sağlıklı yürümesi için ilk adımların sağlam ve sağlıklı atılması gerekir. Hz. Peygamber çocuklara ve gelişim çağındaki gençlere İslam

³⁰⁰ Tâ-hâ, 20/132.

³⁰¹ İsrâ, 17/24.

³⁰² Buhârî, Cum`a, 11, İstikrâz, 20.

³⁰³ Buhârî, Birr, 2002.

hakikatlerini öğretirken konuyu tane tane, bölüm bölüm, kısım kısım anlatıyordu. Birini bitirmeden, kavradıklarını görmeden diğerine geçmiyordu. Enes b. Mâlik, annesi tarafından Peygamber Efendimiz'in yanına götürüldüğünde, Rasûlullah'ın ona verdiği tavsiyeler şunlardır:

Evladım, abdestini eksiksiz al ki ömrün uzun olsun, melekler seni sevsin ve korusun. Gusûl ederken bedenini ve saç diplerini iyice yıka. Bu şekilde yıkandığında, günah ve hatalardan arınmış olarak ayrılırsın. Abdestli olmayı sürdür, zira abdestli olarak ölen kişiye şehitlik sevabı verilir. Namazda rükûya gittiğinde ellerinle dizlerini sıkıca tut ve parmaklarını ayır. Dirseklerini yanlardan uzak tutma. Rükûdan kalkarken her uzvun tam olarak yerine gelmesini sağla. Allah kıyamet gününde rükû ve secde arasında belini düzeltmeye ne merhamet etmeyecektir. Secdede alnını ve ellerini yere tam koy, secdeden acele kalkma ve kollarını yere serme. Namazda sağa sola bakmaktan kaçın ve namazı sürekli kılmaya özen göster. Böyle yaparsan melekler senin için rahmet diler. Müslümanların büyüklerine hürmet et ve küçüklerine sevgi göster..."³⁰⁴

Peygamberimizin bir çocuk özelinde vermiş olduğu mesaj bir çok birçok hususu içermektedir. Abdest namazın, namazda cennetin anahtarı olarak bilinir. En güzel örnek Hz. Muhammed (s) abdest konusunda tüm ayrıntıları anlatmış. Benzetmeler yaparak çocuğun anlamasını kolaylaştırmış ve teşvik edici sözler söylemiştir. Günümüz bilim dallarından psikolojide de davranışın uygulanmasından sonra ödül verilmek suretiyle pekiştirme yapılıyor. Bu şekilde hem öğrenme kolaylaşıyor hem de devamlık sağlanmış oluyor. Eksik kalan, yanlış uygulanan bir şey varsa ona hemen müdahale edilerek kalıcı davranış bozukluklarına fırsat verilmiyor, ayrıca bir daha aynı şeyi tekrar ederek zaman kaybı yaşanmamış olur. Tadili erkan diye bildiğimiz namaz ibadetine abdestle birlikte hakkını vermenin nasıl olacağı; rukusuyla, secdesiyle, namazı ifsat edecek davranışlardan sakınmaya varıncaya kadar tüm ayrıntılarıyla ibadet tarif edilmiş oluyordu. Hasılı örnek ve özet bilgi ile başkalarına sorma ihtiyacı hissetmeyecek derecede detaylı olarak anlatıyordu.

Örnek anlatımı yapılan olaylara ve diğer benzer uygulamalara bakınca Hz. Peygamber'in çocukların ibadetleri öğrenmelerini ne kadar önemseydiği anlaşılır. Onların diğer ibadetlere de katılmalarını tavsiye ettiği ve büyüklerle beraber onların da hac ibadetine katılmalarına, oruç tutmalarına ve dua gibi ritüellere iştirak etmelerine izin verdiği görülür. O, çocukları hem hayatın hem de mescidin bir parçası olarak

³⁰⁴ Buhârî, Vesâyâ, 2002; Âdem Dölek, "Hz. Peygamberin Çocuk Yetiştirmede Örnekliliği", Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu, Erzurum 2014, ss. 259-272.

saymış, onları oldukları gibi kabul etmiştir. Peygamberimizin torunu kucağında iken namaza geldiğini, onu kenara bırakıp namaza durduğunu, secdede iken çocuğun sırtına binmesi üzerine secdeyi uzattığını; Zeyneb'in kızı Ümâme'yi namazda iken omzuna aldığına dair rivayetler mevcuttur.³⁰⁵ Namaz kıldırıldığı bazı zamanlarda mescitte çocukların da olduğunu düşünerek ya da ağlama seslerini işittiğinden dolayı namazını kısa tutardı. Çocukların bayram namazı kılınacak yere anneleriyle birlikte gelmelerine müsaade ederdi.³⁰⁶

Dualarda çocukları ibadete alıştırmamanın bir yoludur. Bebeklik çağlarında annelerden dinlenen ninniler, bir şeyi beğenince maşallah sözü, yeni bir şey alınca ya da görünce hayırlı olsun ifadesi dua cümlelerinin ilk basamaklarıdır. Berrak zihinlere Allah'ın adını duyurmak kastı ile yapılacak her hayırlı amel makbuldür. Hem ebeveynler hem de öğreticiler selamlaşma, tebrikleşme, Allah'a emanet ol gibi kavramlarla çocukların zihin alt yapılarının oluşmasına katkı sağlarlar. Ağaç yaş iken eğilir, çocuk küçükken eğitilir. Bunun en güzel örnekleri hane-i saadette yaşanmıştır. Hz. Peygamber çocuklara iki şey arasında muhayyer kaldıklarında, *“Seni şüpheye düşüren şeyi bırak, şüpheye düşürmeyen şeye bak! Şüphesiz doğru söylemek gönül rahatlığı (verir), yalan söylemek ise şüphe (doğurur)”* esasına uyarak hareket etmelerini önermiştir.³⁰⁷

3.1.6. Hz. Peygamber'in Çocuklara Nezaket Kurallarını Öğretmesi

İnsanlar arası gerçekleşen iletişim yolunun sağlıklı yürümesi için karşılıklı uyulması gereken kurallar vardır. Sözleri ve davranışlarıyla örnek olan büyüklerin, yaşça küçüklerine karşı sevgi ile muamele etmesi bu kurallardan biridir. Buna mukabil küçüklerin de büyüklerine karşı saygı ile hürmet etmeleri aynı kaidenin farklı koludur.

Hz. Peygamber'in sünnetinin anlaşılması için O'nun üslûbunun inceliklerini bilmek ve anlatım tarzını dikkate almak gerekir. İletişim esnasında aynı dili konuşmak sağlıklı bilgi alış verişinin en temel unsurlarından biridir. Bundan dolayı her Peygamber kavminin dili üzerine risalet görevini yürütmüştür. Buna işaret edilen

³⁰⁵ Buhârî, İlim, 2002.

³⁰⁶ Buhârî, İydeyn, 2002.

³⁰⁷ Nesâî, Eşribe, 50.

ayette, “**Kendilerine apaçık anlatabilsin diye biz her Peygamberi kendi milletinin diliyle gönderdik**”³⁰⁸ buyrulmuştur.

Nezaket dilinin, nezaket kaidelerini anlamak ve anlatmaktan geçtiğinin en iyi örneği Hz. Peygamberdir. O, tertemiz nimetlerin kadrini anlatmak için onlara dokunmadan “Yemeğe başlamadan önce ve yedikten sonra ellerin yıkanması”³⁰⁹ önermiştir. Nimeti vereni hatırlatmak için besmele ile başlayı³¹⁰ tavsiye etmiştir. Şükrün ifadesi olarak yemeği duâ ile bitirmiştir.³¹¹ Sofrada sağ elle yemiş³¹², önünde olandan yemeyi ve tabağın kıyısından almayı söylemiştir.³¹³ Yemek esnasında kibir alameti olmasın diye ellerin sağa sola dayanmaması gerektiği hakkında uyarmıştır.³¹⁴ Adab-ı muaşerete azami ölçüde dikkat etmiş ve yüzükoyun yatarken yemeyi yasaklamış³¹⁵, suyun üç nefeste içilmesini ifade etmiştir.³¹⁶ Sofraya hangi yemek gelirse gelsin hoşla gitmediğini ima edecek şeylerden sakındırmayı; ekmeğin küçük parçalara bölünmemesini³¹⁷, kırıntı döküntü şeklinde yemeğin israf edilmemesini³¹⁸, soğan ve sarımsak gibi kokulu gıdaların çiğ olarak yenilip etrafın rahatsız edilmemesi gerektiğini³¹⁹, suyun bardağın kırık tarafından içilmemesini³²⁰, su ve yemek kaplarının içine üflenmemesini³²¹, yemeğin çok sıcak yenilmemesini³²² anlayacakları bir seviyede nasihat etmiştir. Burada sayılan maddeler yeme, içme ve sofrada şekline özetlenebilir.

³⁰⁸ İbrahim, 14/4.

³⁰⁹ Ebû Dâvûd, Et’ime, 12; Tirmizî, Et’ime, 39.

³¹⁰ Ebû Dâvûd, Et’ime, 16.

³¹¹ Ebû Dâvûd, Et’ime, 53.

³¹² Buhârî, Et’ime, 2; Ebû Dâvûd, Et’ime, 20.

³¹³ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek Ale’s- Sahîhayn*, I-III, Beyrut-1990., C. 4, s.116; İbn Mâce, Et’ime, 12.

³¹⁴ Ebû Dâvûd, Et’ime, 17.

³¹⁵ Ebû Dâvûd, Et’ime 19.

³¹⁶ İbn Mâce, Eşribe, 18.

³¹⁷ Buhârî, Et’ime 20; Müslim, Eşribe, 187.

³¹⁸ İbn Mâce, Et’ime 13.

³¹⁹ Ebû Dâvûd, Et’ime 41.

³²⁰ Ebû Dâvûd, Eşribe, 161.

³²¹ Müslim, Eşribe, 121.

³²² Dârimî, Et’ime 17; Münâvî, *Feyzü’l-Kadir*, 19-20.

Yiyecek gıdaların çeşitleri hakkında helal ve temiz olması şartıyla; et³²³, süt³²⁴, arpa ve buğday ekmeği³²⁵, kuş eti³²⁶, tavuk eti³²⁷, bal ve helva³²⁸, zeytinyağı³²⁹, peynir³³⁰ ve bunlar gibi hayvânî ve nebâtî temel besinlerin faydalarından³³¹ ve yenilmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir.³³² Adı geçen ürünler bugünde sağlıklı yiyecekler arasındaki yerini korumaktadır. Asırlar öncesinden Peygamberimizin insan sağlığını dikkate alan uyarılarını görmek müslümanları şaşırtmaz. Aile çatısı altında bu türden besinleri yeme içme hem helal gıda ile beslenmenin yolu hem de sünnete ittibanın alametidir. Peygamberimiz, akşam yatarken, sabah kalkınca ağız ve diş temizliğinin yapılmasını³³³ söylemekte ve kendisi de bu hassasiyete uymaktadır. O, diş mütehassısı değildi belki fakat ağız ve diş sağlığı için diş temizliğinin ehemmiyetini çağlar öncesinden haber vermiştir.

Hız. Peygamber, aile içindeki disiplin, iş bölümü ve sosyal sorumluluk bilincini geliştirmek amacıyla çocuklara çeşitli görevler vermiştir. Bu görevler arasında ayakkabıları düzeltmek, abdest almak için su ve leğen hazırlamak, misafirlere içecek sunmak ve posta taşımak yer almaktadır. Bu uygulamalar, çocukların hem aile içindeki rollerini öğrenmelerine hem de toplumsal sorumluluk duygularının güçlenmesine katkıda bulunmuştur.³³⁴ Böylece çocuk yaştaki bireylerin hayata tutunmaları sağlanmış. İş paylaşımı ile onlara kabiliyetlerini keşfetme fırsatı sunulmuştur.

Nezaket kurallarını Hız. Peygamber tavsiye ettiği gibi yüce rabbimizde bu hususları ayetler aracılığıyla beyan etmektedir. Ayette; **“Yavrucuğum Allah’a şirk koşma”**³³⁵; **“Anneye babaya iyi davran”**³³⁶; **Ebeveyn ile dünyalık işlerinde “İyi**

³²³ Tirmizî, Et’ime 34.

³²⁴ Abdurrezzak, Musannef, 311; Mecma’u’z-Zevâid, 6-7.

³²⁵ Ebû Dâvûd, Et’ime 39.

³²⁶ Tirmizî, Et’ime 26.

³²⁷ Tirmizî, Et’ime 26.

³²⁸ Tirmizî, Et’ime 29.

³²⁹ Tirmizî, Et’ime 43.

³³⁰ Ebû Dâvûd, Et’ime 27.

³³¹ Tirmizî, Et’ime 43.

³³² Krş., Canan, Hız. Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye, s. 212.

³³³ Nesâî, Kıyamu’l-Leyl, 10; Münâvî, Feyzü’l Kadir, 5/190.

³³⁴ Bk. Buhârî, Cihad, 74, Vudû, 16, Eşribe, 21; Müslim, Tahâret, 69-71; Ebû Dâvûd, Edeb, 137; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 358.

³³⁵ Lokmân, 31/13.

³³⁶ Lokmân, 31/14.

*geçin*³³⁷; iyilik hususunda “*en küçük bir şeyi*”³³⁸ *bile dikkate al; “namazını kıl”, “emr-i bi’l ma’ruf ve nehy-i a’nilmünker”de bulun, “sabırlı ol*”³³⁹; “*İnsanlara karşı tebessüm et, insanları küçük görme*”³⁴⁰; “*Yürüyüşünde doğal ol, sesini alçalt*”³⁴¹ Lokman (a.s) diliyle bir babanın evladına tavsiyesi şeklinde tüm ebeveylere nasihat vermektedir.

Bu hususta Hz. Peygamber her daim çocuklara karşı yumuşak bir dil kullanmış, onlara şefkat ve merhamet ile muamele etmeyi, onları korumayı hedeflemiştir. Genel olarak beddua etmeyi hoş görmemiş ve anne babaları çocuklarına beddua etmemeleri için uyarmıştır. “*Kendinize beddua etmeyin! Çocuklarınıza beddua etmeyin! Mallarınıza beddua etmeyin! Allah’tan bir şey istenip de sizin için kabul buyurduğu saate rastlamayın!*”³⁴² buyurmak suretiyle anne babanın hem kendilerine hemde çocuklara yapacağı bedduanın her çeşidi yasaklanmıştır.

3.1.7. Hz. Peygamber’in Kız Çocuklarına Hassasiyeti

Kız çocuklarına verilen önem İslam’ın temel prensiplerinden biri olarak kabul edilir. Cahiliye döneminde kız çocuklarına yapılan haksızlıklar, ilk önce ayetler ışığında kınandı³⁴³. Hz. Peygamberde (s) öğretileri ve davranışlarıyla toplumu uyardı ve yanlışların düzeltilmesi için çaba harcadı. Bu hususu beyan eden “*Kim ki üç tane kız çocuğu yetiştirir, güzel terbiye eder, evlendirir ve onlara iyilikte bulunursa, o kişi için cennet vardır*”³⁴⁴ buyruğu tüm zamanları ve insanları kuşatmaktadır. Hz. Muhammed, kız çocuklarının haklarını korumak ve onlara değer vermek için çeşitli yollar izledi. Bu, çocuklara karşı şefkatli ve anlayışlı bir tutum sergileyerek, onların eğitimine ve gelişimine önem vermek suretiyle gerçekleşti. Özellikle peygamberimizin kız çocuklarına verdiği önem, toplumun kadın ve çocuk hakları konusundaki bilinçlenmesine ve bu hakların korunmasına katkı sağladı. Bu bağlamda, Hz. Muhammed’in çocuklarla olan iletişimi ve onlara gösterdiği yakınlık, toplumda

³³⁷ Lokmân, 31/15.

³³⁸ Lokmân, 31/16.

³³⁹ Lokmân, 31/17.

³⁴⁰ Lokmân, 31/18.

³⁴¹ Lokmân, 31/19.

³⁴² Müslim, Zühd, 18.

³⁴³ Nahl, 16/59; Zuhuruf, 43/17.

³⁴⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 120.

kadın ve çocukların haklarına daha fazla saygı gösterilmesine ve adaletin sağlanmasına vesile oldu.

Hız. Peygamber toplumda en fazla dışlanan, ezilen kız çocuklarına her vesilede merhamet etmiş ve kızlara tanınması icap eden hakları konusunda insanları sözleriyle devamlı uyarmıştır. Kız çocuklarına çeşitli nedenlerden dolayı sevgi beslemeyenlere *“Her kim kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da onlara iyi bakarsa, bu çocuklar onu cehennem ateşinden koruyan bir siper olurlar”*³⁴⁵ hatırlatmasını yapmış ve onlara iyi muamele etmenin cennete anahtar, cehenneme karşı siper olacağını haber vermiştir.

İslam gelmeden önceki dönemde yaşanan gayri insani durumlardan ötürü o dönem cahiliye olarak anıldı. Çünkü yaptıkları davranışlar en hafif tabirle ancak öyle anlatılırdı. O dönemi tasvir eden Kur'an'da değişik pasajlar mevcuttur. Çağın kabalığına, katılığına, diri diri gömdüğü kız çocukları³⁴⁶ hakkında Hız. Peygamber, cahiliye insanının öne çıkardığı en önemli davranış şekli merhamet duygusuydu. Zira merhamet kalbin rahmete uyanması, insani duyguların davranışlara hâkim olması demekti. İnsanda var olan ve gelişen çocuk sevgisi, anne babaya saygı ve hürmet, yakın akrabayı sevip sayma (sıla-i rahim), yaşlı ve yoksullara, hastalara yetim ve öksüzlere sahip çıkma gibi acıma ve şefkatle ilgili duygular merhametin eseridir. Merhamet de rahmet gibi Allah'ın bir lütfudur. Allah, eşler arasına sevgi ve merhameti koymuş,³⁴⁷ çocuklara da yaşlı anne ve babaları hakkında merhamet kanatlarını germeleri emredilmiştir.³⁴⁸

Kız çocukları hakkında dünyanın en güzel örnekleri Hız. Peygamber'in döneminde yaşanmıştır diyebiliriz. Mesela; torununa Ümâmeye karşı göstermiş olduğu şefkati bu konuda önemlidir. Ümâme, Mekke'de dünyaya geldiğinde Rasûlullah (s) onu başının üstünde gezdirmiştir.³⁴⁹ Müslüman birçok baba, evladını omzunda taşır fakat bunun bir peygamber sünneti olduğunun şuurunda değildir. Hız. Peygamber'e bir gün boncuktan yapılmış gerdanlık hediye edilir. “Bunu en çok sevdiğime vereceğim” buyurur. Yanında olan kadınlar bu ifadede Hız. Aişe'nin

³⁴⁵ Buhârî, Zekât, 10, Edeb, 18; Müslim, Birr, 147.

³⁴⁶ Tekvîr, 81/8-9.

³⁴⁷ Rûm 30/21.

³⁴⁸ İsrâ 17/24.

³⁴⁹ Buhârî, Salât, 106; Müslim, Mesâcid, 41; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 276.

kastettididiğini düşünürler. “Ebubekir’in kızı bunu kazanır” derler. Hz. Peygamber onları şaşırtır ve Hz. Zeynep’in kızı Ümâme’yi çağırır. Gerdanlığı onun boynuna takar.³⁵⁰ Hz. Peygamber’in (s) “bunu en çok sevdiğime vereceğim” dedikten sonra özellikle Ümâme’yi tercih etmesi, onun şahsında tüm kız çocuklarına verdiği büyük değer in yansımasıdır. Peygamberimizin bazı durumlarda merak uyandıracak şekilde konuşması, kız çocuğunu özel hediyeyle layık görmesi insanlık için büyük bir örnektir.

Hz. Peygamber’in kız çocukları ile ilgili örnekleri bunlarla sınırlı değildir. Kız çocuklarının bakımları sebebiyle ya da başka bir sebepten ötürü ekonomik ya da psikolojik sıkıntılara düşen, mağdur olan kişileri “*Her kim kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da onlara iyi bakarsa, bu çocuklar onu cehennem ateşinden koruyan bir siper olur*”³⁵¹ müjdesi ile rahatlatmıştır. Aynı zamanda “*Bir kimse iki kıza ergenliğe erinceye kadar bakarsa, kıyamet gününde benimle beraber (şöyle) gelir, buyurmuş ve parmaklarını bir araya getirmiştir.*”³⁵² Kız çocukları ile bir arada yaşamaya çalışan, onları yanından ayırmayanlar bir elin parmaklarına benzetilmiştir. Onlardan birisi cennete giderse diğeri de onunladır diyerek, kızların bakımını üstlenenler sevindirilmiştir.³⁵³ Çocuklar temyiz çağına gelinceye kadar onların herşeyinden büyükleri sorumludur. Böyle sorumluluğu üstlenen ve hakkıyla yerine getirenlere büyük müjdelerin olduğu haber verilmiştir.³⁵⁴

Bir insan bir baba olarak Hz. Peygamber’in şahsi hayatı da bizim için örnekler barındırmaktadır. O, Bedir savaşından döndüğünde kızı Rukiyye’nin (r.anha) vefat ettiğini öğrenmiş, diğeri kızı Fâtıma (r.anha) ile birlikte Rukiyye’nin mezarını ziyarete gitmişti. Rukiyye’nin kabri başında ona dua ederken duygulanmış ve ağlamıştı. Hz. Fâtıma ise eteği ile babasının gözyaşlarını silip onu teselli etmişti.³⁵⁵ Burada gayet insanî vasıflar ön planda tutulmuş ve bir babanın evladına karşı duyduğu derin hüznün aktarılmıştır. Bu tarz hadiselerle karşı Allah’a isyan edecek şeklide söylemlerden kaçınmakta Peygamber ahlâkındandır. Bu tür olaylar, Peygamber’in insanî yanlarını

³⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 232.

³⁵¹ Buhârî, Zekât, 10, Edeb, 18; Müslim, Birr, 147.

³⁵² Müslim, Birr, 46.

³⁵³ Buhârî, Edeb, 18.

³⁵⁴ Buhârî, Edebü’l-Müfred, s. 71; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 61.

³⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, el-Müsneid, 217.

ve diğer insanlar gibi duyguların olduğunu göstermesi bakımından büyük önemlidir. Hz. Muhammed'in (s) gözyaşları, tebessümü ve merhameti gibi duyguları, onun insanlıkla olan bağını ve insanî özelliklerini vurgular. Olayda, Rukiyye'nin vefatına hüzünlenen bir baba olarak Hz. Muhammed'in (s), onu teselli için başka bir kızı olan Hz. Fâtıma'nın yumuşak ellerini hissetmesi, aile içindeki sevgi ve dayanışmayı yansıtır. Hz. Muhammed'in (s) çocukları arasında ayrım yapmayan ve her birine sevgiyle yaklaşan bir baba olarak model olması, onun insanî yanlarını ve eşsiz önderliğini gösterir.

3.1.8. Hz. Peygamber'in Herkesin Seviyesine Göre Muamele Etmesi

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli unsurlardan biri de şüphesiz konuşması ve konuşarak anlaşmasıdır. Böyle bir etkileşim karşılıklı iki ve daha fazla kişi arasında cereyan eden konuşma, dinleme ve eyleme geçme aşamalarını içerir. Rasûlullah'ın (s) hayatına bakınca onun iyi bir iletişim uzmanı olduğu anlaşılır. Tabiri caizle O, çocukla çocuk olmayı, büyükle büyük gibi davranmayı bizlere göstermiş, bu hususta rol model olmuştur. Peygamberimiz çocuk fitratı ve gelişim aşamalarını bildiği için eğitimleri konusunda sabırlı olmayı ve şiddetten uzak durmayı öğütlemiştir. Elinin altındakilere(emrinde çalışanlara), hizmetine koşuşturanlara şiddet araçlarından olan bir tokat bile atmamıştır.³⁵⁶ O (s) eğitimin öğretime dönüşmesi, anlatılanların benimsenmesi ve ivedilikle hayata yansması için altın değerinde olan şu prensipleri sunmuştur: *“Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin.”*³⁵⁷

Her mesajın bir sahibi bir de muhatabı vardır. Sözün tesiri için söyleyenin bilmesi gereken üslupta çok önemlidir. Sevdirmek için gösterilecek çaba hadis cümlesinde önce söylenmiş. Nefret dilinden uzak durulması mesaj aktarımındaki sıralamada da dikkat çekici olarak ikinci olarak zikredilmiştir. Bu terkipte öncelik ve ehemmiyet hususu dikkatlere sunulmuştur. Yine kolaylık insanlar için temel prensiptir. Çocukların fitratı da kolaydan zora doğru yaşına ve anlayışına bağlı olarak gelişim göstermektedir. Peygamberimiz kısa sayılacak bu iki cümlesi bile eğitim-öğretim ve çocuk terbiyesinde derin hakikatleri barındırmaktadır. *“Çocuklarınıza*

³⁵⁶ Müslim, Fezâil, 79.

³⁵⁷ Buhârî, İlim, 11.

ikram ediniz ve onları güzel eğitiniz.”³⁵⁸ Bu tavsiye cümlesi, çocukların sadece fiziksel ihtiyaçlarının değil, aynı zamanda manevi, ahlâki ve zihinsel gelişimlerinin de önemini vurgular. Bu ilkeler, çocuklara sevgiyle yaklaşılmasını, ikramda bulunulmasını, umut dolu bir üslub ve kolaylık ilkesinin benimsenmesini elzem kılmakta, bu sürecin maddi ve manevi yönüne dikkat çekmektedir. Hadiste geçen ikram ediniz fiili Hz. Muhammed’in (s) çocuk iletişimindeki anlayışını yansıtmaları bakımından ayrıca analiz edilmeye değerdir.

Hız. Peygamber’in (s) çocukların yaptıkları yanlışları onların anlayabilecekleri bir dille düzeltmiştir. Keskin bir dille yap veya yapma dememiştir. Olması gerekeni sakın bir şekilde tane tane ifade etmiştir. Muhatabının gönlünü asla kırmamıştır. Amr b. Seleme’nin anlattığı şu olay, Peygamber’in (s) hatalar kaşında takındığı tavrı anlatması açısından güzel bir örnektir. “Ben Hız. Muhammed’in (s) himayesinde yetişen bir çocuktum. Yemek yerken elim tabağının her tarafında dolaşırdı. Bunun gören Rasûlullah (s), ‘çocuğum besmele çek ve sağ elinle ye, hep önünden ye’, buyurdu. Bir büyüğün dilinden sesini yükseltmeden duyulan bu uyarılar onların aklına ve gönlüne girmekte sonra da davranışa dönüşmektedir. Çocuk anlatıyor, o günden sonra ben hep Rasûlullah’ın (s) buyurduğu gibi yemek yedim.”³⁵⁹ Örnek niteliğindeki bu hadise, Hız. Peygamber’in (s) çocukların hatalarına karşı tutumunu anlatmakta ve böyle bir durumla karşılaşınca nasıl davranılacağına izlerini göstermektedir.

Sözleri ve davranışları ile örnek olan Hız. Peygamber (s) “Allah merhametlidir, yumuşaklığı sever. Sertliğe ve sertliğin dışındaki şeylere vermediği (ecri) yumuşak huyluluğa verir”³⁶⁰ buyurmak suretiyle çocukların gönüllerine girmek için tatlı dilin, güzel huyun tesirine işaret etmektedir.

3.2. Hız. Peygamber’in Gençlere Yaklaşımları

3.2.1. Hız. Peygamber’in Gençlere Değer Vermesi

Peygamber Efendimiz, kadın-erkek, genç-yaşlı, zengin-fakir, hür-köle ayrımı gözetmeksizin tüm insanları İslam’a davet etmiştir. Davetin ilk dönemlerinde

³⁵⁸ İbn Mâce, Edeb, 3.

³⁵⁹ Müslim, Eşribe, 13.

³⁶⁰ Müslim, Birr, 23.

müşrikler, Müslüman olanlara büyük baskılar yapmış, bu baskılar karşısında da bazı insanlar Peygamberimizin davetine uyarak iman etmeye devam etmiştir. İslam'ı ilk kabul edenlerin çoğu gençlerden oluşmuş, bu grupta Mekke'nin varlıklı ve tanınmış ailelerine mensup kişiler de bulunmuştur. İman eden gençlerin en büyüklerinden olan Cafer b. Ebi Talib, 21 yaşındaydı. Abdullah b. Mes'ud Müslüman olduğunda 16, Talha b. Ubeydullah ise 17 yaşlarındaydı. İslam davetine evinin kapılarını açan, sonrada evi vahiy mektebi olarak anılan Erkam b. Ebi'l-Erkam henüz 17'sindeydi. Muallim olarak bilinen Mus'ab b. Umeyr müslüman olunca o da 20 yaşındaydı.³⁶¹

İlk inananlar arasında sadece gençler ve erkekler yoktu. Allah Rasulünün eşi Hz. Hatice (r.anha), kızları ve pek çok genç kadın, Peygamberimize tabi olmuştu. Hz. Ömer'in kız kardeşi Fatıma binti Hattab, Esma binti Ebi Bekir, Sehle binti Süheyl b. Amr, Leyla binti Hasme bunlardan birkaçıdır. İslam'ı tercih eden gençler, Hz. Peygamber'in en büyük yardımcısı oldular. Peygamberimiz onlarla özel olarak ilgilenirdi. Onların kendisine güvenmelerine karşılık kendisinde gençlere güvendi. Bunu sözde bırakmadı, onlara sorumluluk vererek gösterirdi. Görevlerini başarmaları için onlara destek oldu, başarılarını takdir etti.

Hız. Peygamber, gençlere hatalarından dolayı kızmaz, yanlışlarını gör düğünde veya duyduğunda yüzlerine vurmazdı. Önce onları güzel bir şekilde uyarır, konuşarak hatalarını anlamalarını isterdi. Hız. Enes, "Resulullah'a on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez bile 'öf!' demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, 'Bunu niçin böyle yaptın?' ya da 'Şöyle yapsaydın ya!' da demediğini"³⁶² anlatmıştır.

Peygamberimiz gençlerle yakından ilgilenir, onların sorunlarını çözmek için çabalar, ihtiyacı olanlara incitmeden yardımcı olurdu. Genç sahabilerden Câbir'in (r.a) yaşamı bunun çok güzel örneklerinden biridir. Câbir'in (r.a) babasını Uhud Savaşı'nda kaybetmiş, ailenin sorumluluğu kendisine kalmıştı. Babası, bir Yahudi'den şehit olmadan önce borç almıştı. Yahudi alacağını vaktinden önce isteyince Câbir (r.a) çok zorda kaldı. Yahudi'den borcunun ertelemesini istedi. Kabul etmeyince Peygamberimize gelerek yardım istedi. Rasûlullah, Câbir (r.a) ile birlikte Yahudi kimsenin yanına gitti ve onunla konuştu. Yahudi, borcunu ertelemeyi kabul etmeyince

³⁶¹ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 339.

³⁶² Buhârî, Edeb, 39.

Peygamberimiz bu duruma çok üzülen Câbir'i (r.a) teselli etti. Daha sonra Hz. Cabir'e neler yapması gerektiğini söyleyerek yol gösterdi. Borcunu ödeyinceye kadar da yardım etmeye devam etti.³⁶³

Allah (c.c)"... İşlerinde onlarla istişare et..."³⁶⁴ ayetini indirildiğinde Hz. Peygamber toplumla ilgili meşveret yaptı. Bu bu meclislerde tecrübeli sahabilerin yanında genç olanlarda vardı. Savaş stratejisi hakkında görüşlerine müracaat ettiği gençler -Allah Rasulü ve tecrübeli kişiler şehirde kalıp savunma savaşı yapmak isterken- Uhud'a giderek meydan savaşı yapmak istediler. Peygamberimiz görüşüne zıt olmasına rağmen gençlerin fikrini saygıyla karşıladı. Onların istişarede ki fikirleri doğrultusunda şehirden ayrılarak orduyla Uhud'a gitti.³⁶⁵

3.2.2. Hz. Peygamber'in Gençleri İslam'a Da'veti

"En yakın akrabalarını uyar!"³⁶⁶ ayeti nazil olunca, Allah Rasulü en yakın akrabalarını İslam'a davet etmeye başladı..İlk zamanlarda O'na en büyük desteği verenlerden biride kuşkusuz gençlerden biri olan Hz. Ali'ydi. O, sadece küçük yaşlarda değil ömrünün sonuna kadar islam davasına hizmet etmiştir.. Mekke yıllarında Hz. Peygamber'in yanından ayrılmayan Hz. Ali, Medine döneminde de İslam davetinin önde gelen isimlerindendi. Zeyd b. Hârise de müslüman olduğunda genç yaşta olanlardandı. Peygamberimiz Taifte insanları İslam'a davet ettiği zaman onun tek yardımcısı oydu. Peygamberimiz taşıdığında ona siper olmuştu.³⁶⁷ Erkam b. Eb'il-Erkam da Müslüman olduğunda 17 yaşında idi. Safâ tepesi yakınındaki evini, irşad ve tebliğ faaliyetleri için Peygamberimizin hizmetine vermişti. Yaşlarına ve isimlerine bakılmaksızın bu aşamada bir çok insan hidayete ermişti. Hz. Ömer bunun en güzel örneklerinden biridir.³⁶⁸

³⁶³ Buhârî, İstikrâz, 18; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, s. 150.

³⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

³⁶⁵ Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *el-Meğâzî*, C. 1, Dârü'l-A'lemî, Beyrut 1409/1989, s. 210; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. 2, s. 38-39.

³⁶⁶ Şu'arâ, 26/214.

³⁶⁷ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990, C. 3, s. 44; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, C. 5, s. 82.

³⁶⁸ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ- İbrâhim el-Ebyârî- Abdülhafız eş-Şelebî. 2 Cilt, Kahire, Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafa, 1375/1955, C. 1-2, s. 253.

Habeşistan'a hicret edenlerin büyük çoğunluğu genç sahabilerdi. Genç demek, dinamik insan demektir. Bu yüzden onları her alanda görmek mümkündür. Peygamberimiz, Mekke'de baskılar artınca sahabilere Habeşistan'a hicret etmelerini söyledi. Erkeklerin yanında Hz. Peygamber'in kızı Hz. Rukiyye ve bazı genç kadın sahabiler de vardı. İslam'ın Arap Yarımadası dışında tanınmasında ve yayılmasında gençlerin katkıları yadsınamaz. Bu gençlerden kimine önemli görevlerde verilmişti. Onlardan biri, Cafer b. Ebi Talib'tir. Hicret esnasında henüz yirmi beş yaşlarında olan Cafer, Habeşistan'a gittiklerinde kralla görüşerek oturma izni aldı. Müslümanların orda rahatça belli bir süre rahatça yaşadılar. Dillerini bilmedikleri bu coğrafya onları on dört yıl misafir edebilmişti. Mekkeli müşrükler, Habeşistana hicret edenleri rahat bırakmadılar ve onları kralla şikâyet ederek kendilerine teslim etmesini söylediler. Bunu duymaları üzerine Cafer (r.a) kralın yanına gitti. Onun huzurunda Hristiyan din adamlarını hayran bırakacak bir hitabet tarzı ile islamı ve orada kalan bir avuç müslümanı savundu. Habeşistan hicret edenlerin örnek yaşantıları, daha sonra Habeşistan kralının Müslüman olmasına vesile olduğu bilinir.³⁶⁹

Peygamberimizin yaptığı gibi gençlerle iyi münasebetler geliştirerek onların İslam'a ilgi duymaları sağlanabilir. Müslüman olarak tarihimize baktığımız benzer nitelikte gençlere rastlamak mümkündür. Genç nesillerin sayısı arttıkça islamın dinamizmi de artıyor. Varlıklı, güzel görünümlü, insanlar arasında şöhret bulmuş saygın bir ailenin evladının İslam ile şeref bulması, beraberinde başkalarının da müslüman olmasına vesile olur. İnsanın şekillenmesi çocukluk ve gençlik yıllarında öğrendikleriyle sağlanır. Gençlik değişim ve dönüşüm çağıdır. Bundan dolayı İslam ile tanışan insan sayısına bakınca daha çok bunların gençler olduğunu görürüz.

3.2.3. Gençleri Muallim Olarak Görevlendirmesi

Mekke döneminde Müslüman olanların sayısı azdı. Gençler ve çocuklar ise yok denecek kadar sınırlı sayıdaydı. Peygamberimiz bu gençleri tebliğ faaliyetlerinin icrasında değerlendirmiş ve onure etmiştir. Vahiy katiplerinden Zeyd b. Sâbit, Hz. Ali ve Muaz b. Cebel bu gençlerdendir. Genç sahabilere, bilgilerinin tazeliği ve sağlamlığı; dinamik olmaları ve Peygamberimizin onlara güvenmeleri gibi nedenlerle

³⁶⁹ İbn Hişam, es-Sîre, s. 334, 337.

değişik zamanlarda farklı görevler verilmiştir. Mesela Hz. Muaz, Yemende yaşayanlara İslam'ı öğretmek üzere görevlendi.³⁷⁰ Onunla Allah Rasulü arasında Yemen'e gideceği zaman gerçekleşen konuşma İslam hukukunun temellerini ve kaynaklarını anlama noktasında bizlere ders niteliğindedir. Peygamberimiz ona, Sana hakkında hüküm vermen için bir olay geldiği zaman nasıl davranırsın? diye sordu. Yani yeni bir şeyle karşılaşınca nasıl hareket edersin? Muaz (r.a): Allah'ın kitabına göre hüküm veririm, dedi. Müslüman biri yeni karşılaştığı, hakkında iyi kötü diye hüküm sahibi olmadığı, bilmediği bir mesele hakkında müracaat edeceği ilk kaynak Kur'an'dır. Peygamberimiz: eğer cevabını Allah'ın kitabında bulamazsan ne yaparsın? diye sordu. Allah Rasulü'nün sünneti ile hükmederim, amel ederim dedi. Böylece islamın temel kayanaklarından ikincisinin de sünnet olduğu anlaşılır. Peygamberimiz: Allah Rasulü'nün sünnetinde de bulamazsan ne yaparsın? diye sorunca kendi görüşümle hüküm veririm, dedi. İslam hukuku dilinde buna kıyas denilmektedir. Kur'an ve sünnette bir konu hakkında hüküm verecek bilgiye ulaşamadığında her ikisini akılla muhakeme ederek yeni bir kanaatin oluşturulmasına kıyas denilir. Bunları duyduktan sonra Allah Rasulü eliyle Muaz'ın göğsüne dokundu ve: Peygamber'inin elçisini doğruya ileten Allah'a hamdolsun, buyurdu."³⁷¹ Yapılan tercihin doğru olduğu, gençlere güvenin boşa çıkmadığı bu muhavere den anlaşılmıştı. Müslüman bir nimetle karşılaşınca Allah'a hamd eder. Peygamberimiz burada tercihi kendisi yapmış olsada ona doğru yolu gösterip doğru kişiyi tercih etmesine yardımcı olduğu teşekkür mahiyetinde elhadülillah demiştir.

Genç sahabilerin görevlendirmelerine güzel bir örnekte Mus'ab b. Umeyr'dir. Peygamberimiz onu Birinci Akabe Biatı'ndan sonra Medine'ye öğretmen olarak göndermiştir. O zamanın şartlarına bakılarak bugünün münevver şehrinin temellerini atacak böyle birinin tercih edilmesi hem Rasûlullah'ın görev vermedeki isabetini hem de onun gayretinin haklılığını gösterir. Çünkü onun vesilesi ile pek çok Medineli, Müslüman olmuştu. Medine'nin önde gelen kabilelerinin reisleri de onun davetiyle

³⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, s. 585.

³⁷¹ Ebû Dâvûd, Akdiyye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3.

İslam'a girmişti.³⁷² Bir çiçekle bahar gelmez fakat her bahar bir çiçekle başlar sözü bu genç sahabe için söylemek yerinde bir benzetme olacaktır.

Sahabilerin görevlendirilmeleri her zaman mutlu son ile tamamlanmamıştır. Medine döneminde fetih hareketleri hızla devam ederken Uhud Savaşı'ndan sonra hicretin 4. yılında Arap kabilelerinden bir heyet Peygamberimize gelerek Müslüman olduklarını söylediler. Daha sonra “Ya Rasûlallah! İslamiyet, kabilemiz arasında hızlıca yayılmaya başladı. Bize öğretmenlik yapacak, Kur'an okutacak birilerini gönder, diye talepte bulundular. Peygamberimiz onlara Âsım b. Sâbit başkanlığında on kişilik bir özel heyet gönderdi. Genç ve dinamik sahabeler İslam daveti için heyecanla yola çıktılar, Recî' denilen yere vardıklarında münafıkların ihanetine uğradılar. Bulundukları yerde çarpışarak şehadete erdiler.³⁷³ Bu olay, Allah Rasulünü ve müslümanları derinden üzmüştür.

İslam coğrafyasının sınırları gün be gün genişliyor, müslüman olanların sayısı artıyordu. Yine Uhud Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Arap Yarımadası'ndaki kabilelerden biri olan Âmiroğulları'nın reisi Medine'ye geldi. Peygamberimiz ile görüşerek İslam hakkında bilgi aldı. Anlatılanlardan çok etkilenmiş, müslüman olmak istiyordu. Ancak arkasında bıraktığı kabilesini düşünerek, onlar İslam'ı kabul etmeden kendisinin Müslüman olmasını doğru olmadığını söyledi. Belliki kabilesinin de kendisi gibi islam'a girmesini arzuluyordu. İslam hakkında duydukları ve dinledikleri kabilesine de anlatılırsa onlarda Müslüman olur düşüncesiyle Hz. Peygamber'den İslam'ı anlatmaları için davetçiler istedi. Recî' vakasında yaşananlardan ötürü Allah Rasülü çok düşündü ve gidecek olan sahabilerinin hayatlarından endişelendiği için kabile reisinin bu teklifini hemen kabul etmedi. Adam talebinde ısrar edince Rasûlullah, davet için gidecek olan sahabileri koruyacağına dair ondan sağlam söz aldı.

Hiz. Peygamber, bir süre sonra sahabilerden yetmiş kadar hafızı seçti ve çoğu medineli müslümanlardan olan ve İslam'ı iyi bilen gençleri, kabile halkına Kur'an'ı öğretmekle görevlendirdi. Ayrıca kabilenin önde gelenlerine hitaben bir de mektup yazdı. Sahabiler İslam daveti için yola çıktılar, Bi'r-i Maûne denilen yere vardıklarında

³⁷² Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr, 45-46; İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 434.

³⁷³ Buhârî, Meğâzî, 28.

orada istirahat ettiler. Dinlendikleri esnada tuzağa düşürülerek kendilerini savunma fırsatı bulmadan hainlerin attıkları ok ve mızraklarla şehit oldular. Davet için görevlendirilen yetmiş kişiden sadece ikisi sağ olarak kurtulabildi.

Davet için tebliğçi isteyen kabile reisi verdiği sözü tutamamış ve İslam davetçilerini koruyamamıştı. Sahabilerin başına gelenleri haber alan Hz. Peygamber, durumu ashabına anlattı. Bu yaşananlar İslam tarihinde kayıtlara geçen en acıklı vakalardan biridir.³⁷⁴ Peygamberimiz ve arkadaşlarının üzüntüsünü dile getiren Enes b. Mâlik, Resulullah'ın Bi'r-i Maûne'de şehit edilen sahabilere üzüldüğü kadar hiçbir şeye üzüldüğünü görmedim, dediğini aktarmıştır.³⁷⁵

Mekkelilerle yapılan Hudeybiye Barış Antlaşması'ndan sonra civar kabile ve devletleri İslam'a davet etmek için, Dihye b. Kelbî, Amr b. Ümeyye gibi önde gelenler Arap Yarımadası'na elçi olarak görevlendirildi. Davetçiler gitikleri yerlerde görevlerini sağlıklı bir şekilde tamamladılar. Onların vesilesi ile çok sayıda insan hidayete erdi ve böylece İslam dini daha geniş alanlarda yayılmaya devam etti.³⁷⁶ Bir taraftan gelen vahiy ile gönüller fethediliyor diğer yandan bu fetih hareketi genç ve dinamik sahabeler aracılığı ile uzak şehirlere doğru yayılıyordu.

3.2.4. Gençlere Komutanlık ve Sancak Görevi Vermesi

Önemli görevlere güvenilir insanların verilmesi yöneticilerin dikkat etmesi gereken hususlardan biridir. Hz. Peygamber, aralarında yaşça büyük ve tecrübeli sahabilerin bulunduğu ordunun ve keşif birliklerinin başına çoğu zaman gençleri komutan tayin etmiş ve savaşlarda sancağı onlara vermiştir. Zeyd b. Sâbit, Tebük Seferi'nde Neccaroğullarının sancağına, Henüz 21-22 yaşlarında olan Hz. Ali Bedir Savaşı'nda sancaktar yapılmıştı. Yine Hayber'in fethinde de Hz. Ali'ye önemli görevler verilmişti. Peygamberimizin bizzat katılmadığı seferlerde komutanlık görevini Zeyd b. Hârise'ye vermişti. Hz. Peygamber sefere çıkınca da onu Medine'ye vekil bıraktığı olurdu.³⁷⁷ Yirmi üç yıllık Peygamberlik döneminde hem insanlar kendisine çok güvenmiş hem de Peygamberimiz yanında bulunanlara itimat etmiştir.

³⁷⁴ Buhârî, Meğâzî, 28; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, s. 231.

³⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, s. 54.

³⁷⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, s. 258-290.

³⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, s. 46; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, s. 281.

bundan dolayı bir vazife için görevlendirme yapacağı zaman yaşına bakmadan liyakati esas almıştır.

İslam tarihi genç sahabilerin yaptığı kahramanlıklarla doludur. Canını Allah yolunda hiçe sayan bu yiğitler gözünü hiçbir şeyden esirgemişti. Onların heyecanlı halleri hem Müslümanlara cesaret veriyor hem de seferlerin zaferlerle sonuçlanmasını sağlıyordu. Örneğin, Peygamberimiz Mûte savaşında Hz. Zeyd'i, komutan olarak görevlendirilmişti. O, şehit olunca genç sahabiler den Cafer b. Ebi Talib komutanlık yaptı. O da şehadete erince, genç sahabilerden Abdullah b. Revâha ordunun başına geçti. Onun da şehit olması ile bu sefer komutan Hâlid b. Velid oldu. Büyük kahramanlık gösteren, Allah yolunda canını severek veren bu sahabiler, yüz bin kişilik bir ordu karşısında büyük bir zafer kazanmıştı.³⁷⁸

Genç sahabeleri bu denli aşka ve iştiyaka getiren şey şüphesiz, *“Yedi sınıf insan vardır ki Allah onları hiçbir koruyucunun olmadığı kıyamet gününde bizzat kendisi koruyacaktır... 'Allah'a ibadet ederek yetişen gençler”*³⁷⁹ beyanındaki müjdesiydi.

Seferde komutanlık görevi vermenin yanında cihada katılacak oların seçilmesine de dikkat ediliyordu. Kadınlar, çocuklar ve takati kalmamış yaşlılar muaaf bundan tutuluyordu. İslam ordusu bir seferinde Şeyheyn mevkesine gelmiş, Hz. Peygamber tarafında teftiş ediliyordu. Rasûlullah, ordudan yaşça küçük olanları ayırmak ve olanları evlerine geri göndermek istemişti. Bunu fark eden küçük yaştaki sahabiler, görünmemek için büyüklerinin arkalarına saklanmıştı. Peygamberimiz hepsini tespit etti ve evlerine dönmelerini istedi. İçlerinde Semûre adında henüz çocuk yaşta olan biri de vardı. Evine döneceği için çok üzülmüştü.

Peygamberimizin evlerine döndürmek istediği çocuklar arasında Râfî' b. Hudeyc de vardı. Eve dönemk istemeyen genç sahabe, çözüm bulması için babasına yalvardı. Babası, daha fazla dayanamayarak Peygamberimizin yanına gitti ve oğlunun iyi bir okçu olduğunu söyledi. Savaşa katılması için izin müsaade istedi. Onun talebi kabul edildi. Eve dönsün denilen genler arasında olan Semûre bunu duyunca, babasının yanına gitti: Babacığım! Allah Rasulü Râfî'ye izin verdi, beni geri çevirdi.

³⁷⁸ Taberî, *Târih*, s. 430.

³⁷⁹ Buhârî, *Ezân*, 36.

Hâlbuki ben güręşte onu yenerim, diyerek cihada katılma talebini yineledi. Babası da oğlunun bu iştiyakını görünce o da Peygamberimize gitti ve: Ya Rasulallah! Râfi'yi sefere kabul ettiniz, benim oğlumu ise geri çevirdiniz dedi. Hâlbuki benim oğlum ondan güçlü görünüyor, güręşte onu yenebilir. Müsaade edin, güręşsinler, dedi. Bunun üzerine iki genç sahabi güręşti. Semûre arkadaşını yenince Peygamberimiz onun da savaşıa katılmasına müsaade etti.³⁸⁰ Bir tarafta Peygamber ordusunda yer almak için her türlü fırsatı değerlendiren çocuklar diğeri yanda ise modern dünyanın esir aldığı gençler. İslam'ın ilk yıllarında cihad, cephede savaşmak ve küfürden kurtulmak şeklinde anlaşılırken günümüzde çocukları ve gençleri sanal dünyanın olumsuz tesirinden uzaklaştırıp ibadete davet etmek olarak anlayabiliriz.

3.2.5. Gençleri Vahiy Kâtipliğinde Değerlendirmesi

Nazil olan ilk ayet, okumayı emreder. Peygamberimiz, "Okul!" emrini yerine getirmek için hayatı boyunca mücadele etmiş, bu uğurda büyük baskılarla karşılaşmıştır. Fakat hiçbir şey onu yolundan vaz geçirmemiştir. İnananların sayısının oldukça az olduğu yıllarda aralarında okuma yazma bilenler vahiy kâtipliği yapmış, gelen ayetler hem kayıt altına almak için hem de daha çok insana ulaştırılması için yazdırılıp çoğaltmıştı. Erkam'ın evinde gizli gizli toplanan sahabeler, Dârülerkam'ı adeta okula çevirmişti. Peygamberimiz inen ayetleri önce sahabilere okuyor, sonra açıklıyordu. Onlara gelen ayetler ışığında İslam'ı öğretiyor ve her bir sahabeyi en güzel şekilde yetiştiriyordu. O'nun bu uygulamalarına zamanla kadın sahabiler de dahil edilmişti. Çünkü Peygamberimiz "*İlim, (kadın ve erkek) her Müslüman'ın üzerine farzdır*"³⁸¹ buyurmuştu.

Peygamberimizin güvenip sorumluluk verdiği gençlerden biri Zeyd b. Sâbittir. Genç olmasına rağmen Peygamberimiz ona; kâtiplik, tercümanlık, gibi görevler vermiştir. Bir sefer esnasında Allah Rasulü, yolda sancak değişikliğine gitti. Ümâre b. Hazm'da olan sancak görevini Zeyd b. Sâbit'e verdi. Bu durumdan endişelenen, acaba yanlış bir şey mi yaptım diye düşünen sahabeye Peygamberimiz: Hayır! Hakkında kötü hiç bir şey duymadım. Fakat Kur'an onu öne çıkardı. Zeyd, senden daha fazla

³⁸⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-meğâzî*, s. 216.

³⁸¹ İbn Mâce, Mukaddime, 17.

Kur'an biliyor, buyurarak sancağı neden Zeyd'e verdiğini açıkladı.³⁸² Burada anlatılan örnek, günümüz yöneticilerine ve müslümanlara ders niteliğindedir. Bir göreve talip olanlar ya da görev kendisine verileceklerde önce onun liyakati ve ehliyeti araştırılmalı. Kim hak ediyorsa, görev ona verilmelidir.

3.2.6. Gençleri Yabancı Dil Öğrenmeye Teşvik Etmesi

İslamiyetin vahiy yoluyla insanlık alemine doğuşu ile beraber Peygamberimiz bütün insanlığın hidatini, doğru yolu bulmalarını önemsemiş ve bunun için mübah olan her yolu denemiştir. Mekke toplumu ve çevresinde yaşayan diğer milletlere ulaşmanın yollarından biri hatta ilki onların anladığı dilden konuşmaktı. Kabilerle iletişime geçmek ve gelen vahiyden onları haberdar etmek için konuşmak gerekir. Hakim iletişim yolu olan Arapça ile bunu bilmeyen topluluklara ulaşmak imkansızdı. Dolayısıyla bu ihtiyacı gidermek üzere çevrede yaşayanların konuşma dillerini öğrenmek için belirli kişiler görevlendirilmişti.

Zeyd b. Sâbit vahiy kâtipleri arasında olanlardan biridir. Okuma yazmada ki yetkinliği onun meziyetli bir insan olduğunu göstermişti. Bundan ötürü Hz. Peygamber onu daha iyi yetişmesi ve yabancı kabilelerle münasebet kurmada yardımcı olması için İbranice ve Süryanice öğrenmeye gönderdi. Kısa sürede dilleri kavrayan Zeyd; davet mektuplarının yazmada, yabancı ülkelerden gelen mektupların okumada, tercüme etmede ve onlara cevap yazılmasında Peygamberimize yardımcı oldu.³⁸³

Hz. Zeyd, diller kavrama hususunda yetkin biriydi. Onun Rumca, Kıptice, Habeşçe ve Farsça bildiği; bu dillerden Habeşçe ve Kıpticeyi Resulullah'ın hizmetçilerinden, Farsçayı Kisrâ'nın elçisinden, Rumcayı Resulullah'ın hâcibinden (halkın dertlerini devlet başkanına ileten kişi) öğrendiği rivayet edilir.³⁸⁴ Bir lisan bir insan mantığının izini sürünce İslam medeniyetinin başlangıcına ulaşıldığı görülür.

Kur'an'ın nüzulünden itibaren yazarlık vazifesini icra eden sahabilerin dil yetenekleri olacak ki Resulullah onları yeni dil öğrenmeye teşvik etmişti. Böylece

³⁸² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, C. 2, s. 259; İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvad. 8 Cilt, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 415/1994, s. 641.

³⁸³ Tirmizî, *İsti'zân ve'l-adâb*, 22; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, s. 358.

³⁸⁴ Erul, "Zeyd b. Sâbit", s. 321-322.

insanlar ve toplumlar arası önce iletişim sonra etkileşim gerçekleştirmiş oldu. İlerleyen zamanlarda ise bu durum sosyal ilişkilerin gelişmesine, kültürel etkileşime ve diplomatik münasebelerle varıncaya kadar genişledi. Zeyd b. Sâbit'in dil öğrenmesi hem islamın doğru anlaşılmasına hem de anlatılmasına katkı sağlamıştır. Müslüman bireylerin eğitilmiş, donanımlı olmaları diğer inanç gruplarına karşı güçlü olmalarını sağlamıştır.

Hadislerde geçen her bir ifade aslında ayrı bir ders niteliğindedir. Bir sahabinin o zamanlar birkaç dil bilmesi ve böyle birinin islamı tercih etmiş olması müslümanlara manevi güç oluyordu. Hidayet yolunu sadece zayıflar, güçsüzler, çocuklar tercih etmiyor şehrin ileri gelenleri, eğitilmiş donanımlı kişileri de bu yolu tercih ediyordu.

Vahiy yoluyla risalet görevi verilen sevgili peygamberimizin yakınlarında bulunan, danışman vazifesi icra eden ve hizmetlerinde bulunan kişilerin dil becerilerinin olması bugünkü idarecilere ve devlet yöneticilerine varıncaya kadar herkese örnektir. Başarılı insanların donanımlı danışmanları olur. Saadet çağı dediğimiz zaman böyle insanların sayesinde yaşanmıştı.

Hz. Peygamber'in dil becerilerini geliştirmeleri yönündeki teşviki tüm insanlığa örnek niteliğindedir. Cahiliye kırıntıları olan bir toplumdan ileri seviyede bir medeniyetin temel taşları vahyin ilk yıllarından itibaren bu şekilde döşenmeye başlamıştı. İlk ayeti oku! Olan bir medeniyetin her bir neferi üzerine düşen vazifeyi aşk ile icra ediyor, islamın ışıldayan yüzünü kararmış sinelerin aydınlanması için fener gibi kullanıyordu.

3.2.7. Eğitimde Ashâb-ı Suffe Örneği

Hz. Peygamber'in Mekke döneminde yetitirdiği insanlar değişik şehirlerde tebliğ için görevlendirilmişti. Ancak o zaman müslümanlar neredeyse hiçbir hususta müesseleşememiş ve kurumsal kimlik kazanmamıştı. İbadetlerini bile özgürce yapamayan muhacirler Medine'ye gelir gelmez namaz kılmaları için mescit yapmıştı.

Peygamberimizin kalacağı yerin tayin ve tespitinden sonra hayat o civarda acereyan etmeye başladı. Yesrib diye anılan şehir Medine, medeniyetleşen şehir anlamını almıştı. İbadet etmek için Rasûlullah'ın evinin bir yanı namazgâh olarak tayin edilmiş bir tarafı da suffe adı verilen bir okul hâline gelmişti. Orada yetişenlere Ashâb-ı Suffe denildi. Bugünkü anlamda fakülte niteliğinde olan bu mektepte bazı

zamanlarda yüze yakın talebe bulunurdu. Bu öğrencilere çoğu zaman Allah Rasulü, kimi zaman Ubey b. Ka'b kimi zamanda ise Muaz b. Cebel, gibi âlim sahabiler rehberlik ederdi.³⁸⁵

Yatılı bölge okulu statüsünde olan Suffe'de kalan talebeler genelde Medine'ye hicret ederek gelen bekâr, yoksul ve evi olmayanlardı. Bu mekânda şehre gelen misafirlerde kalırdı. Orası bir nevi külliye görevi yapıyordu. Günün her vaktinde Peygamberimizin yakınında olmaya gayret eden bu sahabiler, ondan ilim ve irfan öğrenmek için çabalardı. Kimi sahabeler dünyalıklarını geride bırakıp ilme olan iştiaqlarından oradaki yerini almıştı. Bunlar arasında hadis ilminde meşhur olan Ebû Hureyre'de (r.a) bulunuyordu. Bazıları da otlattığı develerini arkadaşlarına bırakarak onların yanına gitmiştir. O kişilerden biri de Ukbe b. Âmir idi. Kimi ise ailesinin maişetini temine mecbur olduğu için orada kalamıyordu. O durumda kalanlar nöbetleşerek Mescid-i Nebi'ye gidiyor, Peygamberimizi dinliyor, ilim, irfan öğreniyordu. Birçok sahabe bu güzide mektebin talebeliğini yapmıştır. Abdullah b. Mesûd ve Abdullah b. Ömer bunlardan sadece birkaçıdır.³⁸⁶

Günümüz modern eğitim-öğretim aşamalarında öğrencilerden bir kısmının Suffe ehli gibi kendini İslam'a adanmış, icat ve icraatlarıyla bunu kanıtladığını görmekteyiz.

³⁸⁵ Mustafa Baktır, "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, s. 470-471; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 634.

³⁸⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, ss. 337-385.

4. HZ. PEYGAMBER'İN EĞİTİM MODELİ

4.1. Çocuk Yetiştirmeye Dair Temel İlkeler

Din eğitimi, aslı itibariyle doğumla başlayan ve ölümle sonuçlanan iki aşama arasına, adını hayat koyduğumuz bir serüveninin tamamını kapsar. Bebeklik ve çocukluk dönemlerinde aileye tam bağımlı gibi olan çocuk, kendisine ne verilse almaya yatkındır. Bebeği ziyarete gelenlerin maşallah demeleri, hayırlı olsun cümleleri, iyi dilek ve temennileri daha ilk anlardan itibaren dini alt yapının ürünleri sayılır. Gün içerisinde dışarıdan gelen belirli vakitlerdeki ezan sesleri, sofraya oturken bismillah diyerek başlama, yemekten kalkarken elhamdülillah cümleleri gündelik olarak tekrar edilince çocuk maruz kalmak suretiyle dini telkinlerden etkilenmekte ve zaman içerisinde bunları içselleştirmektedir. Çocuk konuşmaya başladığı andan itibaren ilk sözlerinden biri en çok duyduğu Allah lafzıdır. Çünkü müslüman birey ve aileler; bir işe ya da söze başlarken bismillah der, Allah'ın adını anar. İşini bitirince elhamdülillah der, yine O'nun adını zikreder. Birşey eğenirken maşallah, şaşıırken Allah Allah der. her iki durumda da Allah adını anmış olur. Korkunca ona sığınır, isterken ondan ister, alırken de, verirken de hep ya Allah der ya da Allah'ın adını hatırlatan bir şey söyler.

Gün içerisinde aile ortamında, ya da her hangi bir şey yapılacağı zaman “İnşallah”³⁸⁷ denmesi Rabbimizin de muradıdır. Aynı şekilde “Allah rızası için” demek, nimetler karşısında “Allah’a şükürler olsun” niyazında bulunmak, başına bela musibet gelmesin diye “Allah korusun” demek bunlardandır. Hasta ziyaretinde “Allah şifa versin”, vedalaşırken “Allah’a emanet ol” sözünü söylemek, daha çok yeni çocukları olanlara “Allah bağışlasın” temennisinde bulunmak, yeni bir işe başlarken, yeni mekan işletirken “Hayırlı olsun” veya “Hayırlı işler” diyerek tebrikleşmek müslümanın şiarındandır. Yatmaya giderken bile “Hayırlı geceler” deriz, bunlar gibi saymakla bitmeyecek pek çok konuda Allah'ın adını anarız.³⁸⁸

³⁸⁷ Kehf, 18/23-24.

³⁸⁸ Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, s. 77-78.

İnsan, çamur halindeki topraktan³⁸⁹ ve Allah'ın üflemesiyle can bulan bir ruhtan.³⁹⁰ var olmuştur. Yaratıldığı maddelere nazaran insan, kâinattaki tüm varlıklar arasında seçkin özelliklere sahiptir.³⁹¹ Kendisine verilen akıl nimeti sayesinde yerde ve göklerde var olan bütün nimetlerden istifade etme imkanına sahiptir.³⁹²

Onun diğer canlılardan ve meleklerden üstün bir konumda olmasını sağlayan öğrenme ve bilgi edinme yeteneği vardır.³⁹³ Verilen meziyetler insanı yeryüzünün emanetçisi, halifesi konumuna çıkarmıştır.³⁹⁴ Onun yeryüzünü imar edip, yaşanacak düzeyde tutma,³⁹⁵ orada ahlâka ve adalete dayalı bir toplumsal düzen kurma görevi vardır. aldığı sorumluluğu taşıması ve muhafaza etmesi³⁹⁶, kulluk görevini hakkıyla ifa etmesi³⁹⁷ beklenmektedir. Halife olarak gönderildiği dünyada bu sığata uygun davranması, yeryüzünde hakkaniyete dayalı bir düzenin hâkim olması için yardım etmesi³⁹⁸ istenmektedir. Sayılan görevler hakkıyla yerine getirilirse bu sayede yeryüzünün hem maddi hem de manevi yönden imarı gerçekleşir.³⁹⁹

Allah'ın yaratması cihetiyle insan en mükemmel surette yaratılmıştır.⁴⁰⁰ İnsan, kendisine verilmiş irade sayesinde ya o mükemmelliğini devam ettirir ya da beşer cihetiyle merteye kaybeder.⁴⁰¹ Allah'ın emirlerine karşı özgür bırakılmış, kendisine seçim yapma hakkı tanınmıştır.⁴⁰² Bu nedenle iyiye de kötüye de eğilimi vardır. Hangi taraf onu yüceltirse o yöne meyleder. Ayrıca insanın yapısında acelecilik⁴⁰³, zayıflık⁴⁰⁴ ve dengesiz hareket etme⁴⁰⁵ gibi bazı noksan sıfatlar mevcuttur. Bu gibi hussiyetler onun hata yapmasını kolaylaştırır, yanılmasını artırır.

³⁸⁹ Bk.; En'âm, 6/2; A'râf, 7/12; Hicr, 15/26, 28, 33; Sâd, 38/71-72; Rahmân, 55/14.

³⁹⁰ Secde, 32/72.

³⁹¹ İsrâ, 17/70.

³⁹² Bakara, 2/29.

³⁹³ Bakara, 2/33-36.

³⁹⁴ Bakara, 2/30.

³⁹⁵ Hûd, 11/61.

³⁹⁶ Ahzâb, 33/72.

³⁹⁷ Zâriyât, 51/56.

³⁹⁸ Hadîd, 57/25; Saff 61/14.

³⁹⁹ Kıyâme, 75/36.

⁴⁰⁰ Tîn, 94/4.

⁴⁰¹ Tîn, 94/5.

⁴⁰² Bakara, 2/256.

⁴⁰³ Enbiyâ, 21/37; İsrâ, 17/11.

⁴⁰⁴ Nisâ, 4/28.

⁴⁰⁵ Me'âric, 70/19.

Her canlının bir yaratış gayesi vardır. Arı bal yapmak için, koyun süt vermek için çabalar. İnsanında yerine getirmesi icabet eden en büyük görevi kulluktur.⁴⁰⁶ Diğer canlı türleri hayatını yaratılış gayesi uğrunda vakfederek yaşarken insan aynı hassasiyette davranmaz ve görevini ihmal eder. Onun eksikliklerini bilen yüce yaratıcı bunları dikkate alarak, kendisine yol gösterecek ve uyarılarda bulunacak rehberler göndermiştir.⁴⁰⁷ Her Peygamberler kendi toplumunu bu yönde ıslah için çabalamıştır.

Uyarıcıların tüm çabalarna rağmen, bazı insan toplulukları uyarılara kulak asmamış, hatalarını sürdürmüş ve sonunda ilahi cezaya çarptırılmışlardır.⁴⁰⁸ Bu durum, insanların özgür iradeleriyle rehberliği kabul etme veya reddetme hakkına sahip olduklarını gösterir.

İnsan, zeki ve düşünen bir varlık olmasına rağmen doğuştan hata yapmaya eğilimlidir. Bu eğilim, bireyin içsel bir güç olan nefis tarafından yönlendirilir. Nefis, sıklıkla insanı hatalı davranışlara itebilir.⁴⁰⁹ Böyle bir durumda birey, nefsi üzerinde kontrol sağlayamadığı takdirde, sık sık hatalara düşebilir. Gerçek şu ki, hiç kimse hatasız değildir; ancak hatasını fark eden ve bu hatadan dönen birey, hatasız kabul edilir.⁴¹⁰ Kur'an ayetinde geçtiği üzere, Hz. Âdem ve eşi Havva'nın da, yaptıkları hatadan hemen sonra tövbe ettikleri bilinmektedir.⁴¹¹ Ancak bazen birey, yaptığı hatanın farkında olmayabilir. İşte bu noktada, rehberlik eden kişiler devreye girer ve bireye doğru yolu gösterir.⁴¹²

İyi yetiştirilmiş, dini ve ahlâki erdemlerle donatılmış bir kişi, şahsiyet ve karakter olarak kendisine rol model seçtiği biri vardır. Müslüman olan kişinin en güzel örneği de şüphesiz ki Hz. Peygamberdir.⁴¹³

⁴⁰⁶ Mülk, 67/2.

⁴⁰⁷ Nahl, 16/128.

⁴⁰⁸ Bk; Ahmet Yıldız, *Kur'ân-ı Kerim'de Felaketlerle Karşılaşan Toplulukların Helâk Nedenlerinin Dinler Tarihi Açısından Tahlili*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2000.

⁴⁰⁹ Yûsuf, 12/53.

⁴¹⁰ İbn Mâce, *Zühd*, 30.

⁴¹¹ A'râf, 7/23; Bakara, 2/37.

⁴¹² Daha geniş bilgi için bk. Hayati Hökelekli, "İnsan", *İslam'da İnanç*, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, ed. İbrahim Kâfi Dönmez, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, 2, ss. 932-935.

⁴¹³ Ahzâb, 33/21.

Geçmişten günümüze evlat, ailenin göz aydınlığı; aile de çocukların huzur yuvasıdır. Müslüman aile bireyleri için evlatlarının temel dini değerleri öğrenmeleri ve ona göre bir yaşam tercih etmeleri önemlidir. Ancak bunu gerçekleştirmek her zaman kolay olmamıştır. Bazen aileden bazen çocuktan bazen de çevre ve arkadaş faktöründen dolayı değişik sıkıntılar yaşanmakta ve çocukta inanca dayalı problemlerin oluşmasına sebep olmaktadır.

Bugün aileler çocuklarından şikayet etmektedir. Yavrularına söz geçiremediklerinden, onların sosyal medyaya bağımlı ve esir olduklarından, ibadetleri ya aksattıklarından ya da hiç yapmadıklarından yakınmaktadırlar. Çocuklar ise ailelerinden dem vurmakta, annem beni anlamıyorlar, babam beni dinlemiyor tarzı söylemler üzerinden huzursuzluğunu beyan etmektedir.

Yaşanan gelişmeler, çağın sosyo-ekonomik durumu özellikle müslüman ailelerde yeni problemlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmakta, ailelerin üstesinden gelemeyecekleri sıkıntıları yaşamalarına sebep olmaktadır. Zararlı akımların sayısı, iletişim kanallarının yaygınlaşması gibi çocukta menfi tesir gücünün hemen hissedildiği alanların yoğunlaşarak artması korkutucu boyutlara ulaşmaktadır.

Çocukların maruz kaldıkları netameli konular her geçen gün sayısal olarak artmaktadır. Her sıkıntılı durumu aşmanın da bir maliyeti var. Bu külfet bazen maddi bazen de manevi boyutta yaşanmaktadır. Her hastalığa ilaç bulmak gerekir. Fakat aslolan hastalanmamak için önleyici tedbirleri almaktır. İşte göz nuru çocukların başına gelebilecek bütün problemleri önlemede, aşmada, çocuk eğitimi ile ilgili ve gençlerin sıkıntılarını gidermede; önleyici, kapsayıcı, kuşatıcı, eğitici ve öğretici en etkili yol Allah Rasulünün (s) sünnetidir. O'nun bize sunduğu terbiyeye dair prensiplerini anlamak, evlatlarımızı ona göre yetiştirmek için şimdi sırasıyla hayat kurtaran bu esalara bakalım.

4.1.1. Kişinin Seviyesine Göre Davranma

İnsan, karmaşık bir yapıya sahip olan ve çeşitli yeteneklerle donatılmış üst düzey bir varlıktır. Ancak, her bireye aynı derecede zekâ ve anlama kapasitesi verilmemiştir. Bu nedenle, her insanın düşünce tarzı ve anlayışı farklılık gösterir. Akıl, sadece zekâyı değil, aynı zamanda doğru anlayışı da kapsar. Bu sebeple, iletişimdeki etkinlik,

kişilerin farklı anlama seviyelerine ve düşünce tarzlarına göre uygun bir şekilde ayarlanmalıdır.

Hız. Peygamber'in hayatında, inançla ilgili yanlış anlayışları düzeltmek ve insanları doğru yola yönlendirmek, önemli bir yer tutmuştur. O, sadece kendi zamanındaki insanlara değil, gelecek nesillere de hitap eden evrensel mesajlar iletmek için çaba göstermiştir. Bu çaba, karşısındaki kişilerin zihinsel kapasitelerini değerlendirmek ve onları doğru anlama seviyelerine ulaştırmak üzerine odaklanmıştır. O'nun, "Biz peygamberler, insanlara zekâ seviyelerine uygun şekilde konuşmakla görevlendirildik,"⁴¹⁴ buyruğu, iletişim dilinde dikkate şayan bir husustur. Bazen öyle yazılar okuruz ki sayfalar geçse bile bir şey anlayamayız. Yazar, sanki anlaşılacak için değilde kendini anlatmak için yazmış gibi görünür. Özellikle akademik çalışmalarda buna benzer sıkıntıların olduğu bilinmektedir. Aynı durum ilköğretim öğretmenleri ve anne baba için de geçerlidir. Çocuklara bir şeyler anlatmaktan ziyade onların anlayacağı seviye konuşmak önemlidir.

Hız. Peygamber, risalet görevini yerine getirirken bazı zorluk ve zorbalıklarla karşılaşılıyordu. Kimi zaman ise engellenmek isteniyordu. Bunu gerçekleştirmek üzere kabilelerin ileri gelenleri aracı tutuluyordu.

Yerinde ve zamanında soru sormak faydalıdır.⁴¹⁵ Soru, insanın zihin dünyasını genişletir, düşünme kuvvetini artırır. Peygamberimiz bir gün Kureyşlilerin saygı duyduğu Husayn b. Ubeyd ile konuştu. Husayn'a kaç ilaha taptığını sordu ve Husayn sekiz cevabını verdi: yedi tanesi yerde, bir tanesi gökte. Peygamberimiz ona, başına bir felaket geldiğinde hangi ilaha yalvardığını sorduğunda Husayn, "Göktekine" dedi. Malı helak olduğunda da aynı ilaha yalvardığını söyledi. Peygamberimiz, "Madem gökteki tek başına senin dualarını kabul ediyor, neden diğerlerini ona ortak koşuyorsun?" dedi. Husayn, Peygamberimizin sorularına yanıt veremedi ve sıkıştığını anladı. Hız. Peygamber, Husayn'a Müslüman olmasını ve şirkten kurtulmasını önerdi. Husayn başlangıçta çekincelerini dile getirdi, ancak Peygamberimizin, "Allahım,

⁴¹⁴ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*, b.y., Beyrut 1988), 1/196.

⁴¹⁵ Müslim, Akdiye, 12.

işimde doğruyu bulmam için senden hidayet istiyorum. Bana faydası olacak ilmimi arttır” duasını okumasını istemesi üzerine, Husayn Müslüman olmaya karar verdi.⁴¹⁶

Bahsi geçen hadise yaşanırken Husayn’ın oğlu İmrân da aynı meclisteydi. O babasından önce Müslüman olmuştu. Müşrik babası içeri girdiğinde ona hiç tenezülm etmemiş, yüzüne bakmamıştı. Ne zaman ki babası Müslüman olmayı tercih etti o zaman oturduğu yerden kalktı, babasını kucakladı, elini yüzünü ve gözlerini öperek tebrik etti. Bu olay karşısında Hz. Peygamber’in sevinç gözyaşları akmıştı. Müslüman olarak evine dönecek olan Husayn’a gerekli hürmeti göstermiş, orada bulunanlardan onu evine kadar geçirmelerini istemişti. Gördükleri karşısında şaşkına dönen müşrikler ondan uzaklaşmıştır.”⁴¹⁷

Hz. Peygamber’in, insanlarla seviyelerine uygun ve ikna edici bir şekilde konuşmasının örneklerinden biri de şu olaydır: Bir gün bir genç, Hz. Peygamber’e gelerek evlenmek için maddi gücü olmadığını ve nefsine hâkim olamadığını belirterek, zina için izin istedi. Bu talep meclisteki sahabeleri rahatsız etti, ancak Peygamberimize olan hürmetlerinden dolayı kimse tepki vermedi. Hz. Peygamber, genci yanına çağırdı ve dizinin önünde oturmasını sağladı. Gence, annesinin zina yapmasını isteyip istemediğini sordu. Genç, “Hayır, Allah beni senin yoluna feda etsin, Yâ Rasûlallâh!” dedi. Hz. Peygamber, kimsenin annesinin böyle bir duruma düşmesini istemeyeceğini belirtti ve aynı soruyu diğer kadın akrabalar için de tekrarladı. Her seferinde genç aynı cevabı verdi. Peygamberimiz, konuşmasını çeşitlendirdi ve sonunda gencin günahlarının bağışlanması, kalbinin temizlenmesi ve zinadan korunması için dua etti. Bu olaydan sonra gencin böyle bir isteği bir daha olmadı.”⁴¹⁸ Her davranışı insanlığa örnek teşkil eden Peygamberimiz bununla empati ve insanların iç dünyalarına nüfuz etme yeteneğini göstermektedir. Genç bir adamın evlenme talebini duyduğunda ona sert bir şekilde yaklaşmak yerine, onun duygularını anlamaya ve içinde bulunduğu zorluğu çözmeye çalışmıştır. Bu, onun liderlik ve rehberlik

⁴¹⁶ Muhammed Yûsuf el-Kandehlevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, thk. Muhammed Bekr İsmâîl, Dârü’l-Hadîs, Kahire 1433/2012, 1/56; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*-Sahâbe-i Kirâm Ansiklopedisi, çev. Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, 1/508.

⁴¹⁷ Kandehlevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, s. 509.

⁴¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5.

vasıflarının bir göstergesidir ve insanlara karşı anlayışlı, şefkatli bir tavır sergilemesinin farklı bir örneğidir.

Bu olay, Hz. Peygamber'in, olumsuz bir durumla karşılaştığında doğrudan engelleme yoluna gitmek yerine, muhatabının anlama düzeyine göre akılcı bir açıklama getirerek onu o işten vazgeçirmesi üzerine önemli bir misaldir. Hz. Peygamber, genç adamın talebini karşılamak için yaklaşımını, genç adamın en yakınlarına yönelerek etkili bir iletişim yöntemi kullanmıştır. Bu durum, günümüz erkekleri için de aynı hassasiyeti taşımaktadır. Mesela, bir genç adamın, kendi kardeşinin özgürlüğüne veya ilişkilerine karşı farklı bir ölçü uygulaması, Hz. Peygamber'in bu olaydaki yaklaşımına benzer bir şekilde sorgulanabilir. Bu, etkili bir iletişim ve anlayışlı bir yaklaşımın, insanların içinde bulunduğu zor durumlardan vazgeçmelerine ve doğru yolu bulmalarına nasıl katkı sağlayabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Hz. Peygamber'e gelip, hanımıyla ilgili kuşkularını dile getiren sahabenin durumu, dikkat çekici bir örnektir. Rivayete göre, Fezâre oğullarından bir adam, Hz. Peygamber'e gelerek, "Benim karım siyah bir oğlan doğurdu" diyerek endişesini anlatmaya çalışır. Hz. Peygamber, "Senin develerin var mı?" diye sorar. Adam, "Evet, var" deyince, Allah Rasulü, "O develerin renkleri nasıldır?" diye sorar. Adam, "Kırmızıdır" diye yanıtlar. Hz. Peygamber, "Bunların içinde boz renkte olanları da var mı?" diye tekrar sorar. Adam, "Evet, develerim arasında boz renkli olanlar da var" der. Hz. Peygamber, "Peki, develerdeki o boz renk nereden geliyor?" diye sorar. Adam, "Soyunun bir damarına çekmiş olmalı" şeklinde cevap verir. Bu cevabı bekleyen Allah Rasulü, "İşte oğlun da, soyunun bir damarına çekmiş olabilir" buyurur."⁴¹⁹

Hz. Peygamber, karşılaştığı olayı ve durumu dikkate alarak her seferinde değişik teknik ve taktiklerle muhatabına karşılık vermiştir. Bazen de soru-cevap yöntemini kullanarak sahabenin şüphelerini giderecek bir yaklaşım sergilemiştir. Hikâye tarzı anlatımı yapılan olayda sahabenin sunduğu şüphenin doğru olup olmadığını anlamak için mantıklı bir yolu tercih etmiştir. Öncelikle, sahabenin hayvanları olan develere odaklanarak, bu hayvanların farklı renklerde olabileceği gerçeğini kullanmıştır. Daha

⁴¹⁹ Buhârî, Talâk, 26, Hudûd, 41; Müslim, Li'ân, 18; Ebû Dâvûd, Talâk, 28.

sonra, sahabenin verdiği cevaplardan yola çıkarak, insan soyunun da genetik çeşitlilik gösterebileceğini ima etmiştir.

Hız. Peygamber, bu kıyas ve akıl yürütme tekniğiyle, sahabenin düşüncesini sorgulamış ve ona şüphesinin temelini sağlam olmadığını göstermiştir. Bu yaklaşım, insanların zihnindeki şüpheleri, mantıklı bir şekilde ele alarak ve karşılıklı diyaloglarla çözümlemeyi hedefler. Ayrıca, Hız. Peygamber'in bu olayda kullandığı yöntem, dini öğretileri anlama ve yorumlama sürecinde de örnek teşkil edebilir. Bu örnekle, Hız. Peygamber'in, sorunların üstesinden gelmede ve insanların zihinsel sorgulamalarını yönlendirmede kullanılabilecek etkili bir iletişim stratejisini sergilediği görülmektedir.

4.1.2. Sevgi ve Şefkatle Yaklaşma

Hız. Peygamber'in uygulamalarına bakınca onda sıralı maddeler halinde bir eğitim metodu yoktur. O duruma göre, ihtiyaca binaen konuşmuş ve çözüm önerisi sunmuştur. İnsanların tamamını muhatap kabul etmiş, önceki bölümlerde değinildiği gibi hepsinin hidayeti için çaba sarfetmiştir. Çocuklara, kadınlara, toplum nezdinde geri bırakılmış kimselere karşı tutumuyla bizlere model olmuştur. Kaba söz ve davranışlardan uzak; gönüllere girme, vicdanları uyarma, iman ve İslam hakikatleriyle insanları buluşturmak için bugün 'sevgi dili' dediğimiz yolu kendisine ilke edinmiştir.

Kur'an'da geçen hitap şekillerine göre peygamberler, babalarına "babacığım!" (Yâ Ebeti!)⁴²⁰; çocuklarına da "yavrucuğum!"⁴²¹ (Ya Büneyye!) şeklinde müşfik, merhamet dolu cümlelerle seslenmiştir.

Hız. Peygamber, insanlarla ilişkilerinde son derece yumuşak bir üslup kullanırdı. Bu yumuşak huyu, atası İbrahim'den miras kalmıştı.⁴²² Hız. Peygamber, risaletinden önce de sonra da son derece kibar ve nazik bir insandı. Kur'an'ın ifadesiyle: **"Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafındakiler dağılıp giderdi"**⁴²³ buyrularak onun bu huyuna işaret edilmiştir. Kur'an'da da belirtildiği gibi: **"İyilikle kötülük bir değildir. Kötülüğü en güzel şekilde savmaya çalış. O zaman göreceksin ki seninle arasında**

⁴²⁰ Bk; Meryem, 19/42, 43, 44, 45.

⁴²¹ Lokmân, 31/34.

⁴²² Tevbe, 9/114.

⁴²³ Âl-i İmrân, 3/159.

düşmanlık olan kimse sanki yakın ve samimi bir dost oluvermiştir. Bu mükemmel davranışı ancak sabredenler gösterebilir ve bu mertebeye ancak büyük bir nasibi olanlar erişebilir.⁴²⁴ Bununla birlikte kendi ifadeleriyle: “ *Nerede yumuşaklık ve kolaylık varsa, orada güzellik vardır. Kolaylığın bulanmadığı her şey çirkindir,*”⁴²⁵ buyurarak bizleri kabalıktan, sert tutumdan, zorluk ve zorbalıktan adeta uzakta tutmak istemiştir.

Hiz. Peygamber ister vahye muhatap olmadan önce isterse vahyin muhatabı olduğu zamanda kimseye haddi aşan davranışta bulunmamıştır özellikle çocuklara, kaba ve katı söz söylememiştir. Muaviye b. Hakem, başından geçen bir olayı şöyle anlatır: “Peygamber’in arkasında namaz kılarken cemaatten biri hapsirdi. Ben de hemen, ‘Yerhamükellâh’ dedim. Bunun üzerine cemaat bana sert sert bakmaya başladı. ‘Vay başıma gelenlere! Bana niye öyle bakıyorsunuz?’ dediğimde ellerini uyluklarına vurarak beni susturmaya çalıştılar. Namaz bitiminde Peygamber beni ne azarladı, ne dövdü, ne de kötü bir söz söyledi. Onun kadar iyi bir öğretici görmedim. Sadece, “*Bu ibadet namazdır. Namaz kılarken dünya ile ilgili söz konuşulmaz. Namaz tesbih, tekbir ve Kur’an okumaktan ibarettir.*’ diyerek nazikçe uyardı”⁴²⁶

Hiz. Peygamber tüm insanlara göndrilen evrensel bir elçidir..⁴²⁷ Karşılaştığı her kademededen,statüden insanla konuşur, onlarla ilgilenir, onları tevhid dinine çağırır , yapılan yanlışları usulünce düzeltirdi. Özellikle çocukların yaşlarına uygun muamele eder onları nazik bir şekilde uyarırdı.Rasulullah ister hatayı kendisi görsün,isterse duysun kusurları tüm topluma söyler başkasının yanında bir kişiyi rencide etmeden konunun doğrusunu hemen orada açıklardı. İnanların hatalarında ısrar etmelerini istemezdi. Çocukların yaptığı hatayı da onların anlayacağı dilden anında düzeltirdi, İslamın yanlış anlaşılmasına ve uygulanmasına asla müsaade etmezdi.⁴²⁸ Gönümüz eğitimcilerinden öncelikle ebeveyleyler sonra da öğretmenler çocukların yaptıkları hatayı anında güzel bir üslupla düzeltmeli O çocuktur ne yapsa hoşgörölmelidir ,sonra nasıl

⁴²⁴ Fussilet, 41/34-35.

⁴²⁵ Müslim, Birr, 78; Ebû Dâvûd, Edeb, 10.

⁴²⁶ Müslim, Mesâcid, 33.

⁴²⁷ Sebe’, 34/28.

⁴²⁸ Recep Gözelceoğlu, *Hiz. Peygamber’in Muhatap Olduğu Öğüt Talepleri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2013, s. 24.

olsa bu hatayı yapmaz dememelidir. Hata yapmayı alışkanlık haline getiren bir bireyin bunu bırakması gayet zor olacaktır.

Çölün sakinleri olan bedeviler, doğrudan ve açık sözlü insanlardır. Sözlerini sakınmaz, sorularını ve taleplerini doğrudan ifade ederlerdi. Çöl şartları onları sert ve açık tabiatlı hale getirmişti; nezaket kavramından pek haberdar değildiler. Medine'ye geldiklerinde, Hz. Peygamber'e bazen sorular sorar, bazen de ondan bir şeyler talep ederlerdi. Hz. Peygamber, bu sert ve uygunsuz davranışlara karşı sabırlı davranır, onlara kızmazdı. Her zamanki yumuşak tavrı ile ilgilenir, ihtiyaçlarını karşılar ve uygun bir ortamda yanlışlarını nazik bir dille düzeltirdi.⁴²⁹

Enes b. Malik'ten aktarılan bir rivayet bu durumu güzel bir şekilde örneklemektedir: “Mescitte otururken bir adam devesiyle geldi ve ‘Muhammed hanginiz?’ diye sordu. Biz, Hz. Peygamber'i işaret ettik. Adam, ‘Ey Abdülmüttalib'in oğlu!’ diyerek seslendi ve Hz. Peygamber, ‘Seni dinliyorum’ dedi. Adam, ‘Allah hakkı için, seni bütün insanlara mı gönderdiler?’ diye sordu. Hz. Peygamber, ‘Evet’ dedi. Adam, ‘Beş vakit namaz, oruç ve zekat emredildi mi?’ diye tekrar sordu. Hz. Peygamber yine ‘Evet’ yanıtını verdi. Adam, bu dinin kendisine uygun olduğunu belirterek Müslüman oldu.”⁴³⁰

Peygamberimiz, insanların her türlü kaba ve katılığına aldırış etmemiştir. Her haliyle onları muhatap kabul etmiş, onlarla temas kurmanın vesilelerini elinin tersiyle itmemiştir. Bu davranış günümüz insan ilişkileri için de güzel bir örnektir. Herkes aynı eğitim seviyesinde ve kalitesinde olmayabilir. Bundan dolayı sana geleni önce ön yargısız dinlemeyi, onun derdini anlamayı denemen gerekir. Ondan sonra da senden istenen duruma uygun davranış yoluna başvurman gerektiği hususu veciz bir örnekle anlatılmıştır.

İmam Maverdi, âlimlerin Peygamber Efendimizi (s) örnek alarak öğrencilerine karşı şefkatli ve hoşgörülü olmalarını önerir. Bu yaklaşımın, öğrenciler ile öğreticiler arasındaki ilişkinin kuvvetlenmesini ve öğrencilerin bilime olan ilgilerinin artmasını sağlayacağını ifade eder.⁴³¹ Bu örnek anlatımda önce değer verme sonra muhatap

⁴²⁹ Bedeviler hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Bedevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, TDV Yayınları, İstanbul 1992, /311-317; Orhan Karmış, “A'râb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s. 242.

⁴³⁰ Buhârî, İman 3; Müslim, İman 13; Nesâî, Savm 1; İbn Mâce, İman, 3; Darîmî, Tahâret, 1.

⁴³¹ Mâverdi, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, thk. Mustafa es-Sakkâ, Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebi ve Evlâdihî, Mısır 1375/1955; Yusuf el-Karadavi, *Hiz. Peygamber ve İlim*, çev. Dilaver Selvi, Şule Yayınları, İstanbul 1991, s. 171.

kabul etme sonrada dikkatlice dinleme; sözünü kesmeden meramını anlatmasını bekleme gibi aşamalar ile iki kişi arasında gerçekleşen iletişim diline işaret edilmiştir. İletişim imkanlarının olağanüstü bir gelişim gösterdiği günümüzde, bu düzeyde bir anlaşılabilirliğin eksikliği düşündürücüdür.

Bu örnekler, Hz. Peygamber'in (s) hoşgörüsünü ve insanlara olan yaklaşımını açıkça ortaya koyan bir olayı anlatmaktadır. Bir bedevi, dua ederken Peygamberimiz (s)'e özel bir dua etmiş, sadece kendisi ve Peygamber Muhammed'e (s) rahmet istemiştir. Hz. Peygamber ise bu dar kapsamlı dua üzerine gülümsemiş ve Allah'ın rahmetinin genişliğine vurgu yaparak bedeviyi uyarmıştır. Bu, Peygamber'in (s) geniş kapsamlı düşünme ve hoşgörüsünün bir örneğidir.

Bu metin, İslam'ın öğretileri doğrultusunda, insanlara karşı hoşgörü, anlayış ve sabrın önemini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in (s) bu tavrı, İslam'ın merhamet ve kolaylık dini olduğu ve insanların hatalarına karşı anlayışlı olunması gerektiği fikrini desteklemektedir. Ayrıca, toplumsal normların dini öğretilerle nasıl uyumlu hale getirilebileceği konusunda da önemli bir örnek sunmaktadır.

Bedeviler, zaman içinde değişim göstermişlerdir. Eğer sık sık Peygamber'in huzuruna gelmişler ve ondan öğüt almışlarsa, zamanla belirli bir olgunluk seviyesine ulaşmış olabilirler.

H. Peygamber, yapılan hataları düzeltirken ashabına doğru davranışları da öğretiyordu. Bir gün, ashabından bazıları Peygamber'in eşlerine, onun ibadet alışkanlıklarını sordular. Bir kişi, "Kadınlarla evlenmeyeceğim," diğeri, "Et yemeyeceğim," ve bir diğeri de, "Yatakta uyumayacağım," dedi. Hz. Peygamber, bu yaklaşımları eleştirerek, "Bazı kişiler neden bu şekilde konuşuyor? Halbuki ben namaz kılarım, uyurum, oruç tutarım ve tutmadığım da olur; kadınlarla evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir," buyurdu."⁴³² Hz. Peygamber, bu durumu, dini uygulamalarda dengeyi ve sünnete uygun davranışı teşvik etmek amacıyla açıklamış ve aşırı uçlara sapmanın yanlış olduğunu vurgulamıştır.

Bu hadiste anlatılanlar, Hz. Peygamber'in (s) hayat tarzıyla ilgili yanlış anlamaları düzeltmek amacıyla gerçekleşen bir olayı anlatmaktadır. Ashaptan bazıları,

⁴³² Müslim, Nikâh, 5.

Peygamber'in yalnızken nasıl ibadet ettiğini öğrenmek için O'nun eşlerine sormuşlardır. Ancak eşler, Hz. Peygamber'in sadece belirli ibadetlerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda normal insan gibi yaşadığını belirtmişlerdir.

Soruyu soran kişilerden biri, kadınlarla evlenmeyeceğini ifade etmiş, bir diğeri et yemeyeceğini, bir diğeri ise yatakta uyumayacağını dile getirmiştir. Hz. Peygamber bu sözler karşısında şaşırmış ve bu yanlış anlayışın kaynağını sorgulamıştır. Ardından, kendi ibadet ve yaşam tarzını açıklamıştır. Peygamberimiz (s) ibadet ettiği gibi normal bir hayat yaşadığını ve bu normal hayat içinde de ibadetlerini yerine getirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca, oruç tuttuğunu, bazen tutmadığını, kadınlarla evlendiğini ve bu şekilde Müslümanların sünnetine uygun bir yaşam sürdürdüğünü belirtmiştir.

Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu eğitim yöntemleri her zaman güncelliğini korumaktadır. Okullarda eğitimcilerle öğrenciler arasında buna benzer vakaların yaşandığı bilinmektedir. Bazen aynı ortamda olsalar bile dinleyiciler algıda seçicilik prensibine uygun hareket eder ve anlatılanların bir kısmını alır. Genel bütünlüğü gözden kaçırmış olur. Burada bahsi geçen olay öğretmenler için güzel örnektir.

Eğitimde çocuklara uygun ve yumuşak bir üslup kullanmak, onların etkilenmesini ve öğrenme sürecinin hızlanmasını sağlar. Yumuşak bir yaklaşım, inatçılığı ve muhalefeti azaltarak bilgilerin içselleştirilmesini kolaylaştırır. Bu nedenle, 'sevgi dili'ni kullanan eğitimciler daha hızlı sonuç alabilirler.⁴³³

4.1.3. Hoşgörü ve Empati

Hakikat ile yüzleşmek insana acı verir; dolayısıyla gerçeklerin yüzeye çıkması insanı rahatsız edebilir. Bu nedenle, insanlar genellikle kendi hatalarının, kusurlarının veya yanlışlıklarının açığa çıkarılmasından kaçınır ve bu durumu hoş karşılamazlar. Ancak, bu tür durumlarla yüzleşmek ve yanlışların düzeltilmesi için nazik bir şekilde ifade edilmesi gereklidir. Uyarıların uygun bir üslupla olması Allah'ın bir emridir. Nitekim Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn Fir'avn'e gittiklerinde gayet yumuşak bir üslup kullanmaları istenmiştir: ***"Firavun'a gidin, ona yumuşak söz söyleyin. Çünkü o haddi aştı."***⁴³⁴ Bu ayet, Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn'un Firavun'a gitmeleri ve ona karşı

⁴³³ Gözelceoğlu, *Hz. Peygamber'in Muhatap Olduğu Öğüt Talepleri*, s. 29.

⁴³⁴ Tâ-Hâ, 20/43-44.

kullanmaları gereken üslup hakkında bilgi vermektedir. Yumuşak bir üslup kullanmaları emredilirken, Firavun'un aşırı derecede kibirli ve zalim bir lider olduğu gerçeği vurgulanmıştır.

Bu emir, bir taraftan Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un misyonlarının ciddiyetini ve önemini yansıtırken, diğer taraftan da iletişimde kullanılacak dilin seçimindeki hassasiyeti göstermektedir. Yumuşak bir üslup, Firavun'un kalbinin yumuşamasına ve doğru yolu görmesine daha fazla olasılık tanırken, sert bir tavır ise daha fazla direnç oluşturabilirdi. Bu nedenle, bu ayet, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un rolünün ne kadar önemli olduğunu ve nasıl bir yaklaşım sergilemeleri gerektiğini vurgular.

Bu ayet, insanlar arası ilişkilerde nezaketle ve hassasiyetle davranmanın, hedeflenen sonuca ulaşmada ne kadar kritik bir eşik olduğunu gösterir. İnsanlar arasındaki ilişkilerde, özellikle de zorlu veya çatışmalı durumlarda, gönül okşayıcı bir söz kışı bahara çevirir, iletişimi kolaylaştırır ve çözüm yolunu açar. Bu bağlamda, Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'a verilen bu emir, insanlar arasındaki ilişkilerin barışçıl ve yapıcı bir şekilde yürütülmesinin önemini vurgular.

Kendini ilah olarak gören bir kimseye bile Allah'ın rahmeti⁴³⁵ hatırlatılıyorsa diğerleri yumuşak davranmayı hayli hayli hak ediyor demektir. Kaba ve katı olmak, karşıdaki insanı daha da sertleştirebilir, aksileştirebilir. Bu nedenle Peygamberimiz bir yanlışlığı düzeltirken: *"Şu kişiye ne oluyor da böyle böyle konuşuyor?"* şeklinde eleştirel bir ifade kullanmak yerine; *"Bazı kişilere ne oluyor da böyle böyle konuşuyorlar?"* şeklinde bir yaklaşımı tercih ederdi⁴³⁶ diyerek hatayı yapan kimseyi zikredip rencide etmeden ortaya konuşur, hata yapan ya da hata yapma eğiliminde olanlarda bu hareketlerini yapmaktan vazgeçerlerdi. Bu durum çağımızda da uygulanması gereken yöntemlerden biri olmalıdır. Çünkü günümüz insanı hatasının söylenmesinden asla hoşlanmamaktadır. Özellikle de genç nesil ve çocuklar daha da alıngandır; söylenenin tam tersini yapmaktadır.

⁴³⁵ Zümer, 39/53.

⁴³⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 6.

4.1.4. Sabırlı ve Tahammüllü Olma

Sabır, en genel manada Allah'ın emir ve yasaklarına karşı kararlı, başa gelen sıkıntı ve kötülüklere karşı dayanıklı olmak demektir.⁴³⁷ Bu kelime, Kur'an'da ibadetlere devamlılık,⁴³⁸ günahlardan kaçınmak⁴³⁹ ve sıkıntılara karşı direnç⁴⁴⁰ gibi değişik manalarda kullanılmıştır.

Sabır, psikolojik, sosyolojik, felsefi ve dini bağlamda geniş bir şekilde araştırılan ve değerlendirilen bir kavramdır. Psikolojide, sabır genellikle stresle başa çıkma, duygusal kontrol ve problem çözme becerileriyle ilişkilendirilir.

Felsefi açıdan sabır, insanın kendi iç dünyasını anlaması ve geliştirmesi sürecinde önemli bir rol oynar. Sabır, anlayış, irade ve öz disiplini gerektirir ve kişinin kendi davranışlarını değerlendirmesine ve kişisel gelişimine katkı sağlar.

Dini bağlamda, birçok inanç geleneğinde sabır, manevi gelişimin önemli bir unsuru olarak kabul edilir. İnançlı kişiler, sabır yoluyla zorluklarla başa çıkarlar ve Allah'ın takdirine boyun eğler. Bu bağlamda, sabır, ruhsal güçlenme ve manevi olgunlaşma sürecinde merkezi bir rol oynar. İnsanlardan dayanma ve direnme gücünü artıran bu vasıflara sahip kişiler övülmüştür, müjdelenmiştir.⁴⁴¹

Sabır, Peygamber dilinde sıkıntının geldiği ilk anda olandır.⁴⁴² Bundan ötürü çocuk terbiyesinde yaşanacak sıkıntılı durumlara karşı önce anlayışla karşılama gerektiği bilinmelidir. Anında mukabe etmek, ters cevap vermek ya da yapamadın gibi söylemlerde bulunmak başarıya ulaşmayı zorlaştıracaktır. Hata işleyene karşı toleranslı davranmalı, kendi kendine hatasının farkına varması için fırsat verilmelidir. Aksi halde o kimse kendini savunmaya ve kusurunu gizlemeye çalışacak ve hiç de hoş olmayan sonuçlar ortaya çıkabilecektir.⁴⁴³

⁴³⁷ Mustafa Çağrı, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, TDV Yayınları, Ankara 2008, s. 337-338.

⁴³⁸ Meryem, 19/65; Tâ-Hâ, 20/132; Ayrıca bk.; Bakara, 2/45; Hicr, 15/99; Lokmân, 31/17; Sâffât, 37/102.

⁴³⁹ Yûsuf, 12/90; Kasas, 28/54; Ayrıca bk.; Enfâl, 8/46; Yûsuf, 12/23.

⁴⁴⁰ Bakara, 2/155; Âl-i İmrân, 3/120; A'râf, 7/126; Yûsuf, 12/83; Hac, 22/35; Lokmân, 31/17.

⁴⁴¹ Bakara, 2/153.

⁴⁴² Buhârî, Cenâiz, 31.

⁴⁴³ Karadavi, *Hiz. Peygamber ve İlim*, s. 173.

Hız. Peygamber'in elçilik görevinde bulunduğı toplumda genel olarak kabalık hakimdi. Nezaket kurallarına uyulmazdı. Çoğunlukla çöl bedevilerinden oluşan bu toplum, serbest yaşam tarzına sahip, deneyimsiz ve güçlüye göre kanunları uygulayan kişilerden oluşuyordu.⁴⁴⁴ Enes b. Mâlik'in anlattığı olay bu meseleyi güzel şekilde özetler:

Bir gün Hz. Peygamber, Necrân kumaşından yapılmış kalın yakalı bir cübbe giymişken, bir bedevi arkadan gelip cübbesini çekti ve Peygamber'in boynunu çizdi. Bedevi, "Yâ Muhammed! Allah'ın malından iki devenin yükünü ver" dedi. Hz. Peygamber sakince dinleyip tebessüm etti ve birisini çağırarak iki devenin birine hurma, diğerine arpa yüklemesini emretti.⁴⁴⁵

Allah'ın resulü ve devlet başkanı durumunda olan birine karşı medeni kültür formlarına bürünememiş kaba saba insanların yaptıklarına karşı Peygamberimiz olayı sükûnetle karşılamıştır. Böyle vakalar karşısında gösterilen tavır, insanın karakterini yansıtır.

Buna benzer bir başka olay da Huneyn gazvesi dönüşünde yaşanmıştır. Savaşta elde edilen ganimetin bir an önce dağıtılmasını isteyen ordudaki bedeviler Hz. Peygamber'in üzerine yürüdüler. O kadar ileri gittiler ki, Hz. Peygamber, bir ağacın gövdesine sığınmak zorunda kaldı.⁴⁴⁶ Menfaatler insanları azgınlaştırabilir. Sefelere kimin hangi niyetle katıldığı bilinmez bir gerçektir. Kimileri dünyalık bir kaygı ve mefaatten kimi Allah rızası için kimi de dünyalık başka bir beklenti ile yola çıkmış olabilir. Acele etmeselerdi Hz. Peygamber'in ganimetleri taksim etmesini bekler, dağıtmasına tanık olurlardı. Yaşananlar sabırlı olmanın ne derce ehemmiyetli olduğunu göstermeye yeter dercededir. Büyüklük alametlerinden birisi de başkalarının yaptıkları hataları hoş görmede, onlara anlayış göstermede saklıdır. Okulda, sınıfta, sokakta ya da evde aynı sahneler her gün tanık olmaktayız. Düzeni sağlamak için her hata yapanı kırıp göndermek müslümana yakışan bir davranış tipi değildir.

Çocuk, aile ve okul üçgeninde bu tarz sıkıntıların yaşandığı bilinmektedir. Bu tarz olaylarda sabır ve teenni ile hareket edilmeyince iş kaba kuvvet yoluyla halledilmeye çalışılmaktadır. Herkes kendi hukukunu icra etmeye kalkınca eğitim-

⁴⁴⁴ Geniş bilgi için bk. İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, ss. 40-50.

⁴⁴⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 1.

⁴⁴⁶ Buhârî, Cihâd, 24; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 3-4/491; Vâkidî, 3/947-948; Gazâlî, *Fıkhü's-Sîre*, çev. Resul Tosun, Risale Yayınları, İstanbul 1991, ss. 426-432.

öğretim adına büyük utançlara sebep olmaktadır. Öğretmen-öğrenci arasında yaşanan ufak çaplı olaylar zamanında halledilmeyince daha sonra büyük kavgalara, kırınlıklara sebep olmaktadır.

4.1.5. Çözüm Odaklı Hareket

İnsanlar zaman zaman nasıl davranacaklarını bilemeyebilir ve bu nedenle hatalar yapabilirler. Bu noktada, tecrübeli kişilerin devreye girmesi önemlidir. Çünkü bu tür kişiler, yaşadıkları deneyimler sayesinde olaylara daha dengeli bir bakış açısıyla yaklaşabilir ve sağlıklı çözümler üretebilirler. Her köyde ve kasabada önceleri akıl, fikir danışılacak insanlar vardı. Derdi müşkü olanlar onlara müraccat ederdi. Anadolu'nun birçok köşesinde gördüğümüz akıl adamlara günümüzde de ihtiyaç duyulmaktadır. Yoksa ufak tefek işlerden dolayı büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Günlük haberlerde veya yakınlarımızda olanlardan 'geçim sıkıntısı' bahanesiyle birisinin canına kıydığını, boşandığını, okulu bıraktığını duyuyoruz. Aile ve toplumu ayakta tutacak bu tarz hadisleri önlemede yardımcı olacak çözümlere ihtiyaç vardı. Her konuyu mahkemeye taşımadan arabuluculuk sistemi aracılığı ile hallettiğimiz gibi bunlarında benzer usüllerle yoluna konması mümkündür.

Peygamberimiz ile bir çocuk arasında yaşanan şu hadise dengeli disiplin hakkında ders niteliğindedir:

Râfî adında küçük bir çocuk, komşuların hurmalarını taşılayıp yere düşürüyordu. Meyve sahipleri, durumu Hz. Peygamber'e bildirdi. Peygamber, çocuğa bağırarak yerine nazik bir şekilde neden hurmaları taşıladığını sordu. Çocuk aç olduğunu söylediğinde, Hz. Peygamber meyveleri taşlamamasını ve düşenlerden yemesini tavsiye etti. Ardından çocuğun karnını ve gözünü doyurması için dua etti.⁴⁴⁷

Bahçeler, meyveler, çocuklar hepsi dünya nimetleridir. Mülkiyet hakkını ihlal eden çocuğun davranışı Allah Rasulünün dikkatini çekmiş ve durumu bizzat ele almıştır. Her zamanki sükûneti, yumuşaklığı çocukla iletişimini kolaylaştırmıştır. Yoksa çocuk korkar konuşmazdı. Yaptığı davranışın makul nedeni olduğunu anladığında ona farklı alternatif sunmuş ve olay tatlılıkla halledilmiştir.

Peygamberimiz gibi büyük şahsiyetlerden ve onun gibi eğitimciden daha başka türlü söz ve ya davranış beklenmezdi. Çünkü O; *“İnsanlara akıllarının alacağı kadar*

⁴⁴⁷ İbn Mâce, Ticârât, 67.

*konusulmasını veya “insanlara derecelerine göre muamele edilmesini”*⁴⁴⁸ ifade buyurmuştu. Kendi ifadesine göre uygun davranışı da bütün ömrü boyunca ortaya koymuştur.

Akıl sahibi ve şuurlu bir insan sebepsiz olarak herhangi bir davranışta bulunmaz. Yapılan her hareketin, her davranışın veya söylenen her sözün bir sebebi vardır. Ancak, sebep veya sebepler bazan çok açıktır, bazan da kişinin kendisinin dahi fark edemediği şekilde olabilir. Onun içindir ki, her nerede, ne zaman ve hangi şartlar altında suç sayılabilecek bir olay zuhur ederse etsin- ilgililerce herhangi bir yaptırım uygulanmadan- mutlaka bir sebep araştırılmasının yapılması icap eder. Özellikle anneler, babalar veya eğitimciler terbiye etmeğe çalıştıkları çocukların hataları karşısında bu hususa daha fazla dikkat etmelidir.⁴⁴⁹

Rafî'nin yaşadığı bu tarihi olayı değişik açılardan değerlendirme imkânı vardır: Öncelikle bu hadisede yeme içme gibi gayet insani bir durum vardır. Râfî'nin yaptığı, açlıktan kaynaklı olan bir ihtiyacın giderilmesinden başka bir şey değildir. Böyle bir durumla kim karşılaşır karşılaşıp çocuğun yaptığına benzer bir şey yapabilir. Açlık ve susuzluk insana en olmadık şeyler yaptırabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, birinin malına izinsiz el uzatmasıdır. Yoksa yere düşenlerden yemeye zaten izin verilmiştir. Hurma sahibi ya da olaya tanık olan akli başında birisi, bu tip hadiseleri görünce ahlâken duruma müdahale etmesi gerekir. Netice itibariyle; bu tarz vakalar sayesinde hem aile büyükleri hem de çocuklar, neyin helal neyin haram olduğu bilincine bu tarz ibret verici örneklerden ulaşacaktır.

Hız. Peygamber'in nazik ve anlayışlı yaklaşımı, çocuğun duygularını anlamaya ve onunla etkili bir iletişim kurmaya yöneliktir. Hız. Peygamber, çocuğa zarar vermeden davranışlarını düzeltme ve doğru yolu gösterme fırsatı sunar. Bu, eğitimde model alınabilecek bir yaklaşımdır.⁴⁵⁰

Hız. Peygamber, Medine sokaklarında dolaşırken insanların yollarda oturduğunu gördü ve bunu bırakmalarını istedi. İnsanlar, bu durumun işlerini konuşmak için zorunlu olduğunu belirttiler. Hız. Peygamber, eğer oturmaya devam edeceklerse, yolun hakkını vermelerini söyledi. Yolun

⁴⁴⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 23.

⁴⁴⁹ Bk; Mustafa Öcal, “Bir Hadisi Şerif Işığında Çocuk Terbiyesi”, 25/4, Diyanet Dergisi, Ankara 1983, ss. 176-183.

⁴⁵⁰ Öcal, Bir Hadisi Şerif Işığında Çocuk Terbiyesi, s. 179.

hakkı olarak, harama bakmamayı, geçenleri rahatsız etmemeyi, selam verildiğinde selamı almalarını ve iyiliği emretmeleri gerektiğini açıkladı.⁴⁵¹

Peygamber efendimizin uygulamaları insanlık için çığır açıcı niteliktedir. O'nun, insanların sokaklarda oturmasını sorgulaması ve onlara yolun hakkını vermelerini önermesi, beşeri münasebetler ve vaktin boşa geçirilmemesini hatırlatması bakımından önemlidir. İnsan sevdiği ve değer verdiği biri tarafından makul ölçüde uyarılınca onu dikkate alır ve gerekeni daha kolay bir şekilde yerine getirir. Gerektiğinde durumla ilgili mazeretini beyan eder. Zaten yaşanan hadisede orada bulunanlar, 'sokaklarda oturmanın meselelerin tartışılması için bir zorunluluk olduğunu belirtir, toplumun karar alma ve meseleleri çözme süreçlerine sokaklarda oturmanın önemli bir rol oynadığını ifade ederler. Bu düşünce yapısı, toplum içindeki katılımcılığın ve güncel tabiriyle demokratik süreçlerin önemini yansıtır.⁴⁵²

Hz. Peygamber'in yolun hakkını vermeyi önermesi, insanların sosyal sorumluluklarını ve çevrelerine karşı duyarlı olmalarını vurgular. İyilik yapma ve toplumda pozitif bir etki yaratma sorumluluğu anlamına gelir. Hz. Peygamber'in önerdiği yolun hakkını verme davranışları, insanların birbirlerine karşı görgü kurallarına ve hoşgörüye sahip olmalarının önemini vurgular. Selam vermek, başkalarını incitmemek ve kötülükten kaçınmak gibi basit adımlar, toplumda uyum ve barışın sağlanmasına katkıda bulunur.⁴⁵³

Bu örnek olaylar günümüz insanlarına, toplumsal yaşamda saygı, hoşgörü, sorumluluk ve iletişimde anlayış gibi temel değerlerin önemini hatırlatır. Sokaklarda yaşananlar, sadece bireylerin değil, toplumun tamamının refahı için önemlidir.

4.1.6. Affedici Olması

Allah Teâlâ'nın kullarına tanıttığı isim ve sıfatlardan biri de el-Afüvv'dür. Bu isim, çok affeden, günahları silen, tevbe edenleri bağışlayan ve suç işleyene ceza vermeyen anlamına gelir.⁴⁵⁴ Allah Teâlâ'nın kullarını hem dünyada hem de ahirette rezil etmeyen, günahlarını gizleyen, örten, bağışlayan ve bu günahlar nedeniyle

⁴⁵¹ Buhârî, Mezâlim, 22; Müslim, Libâs, 114.

⁴⁵² Öcal, *Bir Hadisi Şerif Işığında Çocuk Terbiyesi*, s. 180.

⁴⁵³ Öcal, *Bir Hadisi Şerif Işığında Çocuk Terbiyesi*, s. 181.

⁴⁵⁴ Bk.; Nisâ, 4/99, 149.

cezalandırmayan sıfatı el-Ğafûr'dur.⁴⁵⁵ Yaratanın böyle olması, kullarına da benzer bir yaklaşım sergileme sorumluluğunu yükler. Kur'an'da, bir hataya karşı ceza verme yönteminin yanı sıra, affetme yolunun da mevcut olduğu ***“Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür; ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükâfatını Allah verir. Hiç şüphe yok ki O haksızlık edenleri sevmez. Haksızlığa uğradığı için karşılık verenlere gelince, onlar aleyhine bir yol tutulamaz. Kınama ve cezalandırma ancak insanlara zulmeden ve yeryüzünde haksız yere saldırıda bulunanlara yöneliktir. Onlar için elem verici bir azap da vardır. Ama kim sabreder ve bağışlarsa, işte bu güçlü irade gerektiren işlerdendir”*** ifade edilmektedir.⁴⁵⁶ Bu ayet, bir kötülüğe maruz kalınca ya ona kötülükle karşılık verilebileceğini göstermekte ve ya affetme yolunu tercih edebileceğini anlatmaktadır. Ayette ki ifadelerden, kötülüğe karşılık vermenin meşru olduğu ancak affetmenin daha üstün bir davranış olduğu anlaşılmaktadır. Affetmenin Allah'a ait olduğu ve Allah'ın affıyla mükâfatlandırılacağı ifade edilir. Aynı zamanda zulme uğrayanın kendini savunmasının doğal bir hakkı olduğunu belirtir, ancak sabır ve affetmenin daha övgüye değer olduğu vurgulanır. Ayetin devamı, kötülüğe karşılık vermeyi önermek yerine affetmeyi teşvik etmektir. Affetmenin, Allah'ın rızasını kazanmak için önemli bir davranış olduğu ve sabır ile birlikte bu işin takdir edilmesi gereken bir erdem olduğu vurgulanır. Ayrıca, zulme uğrayanın kendini savunma hakkına vurgu yapılır, ancak bu durumda bile sabır ve affetmenin tercih edilmesi gerektiği belirtilir.

Kur'an'da Allah'ın isimlerinden bahseden ayetler bulunduğu gibi, Peygamberimizin isim ve sıfatlarına da değinen ayetler mevcuttur.⁴⁵⁷ ***“Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden olma”***⁴⁵⁸ ***“Onları bağışla, kendilerine güzel davran”***⁴⁵⁹ ve ***“Kötülükle iyilik bir değildir. Sen kötülüğü en güzel olan (af) ile önle. O vakit göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost gibi olur,”***⁴⁶⁰ ayeti affetmenin yüceliğinden bahsetmektedir.

⁴⁵⁵ Bk.; Bakara, 2/173, 182, 192, 199.

⁴⁵⁶ Şûrâ, 42/40-43.

⁴⁵⁷ Tevbe, 9/128.

⁴⁵⁸ A'râf, 7/199.

⁴⁵⁹ Hicr, 15/85.

⁴⁶⁰ Fussilet, 41/34.

Ayetlerde başkalarına karşı kolaylaştırıcı olmanın, kusurlarını affetmenin fedakarlık olduğunu anlatır. İyiliğin emredilmesi salm fitratın gereğidir. Her akli selim bu yolu seçer. Cehalet akla bilgisizce davranmayı getirir de onun manasında kabalık, katılık gibi davranış bozuklukları vardır. Hitap Hz. Peygamber'e olsada Kur'an'ın muhatabı ona inananlardır. Dolayısıyla burda geçen davranış şekilleri hepimize yöneliktir. Kibirlenen kişilerin tavırlarına aldırış etmeden insanlara güzel davranmanın gereği üzerinde durulmuştur. Cahillere aldırılmamanın mânası, insanları hakka davet ederken, kendini bilmezlerin edep ve ahlâkla bağdaşmayan kötü ve çirkin davranışlarına, karşılık vermemektir. Onların bu türden hareketlerine karşısında öfkelenmeden yoluna devam etmek, iyiliği emretmekten vazgeçmemek demektir.⁴⁶¹

Yüce Allah Kur'an vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (s), beşeri ilişkilerde nasıl davranması gerektiğini, insanlardan gelen kötülüğe nasıl muamele edileceğini göstermiştir. Sebepli sebepsiz her ne olursa olsun, başkalarına haksızlık edilmesi Allah'ın hoşnut olmadığı bir davranıştır. Şayet cezalandırma yolu seçilmişse, kötülüğü yapan kişi o eylemin kötülüğünü kendisine hissettirecek nitelikte ve ona denk bir karşılıkta olmalıdır. Ancak affetmek tavsiye edilmektedir.

Affetme ile ilgili husus, şahsî bir hakla ilgiliyse bağışlama ve düzeltme yolunun seçilmesi hak sahibini ziyana sokmaz, onun Allah katındaki mükâfatı bâkidir. Öte yandan haksız saldırıyı önlemeye çalışmak ve meşrû müdafaa ölçüleri içinde karşılık vermek, kınamayı ve cezayı gerektiren bir eylem değildir. Olabildiğince sabredip özveride bulunmak erdemli bir davranıştır.⁴⁶²

İyilikle kötülük müsavî değil. Bir kötülüğe maruz kalınca onu bertaraf etmek için iyilik yollarından birini işlet denmektedir. Yani kişiyi kötülüğe iten sebep nedir, niçin o davranışı yapmak zorunda kaldı gibi olumlu düşünceyle yapıcı olmak tavsiye edilmiştir. Kötülüğe karşı en etkili tepki, affetmektir. Hatta affetmek en büyük cezadır diyenler de var.

Hz. Peygambere şöyle denilmiştir: “Ey Muhammed! Sana uygun olan davranış iyilik, onlara ise kötülüktür. İyilik ve kötülük birbirine denk değildir. Eğer sen iyilik

⁴⁶¹ Karaman, vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, C. 2, s. 650.

⁴⁶² Karaman, vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, C. 4, s. 754-755.

yaparsan, dünyada saygınlık ve âhirette sevap kazanırsın; onlar ise kötülükleri nedeniyle tam tersini yaşarlar.”⁴⁶³

Hız. Peygamber şahsına yönelik yapılan hatalarda af yolunu tutmuştur. Çünkü affetmek zayıflık alameti değildir. Allah hakkı ve kul hakkı af konusun dışında tutulmuştur. Bunlarda ya cezalandırma yoluna gidilmiş veya helalleşmenin gerektiği hatırlatılmıştır.

Af, genellikle bilerek yapılmayan ve ciddi boyutlara ulaşmayan hatalar için geçerlidir. Ancak, bilerek ve kasten işlenen, ilahi prensipler ve kanunlarca suç sayılan ve cezayı gerektiren kötülükler söz konusu olduğunda, af uygulamak bu tür kötülüklerin yapılmasına izin vermek ve sınırları aşmak anlamına gelebileceği için caiz değildir.⁴⁶⁴

Özetle, kul hakkı ancak tarafların birbirine haklarını helal etmeleriyle çözülür. Affetmek, suçu veya suçluyu artırmaz. Eğer kötülüğü sadece aynı şekilde karşılamak mümkünse ve başka bir çözüm bulunamıyorsa, bu durumda **“Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş” şeklindeki bir yaklaşım tercih edilebilir.**”⁴⁶⁵ Aff ya da cezanın hangisi muhatap için faydalı ise onun uygulanması gerekir.⁴⁶⁶ Bütün bunlardan adalet ile merhamet dengesinin iyi ayarlanması gerektiği lüzumu ortaya çıkar.

Hız. Peygamber, hata yapanlara hoşgörüyle yaklaşırken aynı zamanda onları uyarırdı. Yanlış üzerinde ısrar etmelerine izin vermez, hataları olgunlukla ele alırdı. Bazen hataları göz ardı eder, kişilere kendi hatalarını düzeltmeleri için fırsat tanırdı. Rasulullah, hata yapanlarla konuşur, onları anlamaya çalışır ve uygun bir şekilde uyararak yanlış davranışlardan sakındırırdı.⁴⁶⁷ Bu yaklaşımı, hem bireylerin düzeltici adımlar atmasını sağlamakta hem de toplumda olumlu bir davranış kültürü oluşturmaktadır.

⁴⁶³ Karaman, vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, C. 4, s. 710.

⁴⁶⁴ Ahmed Rifat, *Tasvîr-i Ahlâk*, sad. Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s. 27.

⁴⁶⁵ Mâide, 5/45.

⁴⁶⁶ İbrahim Cücük, *Ayet ve Hadislerle Peygamberimiz*, Anadolu Gençlik Dergisi Yayınları, Ankara 2004, s. 257.

⁴⁶⁷ Gözelceoğlu, *Hız. Peygamber'in Muhatap Olduğu Öğüt Talepleri*, s. 49.

Mekke'nin fethi sırasında Kâbe'nin avlusunda bulunanlara karşı kendilerinden ne beklediklerini sordu. Onlar, kendisinden hayır ve iyi davranış beklediklerini belirttiler. Bunun üzerine Allah Rasulü, “Benim durumum sizin durumunuza Yusuf ve kardeşleri arasındaki duruma benziyor. Yusuf’un kardeşlerine söylediği gibi, ben de size **‘Bugün size hiçbir kınama ve ayıplama yoktur. Allah sizi bağışlasın; çünkü O, merhamet edenlerin en merhametlisidir’** diyorum,” dedi.”⁴⁶⁸ Geçmiş dönemlerde İslâm’a dil uzatmış, alay etmiş, Müslümanlara çeşitli eziyetlerde bulunmuş bazı kişiler için ölüm emri çıkarılmış, bunlardan bir kaç tane öldürülürken pek çoğu Peygamberimize ulaşarak affını istemiş ve ölümden kurtulmuştur.⁴⁶⁹

Bahsi geçen örnekler incelendiğinde Hz. Peygamber’in, hatalı davrananlara hoşgörüyle yaklaştığı, onları uyardığı ve yanlışlarını sürdürmelerine izin vermediği; aksine, onları en güzel şekilde uyardığı ve doğru yola yönlendirdiği anlaşılmaktadır. Mekke'nin fethinden sonra, Kâbe avlusunda bekleyenlere merhametle davranarak, Yusuf’un kardeşlerine gösterdiği gibi, onlara kınama olmadığını ve Allah’ın bağışlayıcı olduğunu hatırlattığı; ancak, İslâm’a dil uzatmış olan ve Müslümanlara eziyet etmiş olan bazı kişilere de ölüm cezası ile hükmedildiği, fakat pek çoğunun bir vesile ile Peygamber’e ulaşarak bu durumdan kurtuldukları görülmektedir.

⁴⁶⁸ Yûsuf, 12/92.

⁴⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, s. 389.

4.1.7. Hataları Zaman Kaybetmeden Düzeltme

Hata yapmak insan fitratındadır. Allah Rasulü “ *Her insan hata eder, günah işler. Hata işleyenlerin en hayırlısı tevbe edenlerdir*”⁴⁷⁰ buyurmak suretiyle bu hakikati dile getirmiştir. Onun anlayışı, müsamahası kusurları görmesinin önüne geçiyordu.o, böyle durumlar karşısında, bazı hataları ya görmezlikten gelmiş ya da affetme yolunu seçmiştir. Ama bazı hatalar vardır ki görmezden gelmesi mümkün olmamıştır. Yapılan bu hataları hemen düzeltme ihtiyacını hissetmiştir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber, şirk üzere yaşayan bir topluma peygamber olarak gönderilmişti. Haliyle bu toplumda inanç yönünden pek çok hatalar görülmektedir. Bu hatalar bidat hurafe cinsinden olup vahiy geldikten sonra da alışkanlıktan olsa gerek müslümanlar arasında devam etmiştir.

Ebû Vâkıd, Peygamberimizle Huneyn seferine çıktıklarında, müşriklerin kutsal saydığı Zâtü Envât adında bir ağaçtan geçtiklerini anlattı. Onlara, “Ey Allah’ın Rasûlü! Bizim de onlarınki gibi bir kutsal ağacımız olsa” dediler. Peygamberimiz, bu isteği duyunca, “Siz de İsrâil oğullarının Hz. Musa’ya ‘*Bize de bir tanrı yap*’ *tanrı yap*”⁴⁷¹ demeleri gibi bir şey söylüyorsunuz. Önceki kavimlerin yolundan gidiyorsunuz,” şeklinde cevap verdi.⁴⁷²

İnsanlar alışkanlıklarını kolay kolay terkedemez. Anlatımı yapılan olayda sahabeler, daha önce putperestlikle yaşamış olmalarından dolayı, putperestlerin kutsal kabul ettiği bir ağaca özen gösterme eğiliminde olmuşlardır. Bu, bireylerin eski alışkanlıklarını, geçmiş deneyimlerini ve kültürel etkileşimlerini taşıdıklarını gösterir. Ancak, Peygamber Efendimiz’in bu isteği reddetmesi ve Müslümanları putperestlerin izlediği yola girmemeleri konusunda uyarması, insan ve toplum psikolojisi açısından önemli bir dönüşüm sürecini ifade eder. Bu olay, Müslümanların kendi kimliklerini korumaları gerektiği, geçmiş alışkanlıklarını ve kültürel etkileşimlerini İslam’ın öğretileriyle uyumlu hale getirmeleri gerektiği gerçeğini vurgular.

İslam tarihinde dönüşüm sayılacak bazı hadiseler yaşanmıştır. Hz. Peygamber’in sahabe ile yaşamış olduğu bu durumda bir kırılma noktasıdır. Böyle insanların ve toplumların geçmiş alışkanlıklarından ve kültürel etkileşimlerinden sıyrılarak, İslam’ın öğretilerine daha fazla bağlılık göstermelerine olanak sağlanmış olur.

⁴⁷⁰ Tirmizî, Kıyâme, 49.

⁴⁷¹ A’râf, 7/138.

⁴⁷² Tirmizî, Fiten, 18.; İbn Hişâm, Siretü’n-Nebeviyye, s. 442.

Toplum nezdinde kabul görmüş fakat herhangi bir dini dayanağı olmayan bazı uygulamalar geçmişten günümüze sürmektedir. Hz. Peygamber, İslâmî temele dayanmayan kimi halk inançlarını düzeltme yoluna gitmiştir. Oğlu İbrahim vefat ettiği gün güneş tutulması yaşanmıştı. Halk, bu durumu çocuğun vefatıyla ilişkilendirerek, onun ölümünden dolayı tutulduğu düşündüler. Çünkü o dönem böyle inanışlar gayet normaldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: ‘Güneş ve ay hiç kimsenin ne ölümünden dolayı ne de doğumunu karşılamak için tutulur. Ay ve güneş tutulmasının insan hayatı ile ilgili olmadığını söylemiştir. Tutulmayı görünce namaza durup Allah’a duaya koyulun’ tavsiyesini yapmıştır.⁴⁷³ Hüsuf ve kûsuf namazları diye bilinen ibadetler bu türden gök hadiselerinde kılınır olmuş. Yukarıda anlatılan olaya benzer hadiseler batıl inanç nevindendir. Bunlara karşı evde aileler, okulda öğretmenler ve camilerde din görevlileri mücadele etmeli, müsamaha göstermeden hatalar düzeltilmelidir. İbadet konularında gösterilecek hatanın sonu şirke kadar gider. Dikkat etmek gerekir. Yine benzer bir vaka;

Peygamberimiz Hudeybiye’de gece yağın yağmurdan sonra sabah namazını kıldırıldı. Namazı bitince cemaate döndü ve: ‘Rabbimizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?’ diye sordu. Onlar: ‘Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.’ dediler. O, şunları nakletti: ‘Kullarımdan bir kısmı mümin olarak sabahladığı gibi bir kısmı da kâfir olarak sabahlamıştır. Kim yağmur, Allah’ın fazlı, keremi ve rahmetiyle yağdı, dediyse işte bunlar bana inananlardır. Ama bize filan ve filan yıldızın etkisiyle yağmur yağdırıldı, diyenlere gelince işte bunlar, beni inkâr edip yıldızlara inanlardır.’⁴⁷⁴

Tabiatta cereyan eden hadiseler Allah’ın emriyle olmaktadır. **“O’nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez”**.⁴⁷⁵ Bu örnekler, itikadi hataların Hz. Peygamber tarafından derhal düzeltildiğini açıkça göstermektedir. İslam’ın temeli itikattır; itikad sağlam değilse, hiçbir şeyin değeri yoktur. Kuran ayetlerinde de görüldüğü üzere, önce iman, ardından salih amel gelir.⁴⁷⁶

İslamın inanç esaslarından olan ibadetler ve ameller cinsinden konularda yapılan hatalara müdahale edildiğinin bir örneğide abdest konusudur. Abdest almış fakat abdestin gerekliliklerine dikkat etmeyen bir kişi Hz. Peygamber’in yanına geldiğinde,

⁴⁷³ Buhârî, Kûsûf, 13.; Nesâî, Kûsûf, 16.

⁴⁷⁴ Buhârî, Ezân, 156.; İstiska, 28.; Müslim, İmân, 125.; Ebû Dâvûd, Tıb 22.

⁴⁷⁵ En’âm, 6/59.

⁴⁷⁶ Asr, 103/3.

ona: “*Git, abdestini düzgün bir şekilde al,*” diyerek uyarıda bulunmuştur.⁴⁷⁷ Abdest namazın şartlarından, o tam olmayınca namaz da olmayacaktır. Abdest uygulaması bir davranışın yerleşik hal alması için önce doğru öğrenilmesi gerektiğine işaret etmesi açısından önemlidir. Anne baba, öğretmen çocuklara bir davranışı öğretirken onun doğru anlaşıldığını test etmelidir. Yoksa anlatanın doğruluğu yeterli değildir. Rehberlik görevi bulunan müftülerin, vaizlerin, din dersi ve ilahiyat fakültesi öğretmenlerinin, dini eserler kaleme alan yazarlar vb. dini erkanların doğru anlatılması ve anlaşılması hususunda Peygamber varisleri olarak dikkatli davranmalıdır.

Hız. Peygamber, çoğu zaman insanlara karşı anlayışlı olmuş, onlara sabırla muamele etmiştir. Ancak bazı durumlarda bu tür davranışlar inanç sistemine zarar verebileceği için hemen müdahale edip düzeltme yoluna gitmiştir. Özetle; halin mucibince amel etmişti diyebiliriz. Bir gün Hız. Peygamber ahabıyla birlikte mescitte otururken, bir bedevi gelip hızlıca namazını kıldıktan sonra selam verdi. Hız. Peygamber selamını aldıktan sonra ona: “*Git, namazını tekrar kıl; çünkü namazın geçerli olmadı,*” dedi.⁴⁷⁸ Adam dönüp namazını yeniden kıldı ve geldi. Hız. Peygambere tekrar selam verdi. Hız. Peygamber selamını aldıktan sonra bir kez daha namazını yenilemesini istedi. Bu birkaç defa bu şekilde tekrar edince orada bulunanları bir korku aldı. Sonunda o kişi: ‘Ben bir insanım; doğru da yaparım, yanlış da yaparım. Bana hatamı göster, doğruyu öğret’ dedi. Bunun üzerine Hız. Peygamber ona namazın ta’dil-i erkân üzere nasıl kılınacağını güzel bir şekilde anlattı: “*Namaza kalkınca önce Allah’ın sana emrettiği şekilde abdest al, sonra kâmet getir ve namaza dur. Ezberinde Kur’an varsa onu oku. Yoksa Allah’a hamd et, tekbir, tehlil getir. Sonra rükûa git. Rükû halinde azaların mutedil bir şekilde dursun. Sonra kalk. Kıyam halinde itidale er. Ardından secdeye git. Secdede iken itidale er. Sonra otur ve bir süre o halde dur. Sonra kalk. İşte bu söylenenleri yaparsan namazını mükemmel kılmış olursun. Bundan bir şey eksik bırakırsan namazını eksiltmiş olursun*”.⁴⁷⁹ Namazın kılınışı hakkında en tafsilatlı hadislerden birisi budur. İnsan öğrendiği bir şeyi test etmeden onun doğru olduğunu sanır. Çocuklarda ibadet konularına alıştırılırken, dua ve sureler

⁴⁷⁷ Ebû Dâvûd, Tahâret, 66.

⁴⁷⁸ Buhârî, Ezân, 122.

⁴⁷⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 144.; Tirmîzî, Salât, 110.

ezberletilirken onlardan uygulamalı olarak dönüt almanın sırrı bu hadiste yaşananlarla aynıdır. Takip edilmez ve hatalar düzeltilmezse doğru bilinen yanlışlar sıradanlaşır.

Bu olay, müslüman olan bireylerin hayatlarında karşılaşılabilecekleri örnek hadiselerdendir. Bir bedevi, mescitte hızlıca namaz kılar, Hz. Peygamber de ona namazını yeniden kılmasını söyler çünkü yanlış kıldığını görmüştür. Bedevi, hatasını kabul eder ve Hz. Peygamber'in öğütlerini dikkatlice dinler. Hz. Peygamber, bedeviye namazı nasıl kılınacağını adım adım açıklar ve hatasını düzeltmesine yardımcı olur. Daha sonra adam söylendiği gibi namazını kılar. Burada yaşanan hadisenin benzerleri günümüzde de yaşanmaktadır. Öğretmenler ve veliler çocukların hatalarını görünce zaman geçirmeden düzeltme yoluna gitmelidirler.

Hz. Peygamber'in en büyük mücadelesi şirke karşı olmuştur. Allah'ın affetmeyeceği günahların başında şirk gelmektedir.⁴⁸⁰ Müşrikler puta tapıyor, kendilerine bile faydası olmayan ağaçtan taştan yapılmış bu nesnelerden fayda umuyorlardı. Çünkü atalarından öyle görmüşlerdi. Onlara, **“Allah'ın indirdiğine uyun” denildiğinde, “Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız”**⁴⁸¹ diyorlardı. Mekke fethedilince Kâbe ve etrafı putlardan temizlenmiş ve Kâbe tevhidin simgesi olmuştu. Fethin ardından Mekkelilerin çoğunluğu isteyerek ya da istemeyerek Müslüman olmuşlardı. Onlarda putlar çok kutsal ve saygındı. Her nereye gitsen onlarla karşılaşmak mümkündü. Bunlarında yıkılması için Hz. Peygamber değişik bölgelere seriyyeler göndermiştir.⁴⁸²

Meşhur kabilelerden biri olan Sakîflilerin Lât adında putları vardı; ona ibadet ediyorlardı. Yapılan anlaşma ile bu putun üç yıl süreyle yıkılmayıp kalmasını istediler. Anlaşmak için ne kadar mücadele etseler de onlara izin verilmedi. En son çare olarak Sakîfliler putlarını kendileri tarafından yıktırmamasını istediler. Bu istekleri ise kabul gördü ve Hz. Peygamber'in görevlendirdiği Muğîre b. Şu'be ile Ebû Süfyân Tâîf'e giderek o putu yıktı.”⁴⁸³

⁴⁸⁰ Nisâ, 4/48.

⁴⁸¹ Bakara, 2/170.

⁴⁸² Kelbi, Ebu'l-Münzir Hişâm b. Muhammed Ebu'n-Nadr b. Sâib, *Kitâbu'l-Esnâm-Putlar Kitabı* (Arapça-Türkçe bir arada), çev. Beyza Bilgin, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, ss. 99-108.

⁴⁸³ İbn Hişâm, *Siretü'n-Nebeviyye*, s. 540.

Bu olay Arap toplumunda putun ve putperestliğin Arapların içine ne kadar sindiğinin açık bir göstergesidir. Heyet Müslüman olmuştu ama geride daha pek çok şirkten kalma adetleri vardı. Onları korkutmamayı ve kazanmayı hedefleyen Hz. Peygamber, makul ölçülerde şirkten ve küfürden kalma hususları tavizsiz ortadan kaldırma yoluna gitmiştir.

‘Taviz tavizi doğurur’ diye dilde meşhur ve hakikatli bir söz vardır. Bu örnek, Hz. Peygamber’in, putperestliğin yaygın olduğu bir toplumda putları ve putperestliği reddetme kararlılığı, hataların düzeltilmesinde sağlam bir duruşun gerekliliğini vurgular. Sakîf kabilesinin ısrarı ve taleplerine rağmen, Hz. Peygamber taviz vermemiş ve doğruyu savunmuştur. Bu, günümüzde de hatalarla mücadele ederken, kararlılıkla doğruyu savunmanın ve taviz vermemenin önemini gösterir. Hz. Peygamber’in bu olaydaki tutumu, hataların düzeltilmesinde sadece hataları kabul etmekle kalmayıp, aynı zamanda doğruya yönlendirme ve taviz vermemenin gerekliliğini de öne çıkarır.

4.1.8. Dengeli Disiplin

Dengeli Disiplin anlayışı; eğitimde ve çocuk yetiştirmede otorite ve özgürlüğü dengede tutan bir yaklaşımı ifade eder. Bu disiplin anlayışı, çocukların belirlenen kurallara uymalarını sağlarken aynı zamanda onların bireysel özgürlüklerine ve kişilik gelişimlerine de saygı duyar. Dengeli disiplin, aşırı sertlik veya aşırı hoşgöründen kaçınarak, tutarlı ve adil bir şekilde davranmayı amaçlar. Çocuklara sorumluluk bilinci kazandırırken, onlara sevgi ve saygıyla yaklaşmayı, hatalarını düzeltirken onlara rehberlik etmeyi içerir. Bu yöntem, çocukların güvenli bir ortamda büyümelerini ve sağlıklı bir özgüven geliştirmelerini desteklerken, toplum içinde uyumlu ve sorumlu bireyler olmalarına da katkıda bulunur.

Hız. Peygamber’in karakter özelliğinde yumuşak huylu olmak vardır. O katı ve kaba olmayı tercih etmezdi. Görevi icabı öyle davranırsaydı çevresinde kimse kalmazdı. **“Eğer sen, kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından ayrılıp giderlerdi”**⁴⁸⁴ ayeti bu hususu dile getirmektedir. O, rıfk ile muamele etmeyi kendine ilke edinmiştir. Ancak nadir de olsa kızdığı, öfkelenildiği, karşısındakini azarladığı da

⁴⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

olmuştur. Bu durum genellikle kendini zora sokan bir hareket yapanı ve Allah'ın haklarının çiğnendiğini gördüğünde olmuştur.

O biliyordu ki, kaba ve katı kalpli bir kimse başka bazı erdemlere sahip olsa da muhataplarında nefret uyandırır; insanlar böyle bir kimseyi dinlemek istemezler veya onun arkadaşlığına katlanamazlar. İslâm gibi evrensel bir mesaj getiren, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan⁴⁸⁵ rahmet Peygamberiydi. Onun yüce bir ahlâk üzere bulunduğu bildirilmiştir.⁴⁸⁶ Kur'an'ın bu şekilde vafettiği birinin kötü vasıfları taşınması düşünülemez.⁴⁸⁷

H. Peygamber, iki seçenek arasında kaldığında genellikle en kolay olanı tercih ederdi. Bir gün bir işi yapmış, ancak bazı kişiler bu işten kaçınmıştı. Bunun üzerine H. Peygamber minbere çıkarak, “Bazı insanlar neden benim yaptıklarımı yapmaktan kaçınıyorlar? Allah'ı onlardan daha iyi bilirim ve Allah'tan korkum da onlardan daha fazladır,” diyerek tepki göstermiştir.⁴⁸⁸

Peygamberimiz o kadar öfkelenmişti ki, bu durum yüzünde açıkça belli oluyordu.⁴⁸⁹ Allah katında üstünlük alameti takvadır⁴⁹⁰, bunun yanında ruhsatlar vardır ki hayat kolaylaşsın. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi H. Peygamber zaman zaman bu ruhsatlardan faydalanmış ve ashabına da bu konuda örnek olmuştur. Bunları bilmenin yolu da onun örnek hayatını öğrenmekten, sünnetini bilmekten geçer. Öğrenmenin yolu, anahtarı sormaktır. Gerçi çok soru sorulması hoş karşılanmamıştır ama zaruret hallerinde soru sormak gereklidir. Bu konuda temel prensip şudur: “*Herhangi bir konuyu size emredip yasaklamadığım sürece, siz de beni kendi halime bırakınız. Sizden önceki ümmetleri çok sual sormaları ve peygamberlerine karşı münakaşaya dalmaları helâk etti.*”⁴⁹¹ Yerinde ve zamanında soru sormak gerekir. Bazen bir soru bir hayat kurtarır.

Bir müfreze sefere çıkarken saldırıya uğradı ve içlerinden biri başından yaralandı. Yaralı kişi, uyuyakaldıktan sonra ihtilam oldu. Yanındakiler, yaralı kişinin

⁴⁸⁵ Enbiyâ, 21/107.

⁴⁸⁶ Kalem, 68/4.

⁴⁸⁷ Karaman, vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, s. 700.

⁴⁸⁸ Buhârî, Edeb, 72.; Müslim, Fedâil, 127.

⁴⁸⁹ Müslim, Fedâil, 128.

⁴⁹⁰ Hucurât, 49/13.

⁴⁹¹ Buhârî, İtisâm, 2; Müslim, Hac, 412, Fedâil, 130-131.

teyemmüm edip edemeyeceğini sorguladı. Bazıları su kullanmanın mümkün olup olmadığını bilmediğinden emin olamıyordu. Yaralı kişi yıkanmış, ancak kısa süre sonra bu nedenle vefat etmiştir. Hz. Peygamber bu durumu öğrenince, “Onu öldürmüşler! Allah onları da öldürsün. Bilmedikleri konuyu neden sormadılar? Bilgisizlikten kurtulmanın yolu sormaktır. Ona teyemmüm yaptıkları yeterliydi,” demiştir.⁴⁹²

Halk dilinde meşhur bir sözmüz var ‘yarım hoca dinden; yarım doktor candan eder’ diye. Yaşanan bu tarihi vaka tam da onu anlatmaktadır. Bir grup sahabe sefere çıktığı esnada saldırıya uğramış ve içlerinden biri yaralanmıştır. Ardından yaralı asker ihtilam olmuş. Bu durumda kişi yıkanmalı mı yoksa teyemmüm mü etmeli diye aralarında münakaşa etmişler. Yaralı asker yıkanmış ve sonrasında vefat etmiştir. Durum Hz. Peygamber’e iletilince tepki göstermiştir. Çünkü her ne olursa olsun bir can kaybedilmişti. Bunun üzerine orada bulunanlara ve O’na tabi olanlara ders niteliğinde açıklamalarda bulunmuştur. Konuşmada ki vurgu, hem bilgisizlikle mücadele edilmesi hem de dinî hükümlerin doğru şekilde öğrenilip uygulanması gerektiği üzerinedir.

İslam tarihi örnek vakalarla doludur. Birisi şehadet getirirse Müslüman olduğu anlaşılır, o islama girmiş sayılır. Hüküm zahire göredir. Niyetler sorgulanamaz. Onun iç dünyası bilgisi, niyeti Allah’a aittir.

Bir seriyye sırasında Hz. Üsâme, birçok Müslümanı şehit eden birini fark etti. Adamın peşine düştü ve onu öldürmeye hazırlanırken adam kelime-i tevhidi söyledi. Buna rağmen Üsâme adamı öldürdü. Seferden döndüğünde bu durum Hz. Peygamber’e bildirildi. Hz. Peygamber, Üsâme’ye, “Lâ İlâhe İllallâh!” diyen kişiyi öldürdün mü?” diye sordu. Üsâme, adamın ölümden korktuğu için böyle söylediğini belirtti. Hz. Peygamber aynı soruyu defalarca tekrar etti. Bu tekrarlar Üsâme’yi o kadar rahatsız etti ki, o günden önce Müslüman olmaktan pişmanlık duyduğunu ifade etti.⁴⁹³

Yaşanan olay sebepleri ve sonuçları bakımından değerlendirmeyi hakeder. Tarih sahnesinde ender olarak vuku bulan bu hadise; peygamberlik, iman ve niyetin değerlendirilmesi açısından önemli mesajlar içerir.

⁴⁹² Ebû Dâvûd, Tahâret, 125.; İbn Mâce, Tahâret, 93.

⁴⁹³ Buhârî, Diyât, 2.

Hiz. Peygamber **“Kim, bir cana karşılık olmaksızın veya yeryüzünde bozgunculuk yapmamış birini öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir”**⁴⁹⁴ esasını en iyi bilen biridir. Masum bir insanı öldürmek bir cihanı katletmekle eş değer büyük bir vebaldir. Bundan ötürü Allah Rasulü ısrarla kelime-i tevhidi söyleyen birini mi öldürdün? diye sormuştur. Ayrıca kesin bir cevap istemesi, adaletin gereğidir. Böyle bir hadise kaşısında delile dayanmayan bir niyetle hareket etmenin sakıncası üzerinde durulmuştur.

Bahsi geçen hadisenin benzeri bir olay Hâlid b. Velîd tarafından işlenmiştir. Peygamberimiz Hâlid’i, Mekke’nin Fethinden sonra Kinâne Kabilesinden Benî Cezîme’yi İslâm’a davet etmek için ensardan ve muhacirlerden oluşan bir grupla onlara gönderdi. Bölgeye varınca onları İslâm’a davet ettiler. Dilleriden ya da alışkanlıklarından olsa gerek bölge halkı ‘Eslemnâ: Müslüman olduk’ demeyi beceremediler. Bunun yerine, ‘Sabe’nâ: şirkten çıktık, dinden çıktık’ diye söylediler. Hâlid, bu sözleri, inkar manasında anlamış ve bazılarını öldürmeye, bir kısmını da birlikte gittikleriyle esir etmeye başladılar. Zaman sonra herkese elindeki esirlerini öldürmeleri emretti. Mühâcir ve ensâr bu emre uymamakla birlikte Benî Süleym kabilesinden gelenler emri yerine getirip esir aldıklarını öldürdüler. Bu durum daha sonra Hiz. Peygamber’e aktarılınca O’ da ellerini kaldırıp, ‘Allah’ım! Hâlid’in yaptıklarından sana sığınırım’ diye dua ederek tepkisini ve üzüntüsünü ortaya koydu.⁴⁹⁵ İnsanlık tarihinde buna benzer yanlışlıkların yaşandığı acı bir gerçektir. Resululah, ölenlerin yakınlarına diyet olarak ve özür mahiyetinde verilmek üzere yeterince parayı Hiz. Ali’yi verdi ve o kabileye gönderdi.⁴⁹⁶ Ölenlerin geri gelmesi mümkün değildir ancak babasız, sahipsiz kalanlar için diyet olarak verilen parada bir nevi teselli mahiyetindedir.

İnsanlık tarihi ibretlik durumlara her zaman şahit ve tanık olmuştur. Tarih, tekerrürden ibarettir, sözünü haklı çıkarmamak için insana düşen bu olaylardan gerçekçi sonuçları çıkarmaktır. Bu hadise, Peygamberlik vazifesinin, doğru kararlar almak için bilgi, hikmet ve anlayış gerektirdiğini vurgular. Hiz. Peygamber’in Hâlid b.

⁴⁹⁴ Mâide, 5/32.

⁴⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, ss. 428-431; Buhârî, Meğâzî, 59.

⁴⁹⁶ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-Kübrâ*, s. 147-148; İbn Hişâm, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, s. 429.

Velîd'in yanlış davranışlarını kabul etmemesi ve tepkisini göstermesi, doğru ve adil bir liderin nasıl olması gerektiğini gösterir.

İslam tarihinde yaşanan ve nahoş denilecek nitelikteki bu hadise, insanların niyetlerini doğru anlamadan hüküm vermenin yanlışlığını ortaya koyar. Zararın tahsil edilmesi belki canı yerine getirmez fakat insanların düşmalığı sürmesinin önüne geçebilir ve adaletin tesisinde yardımcı olabilir.

Peygamberimiz emin sıfatını daha risalet vazifesi ile tanışmadan almış ve mucibince davranmıştır. Örneklerde yaşandığı gibi O'nu gören ve tanıyanlar, adaletle davranan bir lidere daha fazla güvenmiştir. Neticesinde Peygamberlik müessesesi itibar kazanmıştır. İnsanlar, daha güvenli bir ortam sunduğu için Müslümanlığı araştırma yoluna gitmiş, dini ve manevi değerlere olan ilgi artmış, aynı zamanda dayanışma duygusu güçlenmiştir. İnanç sisteminin bu şekilde gelişmesi, toplumda huzur ve barış ortamının oluşmasına da katkıda bulunur. Bu nedenle, bu tür uygulamaların, hem bireylerin hem de toplumun genel refahı ve mutluluğu için önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Ailede, okulda, mahallede, iş yerinde; köylerde, şehirlerde her nerede olursa olsun huzur, güven ve adalet aranıyorsa müracaat edilecek merci bellidir. Bireysel iç huzura ermenin, toplumsal yasalara ve kurallara uymanın yolu da yine buraya kadar saydığımız prensiplere harfiyen uymaktan geçmektedir.

Müslüman sadece kendi cenneti için çalışmaz. O yeryüzünün cennet bahçesi olmasını arzular. Bu hedefe varmanın yolu da Hz. Peygamber'in hayat veren bu esaslarını harfiyen öğrenmekten ve uygulamaktan geçer. *“Allah'ım, bana öğrettiklerinle beni faydalandır; bana fayda sağlayacak ilmi öğret, ilmimi artır”*⁴⁹⁷ diye dua eder.

⁴⁹⁷ Tirmizî, Deavât, 128.

5. SONUÇ

Bu tez, Hz. Peygamber'in sünneti doğrultusunda çocuk eğitimini detaylı bir şekilde ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Yapılan çalışma dikkate alınarak bunun günümüz eğitim sistemine uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur.

Çalışma, İslam dininin iki temel kaynağından biri olan Hz. Peygamber'in sünneti ekseninde cereyan etmiştir. Sünnet Müslüman bireyler için beşikten mezara her alanda ve adımda lazım olacak şeyleri içermektedir. Konumuz gereği biz, sadece peygamberimizin çocuk eğitimi hususunda dile getirdiklerini, yaptıklarını ve gösterdiklerini ele aldık.

Çocukların eğitimi, hem bireysel hem de toplumsal gelişim açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, Hz. Peygamber'in çocuklarla ilgili kız erkek ayırımı yapmadan -hatta kızlara pozitif ayrımcılık yaparak- doğumdan itibaren yaparak, yaşayarak, sorumluluk vererek bizlere öğrettiklerini sistematik bir şekilde inceledik. Elde edilen bulgular ışığında bunların güncel hayatta nasıl uygulanacağına dair perspektif çizdik. Eğitim öğretim aşamalarında yaşanan sıkıntıları çözmeye nebevi terbiye sisteminden ne şekilde faydalanılabileceğine işarette bulunduk.

Çalışmanın dili Türkçe olduğu için, alan literatürü dikkate alınarak mümkün olduğunca sade bir dil kullanmaya ve anlaşılır ifadelerle metnin akıcılığına özen gösterilmiştir.

Tez kapsamında yapılan çalışmanın her aşamasında, belirlenen sınırlılıklara azami ölçüde dikkat edilmiştir. Çalışma planında belirlenen temalar, bu sınırlar içerisinde kalacak şekilde detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Her araştırma bir plan, program ve yöntem üzerinden yürütülür. Bu araştırma, literatür taraması ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Literatür taraması ile, konuyla ilgili mevcut bilgi birikimini derlemek, değerlendirmek ve tahlil etmek amacıyla alanında birincil kaynaklar olan hadis kitapları -kütüb-i sitte- başta olmak üzere, siyer eserleri ile günümüz akademik çalışmaları kapsamaktadır. İçerik analizi ile, Hz. Peygamber'in eğitimle ilgili hadisleri ve geniş manada uygulamaları sistematik bir şekilde incelenerek temel temalar ve prensipler belirlenmiştir.

Hız. Peygamber'in sünnetinde çocuk eğitiminin yeri ve önemi büyüktür. O'nun, çocuklara ve gençlere olan yaklaşımı, onların eğitimlerine özel ilgi ve hassasiyeti Müslüman bireyler, aileler, eğitimciler için numune-i imtisaldır. Hadislerde geçen beyanlardan ve örneklerden, Hız. Peygamber'in çocukları hem insan hem de Allah'ın bir nimeti olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Onlarla olan sevgi eksenli münasebeti; çocuklara her haliyle şefkat ve merhamet göstermesi, yaptıklarını hoşgörü ve sabır ile karşılaması ve özellikle kız çocuklarına ayrı bir değer vermesi tarihte görülmemiş bir liderlik ve muallimlik örneğidir.

Hız. Peygamber'in eğitim modeli; insan, sevgi, masumiyet, fitrat gibi ortak değerlere; şefkat, hoşgörü, empati, sabır ve tahammül gibi çözüm odaklı yaklaşımlara dayanmaktadır. Bu ilkeler, çocukların akıl ve ruh sağlığını olumlu etkilemekte, cesaretli, kararlı ve iradeli olmalarını sağlamakta ve onların ahlâken gelişimlerine katkı sunmaktadır. Ayrıca, temizlik ve çevre bilinci, öz denetim ve sorumluluk, sevap-günah ve ödül-ceza gibi hususlarda çocukların eşyaya, tabiata ve hasılı Allah'ın emanet ettiği şeylere karşı duyarlı olmalarını sağlamaktadır.

Çalışmanın neticesinde, Hız. Peygamber'in eğitim anlayışının günümüz eğitim sistemine uyarlanabilecek değerli ve sistematik ilkeler sunduğunu ortaya koymuştur. Kişiyi tanıma ve onun seviyesine göre davranma; sevgi ve şefkati eğitimin merkezine alma; hoşgörü ve empati ile olaylara yaklaşma; eğitim bir süreç olduğu için sabırlı ve tahammüllü olma; karşılaşılan problemli durumlara çözüm odaklı davranma; bazı hataları görmezden gelme ve affedici olma; iman ve ibadet konularında yapılan yanlışları önemine binaen zaman kaybetmeden düzeltme ve orta yolu tutma anlamında dengeli disiplin gibi prensipler, modern eğitim uygulamalarında karşılaşılan problemler için etkili çözümler sunmaktadır.

Hız. Peygamber'in sünnetinden ilham alınarak geliştirilecek bu ilkeler, günümüz eğitim sisteminin ana unsurları olan aile, okul ve yaşanan çevrede hemen her yerde çocukların hem maddi hem de manevi gelişimlerine katkı sunacaktır. Bu prensipler ile çocuklar çağın buhranlarından korunacak; aile, okul ve toplum daha güvenli ve huzurlu olacaktır. Bu ilkeler eğitimciler, ebeveynler ve yöneticiler için değerli bir rehber niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmada ocuk eğitimi, nebevi esaslar üzerinden ele alınmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, Hz. Peygamber'in eğitim anlayışının farklı yönleri müstakil konu olarak ele alınabilir, yaş gruplarına ve eğitim düzeylerine göre çalışma yapılabilir. Ayrıca, bu ilkelerin modern eğitim kurumlarında özellikle imam hatip okullarında ve ilahiyat fakültelerinde nasıl uygulandığı hakkında müstakil bir çalışma yapılabilir. Son olarak; çağın internet imkânları dikkate alınarak sünnetteki eğitim ilkelerinden pratik ve kısa yoldan faydalanmak için teknik fakültelerin bilim dallarıyla ortak çalışmalar yapılabilir.

Hz. Peygamber'in sünneti doğrultusunda geliştirilen eğitim ilkeleri, modern eğitim sistemi ile uyumlu hale getirilmelidir. Hayatın olağan akışında gerçekleşen bu pratik yöntemler, çocukların fıtratına uygun, ruhsal ve ahlâki gelişimlerini destekleyen daha kapsayıcı ve etkili bir eğitim modelinin oluşmasına katkı sunabilir.

KAYNAKLAR

- Abdürrezzâk es-San'ânî, *el- musannef*, thk. Habîburrahmân A'zamî, 4/334, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1403.
- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlû'l-ilbâs*, thk. Abdülhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hindâvî, el-Mektebetü'l-As-riyye, 1420.
- Ağırman, Cemal, “Ad Koyma ve Hz. Peygamber'in İsimlere Karşı Tutumu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, ss. 124-143.
- Ahmed B. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Âdil Mürşid vd, Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Ahmed Rifat, *Tasvîr-i Ahlâk*, sad. Hüseyin Algül, Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2021.
- Akyüz, Hüseyin, *Özleştiren Eğitim ve Öğretim Paradigması*, Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 2000.
- Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1986.
- Alî El-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn b. Sultân Muhammed, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahâti ehli'l-eser*, Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut ts.
- Apaydın, Halil, “Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/13, Samsun 2001, ss. 319-337.
- Arent Jan, Wensinck, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li elfâzi'l Hadîsi'n-Nebevî*, C. 1, Leiden.
- Arslan, Elif, “Çocukların Peygamberi”, *Diyanet Dergi*, 2020, ss. 358-359,
- Atay, Hüseyin, “Temizlik ve Çeşitleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 24, 1981, ss. 57-68.
- Ay, Mehmet Emin, “Çocuklara İman Esaslarının Öğretimi”, *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Sempozyumu*, 1/3, 1998, ss. 445-471.

- ____, “Hz. Peygamber (sav) ve Çocuklar”, *Diyanet İlmi Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayısı, 2000, ss. 173-177.
- ____, Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler, *İslam’da Aile ve Çocuk Sempozyumu*, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, 2005.
- ____, “Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım”?, 1987.
- Aydın, Mehmet Akif, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, ss. 361-363.
- Aydın, Mehmet Zeki – Güler, Şebnem, *Okullarda Değerler Eğitimi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2012.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 11. Basım, İstanbul 2020.
- Ayhan, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetü’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, I-X, Mısır 1392/1972.
- ____, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Ebü’l-Münzir Hâlid b. İbrahim el-Mısırî, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1999.
- Babanzâde, Ahmed Naim ve Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1957.
- Baktır, Mustafa, “Suffe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 469-470.
- Bandırmalızâde, Ahmed Münib, *Hukûk-ı Veled*, Dersaadet Cemal Efendi Matbaası, 1318.
- Bedir, Murteza, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 153-154.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya, *Ensâbü’l Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkar, Darü’l Fikir Riyad Zerkay, Beyrut 1997.

- Bilgili, Fatih M, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, Beyan Yayınları, İstanbul 2005.
- Bilici, Ali Baz, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dini Gelişim Süreci ve Din Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2014.
- Binbaşoğlu, Cavit, *Eğitim Psikolojisi*, Kadıoğlu Matbaası, 7. Basım, Ankara 1990.
- Bolay, Süleyman Hayri, Aşkın Değerler Burhanı, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Kasım 2004, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2007, ss.55-69.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhari, *el-Câmi'u'l-Müsnedu's Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâhi (sav) ve Sünenihî ve Eyyâmih*, C. 9, Dâru's Selâm li'n-Neşr ve't-Tevzî, Riyad 1422/2001.
- _____, *Edebu'l Müfred*, thk. Muhammed Nasiruddin el-Albani, çev. Rauf Pehlivan, Motif Yayınları, İstanbul 2012.
- Canan, İbrahim, "İslam'da Çocuk Hakları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 1995.
- _____, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, Işık Akademi Yayınları, İstanbul 2008.
- Gazzali, *Kimya-yı Saadet*, çev. A. Faruk Meyan, Bedir Yayınları, t.y, İstanbul.
- Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh tâcü'l-lügah ve sıhahu'l-arabiyye*, thk.: Ahmed Abdülğafur Attar, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, I-V, Beyrut 1999.
- Ceylan, İsa, "Kişilik Gelişimi Din İlişkisi", *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2019.
- Cüceloğlu, Doğan, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, 27. Baskı, Sistem Yay., İstanbul 1998.
- Cücük, İbrahim, "Ayet ve Hadislerle Peygamberimiz", *Anadolu Gençlik Dergisi Yayınları*, 2004.
- Çağrııcı, Mustafa, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2008, ss. 337-339.
- _____, "Teennî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 270-271.

- Çakan, İsmail Lütüf, *Anahatlarıyla Hadis*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1990.
- _____, *Hadis Usulü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 49. Basım, İstanbul 2020.
- Çakmak İgalçı, Emine Elif, *Okul Öncesi Eğitim Bağlamında Tasavvufî Eğitim*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2018.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, İstanbul ts.
- Çevikoğlu, Nurten, "İslam'a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri": İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi (II), Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, ss. 197-214.
- Çın, Ahmet, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Ebeveyn Tutumlarının Etkisi", *Batman Akademi Dergisi*, 4/2, 2020.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Müsnedü'd Dârimî* (es-Sünen). thk. Hüseyin Selim Esed. 4 Cilt, Dâru'l Muğnî, Suudi Arabistan 1412/2000.
- Demircan, Adnan, *Hz Peygamber'in (sav) Ailesi ve Aile Hayatı*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2014.
- Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İstanbul 1999.
- Dölek, Âdem, *Hz. Peygamber'in Çocuk Yetiştirmede Örnekliği*, Hz. Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz Sempozyumu, ss. 259-272, Erzurum.
- Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer Sehl El-Haraiti, *Mekârimu'l-Ahlâk*, çev. Kasım Yürekli, Nesil Yayınları, İstanbul 2012.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebu Yahya, Muhammed Hüseyin, *Nizamü'l Üsra fi'l-İslâm*, Amman: y.y., t.s..
- Ece, Abdurrahman, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/10, 2019.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1960.

- Ertürk, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Yelkentepe Yayınları, Ankara 1972.
- Fayda, Mustafa, “Bedevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 311-317.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Muhammed Naim el-Araksûsî, Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, Beyrut 1426/2005.
- Freedman, Jonathan, ve ark, *Sosyal Psikoloji*, çev. Ali Dönmez, İstanbul 1989.
- G. Palmade, *Les Methodes en Pedagogue*, p.25-27, PUF Paris 1968.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Abdu's-Selam Abdu's-Şafîi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Goleman, Daniel, *Duygusal Zekâ EQ Neden IQ'dan Daha Önemlidir?* çev. Banu Seçkin Yüksel, Varlık Yayınları, İstanbul 2019.
- Gözelceoğlu, Recep, Hz. Peygamber'in Muhatap Olduğu Öğüt Talepleri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2013.
- Günay, Tümer, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 341-345.
- Günçe, Gülseren, *Çocuk Psikolojisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Efam Yayını, 4, 1983.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, C. 4, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.
- Halil B. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim el-Ferâhidî, Müessesetü'l-Âlemi li'l-Matbuât, C. 7, Beyrut 1998, ss. 417-418.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Said Mutlu, İstanbul 1980.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Ruhbilim Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- Hatîb El-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, 24 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996.

Herevî, Ebü'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Sultân Muhammed, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, İstanbul 1327.

Heysemî, Nûrûddîn Alî İbn Ebî Bekr, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, Beyrut 1967.

Hortaçsu, Nuran, *İnsan İlişkileri*, İmge Kitabevi, Ankara 1997.

Hökelekli, Hayati, “Değer Odaklı Eğitim”, DEM Bülten-Dergi.

—, “Çocuk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss.355-359.

<http://www.tdk.gov.tr/index.php?arama=eğitim>, erişim: 10 Şubat 2020.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_çocuk-bebek-

Humphreys, Tony, *Disiplin Nedir? Ne Değildir?*, çev. Berat Çelik, Epsilon Yayınevi, 1999.

İbn Abdilber, *et-Temhîd*, Vizâratü Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1/24, Mağrib 1387.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Makâsîdü's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Tunus 1945-1946.

İbn Fâris, Ebu'l Hüseyin, *Mu'cemu mekâyisi'l-lügah*, Dâru'l-Cîl, 1/6, Beyrut 1991.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l Bâri Şerhu Sâhîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb, Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, C. 13, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379/1959.

—, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Mu'avvad, 8 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Mısır 1955.

İbn Kayyım, el-Cevziyye, *Tuhfetu'l-Mevdud b Ahkami'l-Mevlud*, çev. Mahmut Kısa, Kitap Dünyası, İstanbul 2012.

—, *Ahbâru'n-Nisâ*, thk. Dr. Nizâr Rızâ, Beyrut 1964.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnaûd vd, C. 5, Darü'r-Risâleti'l-Alemiyye, 1430/2009.

- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed, *Lisânü'l-Arab*, 15 Cilt, Dâru Sâdır, Beyrut 1414.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el Bağdâdî, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421/2001.
- İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Mısır 1961.
- Jacquin, Guy, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, çev. Mehmet Toprak, İstanbul 1964.
- Jane Nelsen, Lynn Lott, Stephen Glenn, *Sınıfta Pozitif Disiplin*, çev. Miyase Koyuncu, Hayat Yayınları, İstanbul 2001.
- John, Dewey, *Demokrasi ve Eğitim*, çev. M. Salih Otaran, Başarı Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Kafkasyalı, Ali, "Çocuk Eğitimi", *Ekev Akademi Dergisi*, C.1, S/1, 1997, ss. 173-187.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*, 7. bs, Üniversiteli Kitabevi, İstanbul 1988.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf, *Hayâtü's-Sahâbe*, thk. Muhammed Bekr İsmâîl, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1433/2012.
- Kara, Abdullah & Kara, Hilal *Çocuk Sahabiler*, Siyer Yayınları, İstanbul 2020.
- Kara, Fethiye Ceren, *3-6 Yaş Çocukların Sosyal Beceri Düzeyleri İle Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kara, Mustafa, "Kur'an'a göre Çocuk Eğitiminin Temelleri", *Geçmişten Günümüze Çocuk ve Şehir II*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2016.
- Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1984.
- Karadavi, Yusuf, *Hız. Peygamber ve İlim*, çev. Dilaver Selvi, Şule Yayınları, İstanbul 1991.

- Karaman, Hayreddin vd, *Kur'an Yolu Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2020.
- Karmış, Orhan, “A'râb” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 242.
- Kayacan, Arzu, *Kur'an'da Çocuk Eğitimi*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kazıcı, Ziya - Ayhan, Halis, “Terbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 545-548.
- Kelbî, Ebu'l-Münzir Hişâm b. Muhammed Ebu'n-Nadr b. Sâib, *Kitâbu'l-Esnâm-Putlar Kitabı*, çev. Beyza Bilgin, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.
- Kılıç, Said, <http://www.risaleajans.com/said-kilic>, *Cehennem Kapıları ve Sorumlu Organlarla Bağlantıları*.
- Kırca, Celal, *Kur'an ve İnsan*, Marifet Yayınları, İstanbul 1996.
- Kıroğlu, Kasım, *Eğitime Giriş*, Pegem Yayınları, Ankara 2018.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Istılahları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- Kulaksızoğlu, Adnan, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Kuzudişli, Bekir, *Hadis Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2019.
- L. Pressey, Sindey ve P. robinson, Francis, *Psikoloji ve Yeni Eğitim*, çev. Hasan Tan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.
- Luella, Cole, *Psychology of Adolescence*, Rinehart & Company, Inc, New York 1950.
- Mâverî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*, thk. Mustafa es-Sakkâ, Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebi ve Evlâdihî, Mısır 1375/1955.
- Mountrose, Phillip, *Çocuklarla ve Gençlerle İletişime Geçmenin 25 Yöntemi*, çev. Fatma Can Akbaş, İstanbul 2000.

- Mübârekfûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürreûf, *Feyzü'l kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*, 6 Cilt, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l Kübrâ, Mısır 1356.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh, *Muhtasaru Sünen-i Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallâk. 3 Cilt, Mektebetü'l-Maârif li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 1431/2010.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbaki, 5 Cilt, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire ts.
- Mütarrizî, Ebu'l-Feth Nasr b. Abdüsseyyid, *el-Müğrib fî tertîbi'l-mu'rib*, thk. Mahmud Fahurî, Mektebetü Üsâme b. Zeyd, Halep 1979.
- Navaro, Leyla, “Çocuklarla İletişim Nasıl Kurulur”, Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, C. 9, Mektebetü Matbû'ati'l-İslâmiyye, Halep 1406/1986.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefî*, İstanbul 1984.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.
- Oflaz, Abdulhalim, “Çocuk Eğitimi/Terbiyesi'nde Nebevî Metod”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S/11, 2017, ss. 287-306.
- Okiç, M. Tayyib, *Bâzı Hadîs Meseleleri Üzerine Tetkikler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul 1959.
- Ongun, Cemil Sena, *Umûmi Usûl-i Tedris*, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 19/2, 2021.
- Oruç, Cemil, “Din Kişisel ve Sosyal Bir İhtiyaçtır”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2008.
- Öcal, Mustafa, “Bir Hadisi Şerif Işığında Çocuk Terbiyesi”, *Diyanet Dergisi*, 25/4, 1983.
- _____, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Ankara 1990.

- Öztürkoğlu, Sema, *İslam Hukukuna Göre Gizli Nikâh Sebepleri ve Sonuçları*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019.
- Özyılmaz, Ömer, *İslam'a Göre Çocuk Eğitimi ve Psikolojik Temelleri*, Pınar Yayınları, Bursa 1995.
- Pekcan, Ali, *İslam Hukukunda Gaye Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.
- Pektaş, Suat, “Üniversite Birinci Yıl Öğrencilerinin Eğitimin Davranışsal Amaçlarını Gerçekleştirme Durumları”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23/2, Ağustos 2019.
- Sağlam, Mehmet – Aral, Neriman, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, 2, Aralık 2016.
- Sarıcık, Murat, “Ebû Mahzûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.
- Sarıçam, İbrahim, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.
- Savluoglu, Ahmet Hamdi, *Müslüman Ailede Çocuk Terbiyesi*, Haym Hizmet Vakfı Neşriyat, Konya 1978.
- Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990.
- Selçuk, Mualla, “Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi Sempozyumu*, İstanbul 2000.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *Usûlü's-Serahsî*, 1/317.
- Serinsu, Ahmet Nedim, “Kur'an-ı Gençlerimize Nasıl Anlatalım”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi Sempozyumu*, İstanbul 2000.
- Sindi, Ebû'l-Hasan Muhammed İbn Abdilhâdî, *Hâşiyetu's-Sindî 'alâ'n-Nesâî*, Matbaatu't-Tâziyye, Mısır 1349.
- Staton, F.Thomas., *Dynamics of Adolescent Adjustment*, The McMillian Company, New York 1962.

- Süveyd, Muhammed Nur, *Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi*, çev. Zekeriya Güler, Uysal Yayınevi, İstanbul 2019.
- Süyûtî, Abdurrahmân Celâleddîn b. Ebî Bekir, *ed-Dürrerü'l-Müntasıra fî'l-Ehâdîsi'l-Müştehirâ*, thk. Muhammed b. Lütfü es-Sabbâğ, İmâdetu Şüûn, Riyad ty.
- Şatıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsâ, *el-Muvafakât fî Usûli'i-Ahkâm*, 4/4-5, Mısır 1970.
- Şirin, Mustafa Ruhi, *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı*, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
- T.Morgan, Clifford, *Psikolojiye Giriş*, çev. Hüsnü Arıcı ve Diğerleri, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1986.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, C. 25, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1415/1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Ebû'l-Fazl İbrahim, Dârü'l-Meârif, Kahire ts.
- Tdk, *Güncel Türkçe Sözlük*, www.tdkterim.gov.tr.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvad Ma'rûf, C. 6, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1417/1996.
- Topaloğlu, Bekir, "Rab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 372-373.
- Topçu, Nurettin, *Milliyetçiliğimizin Esasları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1978.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, haz. Hasan Eren, Nevzat Gözaydın, İsmail Parlatır, Talat Tekin, Hamza Zülfikar, I-II, Ankara 1988.
- Ulvan, Abdullah Nasih, *İslam'da Aile Eğitimi*, çev. Celal Yıldırım, Konya ts.
- Üsruşeni, Ebû'l-Feth Mecdüddin Muhammed, *Câmiu Ahkâmis- Sığar*, thk. Mahmûd Abdurrahman Abdülmün'im, Ebû Mus'ab Bedri, Dârü'l-Fazile, Kahire ts.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *el-Meğâzî*, Dârü'l-A'lemî, Beyrut 1409/1989.
- Winfried, Böhm, *Wörterbuch der Paedagogik*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1982.

- Yaman, Ertuğrul, *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.
- Yargıcı, Atilla, “Mekkî ve Medeni Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 17/4, 2004.
- Yavuz, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi: (7-12 yaş)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Yavuzer, Haluk, *Ana-Baba ve Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994.
- Yıldırım, Bilal, “Çocuğun Şahsiyet Gelişiminde Ailenin Yeri Ve Önemi Üzerine Bir İnceleme”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1997.
- Yıldız, Ahmet, *Kur’ân-ı Kerim’de Felaketlerle Karşılaşan Toplulukların Helâk Nedenlerinin Dinler Tarihi Açısından Tahlili*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Konya 2000.
- Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayıncılık, İstanbul 1994.
- _____, *Ruh Sağlığı, Ahlâk Değerleri ve Din Eğitimi*, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, Ankara 1981.
- Zorlu, Süleyman Emre, “Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/2, Ocak 2013.

ÖZ GEÇMİŞ

1 Mayıs 1978’de Tokat Erbaa ilçesinde dünyaya geldi. İlkokulu Karayaka kasabasında Ortaokul ve Lise öğrenimini Erbaa İmam Hatip Lisesinde tamamladı.

1996’da Samsun Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesine başladı. Son sınıfta Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesine yatay geçiş yaparak Üniversite öğrenimini tamamladı. 2004 yılından itibaren yurdun çeşitli şehirlerinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve üç çocuk annesidir. Orta derecede Arapça ve İngilizce bilmektedir.

İletişim Bilgileri

ORCID ID: 0009-0000-2155-7738

Yayınlar:

1. Çelik Emine, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Çocuk Eğitimi”, **İlahiyat Araştırmaları V**, Samsun 2024 ss. 19-99.